

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra pedagogiky

Diplomová práce

Bc. Alena Archalousová

Dobrovolnické programy podporující dítě v náhradní rodinné péči

The volunteer programs that support child in adoption or foster care

Poděkování

Ráda bych poděkovala Mgr. Tereze Komárkové, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady a podporu při psaní mé diplomové práce. Dále Mgr. Radce Šimkové Koutové za odbornou konzultaci empirické části. Velké poděkování dále patří zapojeným respondentům, kteří mi ochotně poskytli rozhovory a také mé rodině, která mě během celého studia podporovala.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 27. 6. 2016

Abstrakt

Cílem diplomové práce *Dobrovolnické programy podporující dítě v náhradní rodinné péči* je zmapovat nabídku dobrovolnických programů pro děti v náhradní rodinné péči v České republice a ukázat jakou podporu může dobrovolnický program dětem přinést včetně ukázky zkušeností z podobných programů v zahraničí.

V teoretické části je popsán systém náhradní rodinné péče se zřetelem na potřeby dítěte a způsoby podpory, které jsou jim dostupné v oblasti odborné i dobrovolnické. Důraz je kladený na roli osob, které dítě doprovázejí na jeho cestě z biologické rodiny do rodiny náhradní, včetně zdůraznění vztahů a vazeb, o které dítě na této cestě přichází. Dále bude vysvětlena myšlenka a hodnoty dobrovolnictví jako neplacené dobrovolné činnosti, včetně typologie programů zaměřujících se na děti a způsoby, jakými mohou dobrovolníci přispět k zlepšení jejich situace.

Prakticky zaměřená empirická část se ukazuje formou rozhovorů konkrétní zkušenosti jednotlivých aktérů z vybraného dobrovolnického programu podporujícího děti v náhradní rodinné péči. Tento program je organizován dobrovolnickým centrem a respondenty jsou dobrovolníci, rodiče a děti v tomto programu zapojené včetně vedoucí programu, díky které tento program vznikl. V závěru této části jsou formulována doporučení pro další rozvoj programu, která vycházejí ze zhodnocených silných a slabých stránek, jeho příležitostí a rizik.

Klíčová slova

náhradní rodinná péče, pěstounská péče, podpora dítěte, dobrovolnictví, mentoring, neziskový sektor

Abstract

The aim of the thesis *Volunteer programs that support child in adoption or foster care* is to monitor the offer of volunteer programs for children in adoption foster care in the Czech Republic and to show possibilities of support which volunteer program could bring to children, including demonstrations of experience from similar programs abroad.

The theoretical part of thesis describes the foster care system with respect to the child's needs and ways of support that are available to them in both professional and volunteer sphere. Emphasis is placed on the role of people who accompany a child on his way from the biological family to foster families, including important relationships and ties, which child lose during his way. It will also explain the idea and values of volunteering as unpaid voluntary work, including the typology of programs focusing on children and the ways volunteers can help to improve their situation.

Practically oriented empirical part shows the concrete experiences of the actors from the volunteer program supporting children in foster care by the interviews. This program is organized by the volunteer center and respondents are volunteers, parents and children involved in this program, including the head of the program, through which the program was created. At the end of this section formulates recommendations for further development of the program, which evaluated based on the strengths, weaknesses, opportunities and risks.

Key words

alternative family care, foster care, child support, volunteering, mentoring, nonprofit sphere

Obsah

0 Úvod.....	7
1 Dítě v náhradní rodinné péči.....	9
1.1 Systém náhradní rodinné péče v ČR	9
1.2 Cesta dítěte do osvojení a pěstounské péče	12
1.3 Potřeby dítěte v náhradní rodinné péči	14
1.4 Možnosti pedagogického a dalšího podpůrného působení na dítě v náhradní rodinné péči	17
2 Dobrovolnictví	23
2.1 Definice a myšlenka dobrovolnictví.....	23
2.2 Typy dobrovolnických programů pro děti.....	26
2.3 Dobrovolnický program jako způsob podpory dítěte	29
3 Dobrovolnické programy pracující s dětmi v náhradní rodinné péči	34
3.1 Programy v České republice.....	34
3.1.1 Charakteristika vybraných dobrovolnických programů	34
3.1.2 Analýza dobrovolnických programů nabízených Amalthea, z.s.	36
3.2 Programy v zahraničí.....	39
3.2.1 Charakteristika vybraných inovativních dobrovolnických programů	39
3.2.2 Analýza dobrovolnického programu CASA for children	42
4 Empirický výzkum v součinnosti s dobrovolnickým centrem.....	47
4.1 Cíl výzkumu a výzkumná otázka	47
4.2 Metodologie výzkumu a zpracování dat.....	48
4.3 Analýza získaných dat.....	50
4.4 Interpretace dat a vyhodnocení empirického výzkumu	70
4.5 SWOT analýza a doporučení k rozvoji programu	77
4.5 Diskuze výsledků.....	82
5 Závěr	84
6 Soupis bibliografických citací	86
7 Přílohy.....	91

0 Úvod

V textu své práce se budu zabývat vlivem dospělých osob na kvalitu života dítěte v náhradní rodinné péči. Cílem práce je zjistit, jaké existují možnosti naplňování specifických potřeb dětí, které se ocitly v systému náhradní rodinné péče a možnostech jejich podpory prostřednictvím dobrovolnictví.

Práce je rozdělena na část teoretickou a empirickou. Cílem teoretické části je nastínit teoretická východiska, na základě kterých jsou vytvářeny specifické služby pro děti v náhradní rodině. Jedná se o východiska zahrnující poznatky z oblasti náhradní rodinné péče (dále NRP) a také dobrovolnictví. Úvodní část kapitol bude věnována definici základních pojmů a dále rozpracování samotného tématu včetně ukázek jeho realizace v praxi. Výrazná část je věnována rolím dospělých, které dítě na své životní cestě, neoddělitelně spjatou s tématem NRP, potkává. Zejména je kladen důraz na to, jaké možnosti mají tito dospělí, ať už odborníci, rodiče, příbuzní a další lidé v podpoře dítěte a úlevě od jeho těžké životní situace. V oblasti NRP jsou nejznámější práce Matějčka a Langmeiera zejména v oblasti psychické deprivace základních potřeb dětí. Dále toto téma rozvíjela také Koluchová a to v tématu mimo jiné diagnostiky a reparability citové deprivace. Velkou výzkumnou roli ve sféře NRP v současné době hrají velké, většinou neziskové, organizace věnující se tomuto tématu i z praktického hlediska. Zejména se jedná o organizace Rozum a Cit, Středisko náhradní rodinné péče a Amalthea, které ve svém středu sdružují v současné době působící odborníky na NRP jako je Bubleová, nebo Kovařík a na akademické půdě Pazlarová. V oblasti legislativy se tématu sociálně právní ochrany dětí věnuje Macela. Na mezinárodní úrovni se tématu věnuje například organizace Lumos.

Velká část podkapitoly o typech dobrovolnických programů je věnována tématu mentoringu, jelikož se jedná o typ práce s dětmi, která se odráží v tématu empirické části. Důraz bude kladen zejména na roli dobrovolníka a dobrovolnického programu včetně vymezení jeho oblastí působnosti. Tyto oblasti vyplývají z povahy role dobrovolníka jako proškoleného laika, vyznačujícího se zejména svým přirozeným působením, které si zachovává i díky odbornému vedení. Tématu dobrovolnictví se u nás intenzivně věnuje Tošner zejména svou metodickou činností a Frič zejména výzkumnou. V zahraničí jsou osobnostmi tématu mentoringu DuBois, Silverthorn a zejména Rhodes, který v Bostonu řídí centrum věnující se výzkumu mentoringu. U nás svou výzkumnou činnost mentoringu zasvětila Brumovská. V závěru kapitoly je věnovaný prostor charakteristice několika dlouhodobě úspěšně fungujících programů, které se zaměřují na práci s dětmi a dospívajícími v České republice i zahraničí. Analýza úspěšnosti a konkrétních přínosů programů, včetně

jejich konkrétních charakteristik a zkušeností bude reflektována při formulování doporučení vyplývajících z empirické části.

Empirická část je věnována zhodnocení aktuálně fungujícího pilotního dobrovolnického programu věnujícího se dětem vyrůstající v NRP. Jedná se o děti buď osvojené, nebo žijící v péči příbuzných pěstounů jako jsou o prarodiče nebo tety a strýcové. Cílem výzkumu je získat komplexní pohled na fungování programu, tvořený rozhovory s respondenty z řad dobrovolníků, náhradních rodičů i dětí programu. Vzhledem k dosavadní absenci metodiky programu budou odpovědi respondentů porovnány s výpovědí vedoucí programu, která stála u jeho zrodu a byla manažerkou projektu, díky kterému bylo možné tento program realizovat. Součástí empirické části je také formulace doporučení pro další vývoj programu, která vychází ze SWOT analýzy výsledků výzkumu a poznatků uvedených v teoretické části. Z této analýzy budou dále formulována doporučení pro další vývoj programu a možnosti výzkumu v této oblasti.

V textu jsou dále jako rodiče označeni osvojitelé a pěstouni, pouze pokud se bude výklad týkat původních biologických rodičů dítěte, budou tyto označeny jako biologičtí rodiče. Jako děti jsou označeny děti umístěné v osvojení nebo pěstounské péči (dále PP), případně zmíněné vlastní děti rodičů budou uvedeny jako biologické děti.

1 Dítě v náhradní rodinné péči

1.1 Systém náhradní rodinné péče v ČR

Náhradní rodinná péče je „...*forma péče o děti, kdy je dítě vychováváno „náhradními“ rodiči v prostředí, které se nejvíce podobá životu v přirozené rodině.*“ (Bubleová, Kovařík in Matějček a kol., 1999, s. 31). Tato definice v sobě zahrnuje základní principy náhradní rodinné péče. Hovoří o tom, že se jedná o určité formy péče o děti, kterých zná česká legislativa několik. Dítě je svěřeno do péče náhradním rodičům, kteří mohou být vzhledem k dítěti v různých pozicích v závislosti na formě péče, přesto jejich role jako rodičů zůstává stejná. Dále určuje to, že dítě má právo na život v takovém prostředí, které se nejvíce podobá životu v přirozené (biologické) rodině.

Základním dokumentem, který vyzývá k dodržování práv dětí je Úmluva o právech dítěte. V článku 3 je uveden základní pohled, kterým má být nahlížen celý systém péče o dítě, a to zájem dítěte, na který musí být brán zřetel při všech činnostech týkajících se dětí uskutečňovaných soukromými nebo veřejnými institucemi (Úmluva o právech dítěte, 1989, čl. 3). Zájem dítěte by měl být formulován v souladu s následujícími faktory, které ho určují. Prvním z nich je *názor dítěte*, který by mělo mít dítě možnost vyjádřit bez ohledu na svůj věk nebo znevýhodnění. K dítěti by mělo být při zjišťování jeho názoru přistupováno s ohledem na jeho specifika. Dalším faktorem je *identita dítěte*, do které je zahrnut původ, pohlaví, sexuální orientace, vyznání nebo víra, kulturní identita a osobnost. Právě charakteristiky jako vyznání, kulturní identita, etnikum a jazyk musí být zohledněna i v případě umístění dítěte do pěstounské péče, adopce nebo jiného odloučení od rodičů (General comment No. 14, 2013, s. 13).

Velkou část nejlepšího zájmu dítěte tvoří *ochrana rodinného prostředí a udržování vztahů*, právo dítěte na život v rodině je přímo zakotveno v Úmluvě v článku 16. Rodina může být vysvětlována nejen jako biologická, ale také jako adoptivní nebo pěstounská, případně zahrnující členy širší rodiny nebo komunity. Dítě může být odděleno od svých rodičů, pouze pokud je to poslední možnost, jak docílit jeho nejlepšího zájmu a i v tom případě mu musí být umožněno udržovat s nimi osobní vztah a pravidelný kontakt. V náhradní péči by děti neměly být umístěny zbytečně, důvodem nesmí být materiální podmínky rodiny nebo zdravotní postižení, pouze pokud by tyto podmínky byly rizikové pro zanedbání, opuštění dítěte nebo jeho bezpečnost. Zachování rodinných vazeb zahrnuje i širší příbuzenstvo, jako jsou prarodiče, tety, strýcové, přátelé, kteří mohou rodině podat pomocnou ruku v případě potřeby

(General comment No. 14, 2013, s. 14-15). Jistotu ve vztazích ke svým lidem označil Matějček jako základní potřebu malého dítěte (1994, s. 9).

Dalším faktorem je *péče, ochrana a bezpečí dítěte*. Ochrana a péče není pojímána pouze jako ochrana před ublížením, ale také jako jakési „well-being“, pocit pohody, který zahrnuje materiální, psychické, vzdělávací a emocionální potřeby stejně jako pocit náklonosti a bezpečí. *Zranitelnost* zahrnuje děti, které se ocitly ve specifické situaci například jako uprchlíci nebo oběti zneužívání, příslušníci menšin nebo bezdomovci. Úřady a vedoucí pracovníci musí brát v úvahu různé druhy a stupně zranitelnosti každého dítěte, protože každé dítě je jedinečné a každá situace musí být posouzena v souladu s touto jedinečností. *Právo dětí na zdraví* v sobě, kromě dostupnosti zdravotnické péče, zahrnuje také právo na informace o svém zdravotním stavu a nejlepších možnostech léčby. Děti a mladiství by měli mít možnost se poučeně podílet na rozhodnutí o svém zdraví a mělo by být dbáno na prevenci rizikového chování jako je například užívání návykových látek. Všechny děti mají mít nárok a *přístup ke vzdělání* formálnímu, neformálnímu i informálnímu zdarma. V nejlepším zájmu dětí je získání odpovědnosti k překročení limitů, daných jejich zranitelností. Vzdělání a rozvoj by jim měla umožnit řada kvalifikovaných pedagogických pracovníků (General comment No. 14, 2013, s. 15-17).

Úmluva o právech dítěte je základním dokumentem, ze kterého vycházejí i české legislativní dokumenty zabývající se úpravou práv dětí. Hlavním dokumentem, který se týká ochrany a práva dětí je předpis č. 359/1999 Sb. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Dokumentem, který od roku 2012 upravuje oblast rodiny je předpis č. 89/2012 Sb. Občanský zákoník v části druhé § 655- §975 Rodinné právo. Tématem náhradní rodinné péče se zabývá §794- §854 osvojení dítěte a zletilého a §938 - §970 poručenství a jiné formy péče o dítě.

Mezi jiné formy péče o dítě patří poručenství, opatrovnictví, svěření do péče jiné osoby, pěstounství, osvojení a ústavní výchova. Okrajově zmíním první dvě jmenované a podrobněji se zaměřím na osvojení, svěření do péče jiné osoby a pěstounství. Ústavní výchova je specifická problematika, která se nekryje s tématem diplomové práce

Poručníka jmenuje soud dítěti v případě, že tu není žádný z rodičů nebo jiných osob, které mají k dítěti rodičovskou odpovědnost. Poručník tak získává povinnosti a práva jako rodič, ale nemá vůči dítěti vyživovací povinnost. Poručníka mohou navrhnout rodiče dítěte, nebo může být dítěti přidělen, včetně orgánu sociálně právní ochrany dětí jako veřejného poručníka. Poručenství zaniká v případě, kdy alespoň jeden z rodičů nabude rodičovskou odpovědnost, nabude-li dítě svéprávnosti, nebo pokud je osvojeno. Pokud poručník o dítě

pečuje jako by mu bylo svěřeno do trvalé péče, náleží mu hmotné zabezpečení jako v případě pěstounské péče (Občanský zákoník, 2013, §928 - §939).

Pro opatrovnictví, opatrovníka a opatrovance platí přiměřeně ustanovení jako pro poručenství. Opatrovník je dítěti soudně jmenován v případě, kdy hrozí střet zájmů dítěte a jiné osoby, nebo pokud nehájí zákonný zástupce dostatečně zájmy dítěte (Občanský zákoník, 2013, §943 - §947).

První z forem náhradní rodinné péče je osvojení. Definicí osvojení „... *se rozumí přijetí cizí osoby za vlastní.*“ (Občanský zákoník, 2012, §794) Zákon ukládá, že předpokladem osvojení je stejný vztah mezi osvojencem a osvojitelem, který je mezi dítětem a rodičem, přičemž osvojení nezletilého musí být v souladu s jeho zájmy. Osvojitelé jsou zapsáni v matrice jako rodiče dítěte (Občanský zákoník, 2012, §795-797). Osvojení se tedy nejvíce z celého systému náhradní rodinné péče blíží úplnému naplnění potřeb dítěte v oblasti rodinného prostředí a zajištění ochrany, péče a bezpečí.

Osvojeny mohou být pouze děti, jejichž biologičtí rodiče dali k osvojení souhlas osobním prohlášením vůči soudu, matka tak může učinit nejdříve po šesti týdnech od narození dítěte, otec kdykoli. Souhlasu není třeba, pokud byl rodič zbaven rodičovské odpovědnosti a práva dát souhlas s osvojením, pokud není schopen projevit svou vůli nebo rozpoznat následky svého jednání, nebo pokud se zdržuje na neznámém místě, které se nepodaří soudu ani dalším orgánům zjistit. Pokud tyto okolnosti nastanou u obou rodičů, je nutný souhlas poručníka, případně opatrovníka jmenovaného soudem. Dále není souhlasu třeba v případě, kdy rodič zjevně nemá o dítě zájem. Nezájem rodiče musí být zjevný alespoň tři měsíce, čímž porušuje své povinnosti rodiče. Kromě souhlasu rodiče, musí být s osvojením vysloven souhlas i dítěte staršího dvanácti let, u dětí mladších dá souhlas s osvojením jeho opatrovník (Občanský zákoník, 2013, § - §820). Osvojením zaniká příbuzenský poměr mezi osvojencem a jeho původní rodinou a osvojitelé získávají rodičovskou odpovědnost. Zároveň je osvojitel povinen dítě informovat o skutečnosti osvojení nejpozději před zahájením školní docházky (Občanský zákoník, 2013, §832 - §836).

Svěření dítěte do péče jiné osoby je institut využívaný v případech, kdy o dítě nemůže osobně pečovat rodič ani poručník, v takovém případě tedy o dítě pečuje tzv. pečující osoba. Svěření dítěte do péče jiné osoby má přednost před ústavní výchovou a musí být v souladu s nejlepším zájmem dítěte. Povinnosti pečujících osob vymezí soud, případně se obdobně použijí ustanovení pro pěstounskou péči (Občanský zákoník, 2013, §953 - §957). Vyskočil uvádí, že s účinností od 1. 1. 2013 nelze svěřit dítě do tzv. péče jiné osoby, pokud není možné rodičům uložit vyživovací povinnost k dítěti (2014, s. 10). Pečující osobě však nenáleží žádná

práva a povinnosti ve vztahu ke státu (povinné vzdělávání, odměna pěstouna), pouze ve vztahu k dítěti. Tento způsob svěřeni dítěte je tak pro stát méně složitý a méně nákladný, jestli je tak vždy činěno v zájmu dítěte je diskutabilní.

Dítě může být svěřeno do pěstounské péče (PP) v případě, že o něho nemůže pečovat žádný z rodičů ani poručník. Tato forma péče má přednost před ústavní výchovou. V aktuální české legislativě se pěstounská péče dělí na pěstounskou péči tzv. dlouhodobou a pěstounskou péči na přechodnou dobu. Neformálním vymezením v rámci pěstounské péče dlouhodobé je příbuzenská pěstounská péče. Rodičům zůstávají práva a povinnosti vyplývající z rodičovské odpovědnosti, například vyživovací povinnost, kromě práv povinností, která má pěstoun, jako je zastupovat dítě v běžných záležitostech, spravovat jeho jmění. Na základě svých práv, a pokud je to v nejlepším zájmu dítěte, se může rodič s dítětem pravidelně osobně stýkat. V případě, že je možné dítě svěřit do péče příbuzné nebo jiné osoby blízké dítěti, má tato osoba přednost před nepříbuznými pěstouny, pouze však, pokud je to v zájmu dítěte (Občanský zákoník, 2013, §958 - §970).

Podrobnosti pěstounské péče na přechodnou dobu upravuje předpis. č. 359/1999 Sb. Zákon o sociálně právní ochraně dětí. Účelem pěstounské péče na přechodnou dobu (dále PPPD) je umožnit rodičům dítěte upravit svou situaci tak, aby mohli opět převzít dítě do své péče, povaha institutu je krátkodobá (Vyskočil, 2014, s. 11). Dítě může být soudem umístěno do PPPD k osobě v evidenci na dobu, po kterou se o něho nemůže rodič ze závažných důvodů starat. Dále na dobu, po které může dát matka souhlas s osvojením (po prvních šesti týdnech života dítěte), nebo po dobu, do nabytí právní moci rozhodnutí soudu, že není třeba souhlasu dítěte s osvojením. Dítě může být umístěno v PPPD nejdéle jeden rok, což je doba, kterou lze prodloužit v případě, že byli později do péče pěstouna předáni sourozenci dítěte. Nejméně jednou za tři měsíce je soud povinen přezkoumat situaci dítěte a rozhodnout, zda stále trvají důvody pro jeho umístění (Zákon o sociálně právní ochraně dětí, 1999, §27a).

1.2 Cesta dítěte do osvojení a pěstounské péče

V této kapitole naznačím způsoby, jakými dítě putuje systémem NRP, než dosáhne trvalého umístění, nebo alespoň dlouhodobého řešení. Důraz bude kladen na mechanismy, které jeho cestu směřují a zejména na osoby, které dítě na své cestě potkává a které naopak z jeho života odcházejí pod vlivem okolností. Bližší charakteristika jednotlivých rolí nepříbuzných osob, včetně jejich možnosti podpory, na cestě dítěte bude popsána v kapitole 1.4. V jednotlivých ukázkách záměrně opomím bližší charakteristiky forem ústavní výchovy, částečně proto, že nekorespondují s cílem práce a také kvůli v současnosti

kladenému důrazu právě na NRP, kdy je od ústavní výchovy postupně upouštěno. Dále vidím smysl ve zdůraznění umístění dítěte v pěstounské péči příbuzenské, jelikož s sebou nese jiné dopady na dítě než umístění u nepříbuzných pěstounů. Informace vychází z přednášky Zezulové a Niklové prezentované v rámci Vzdělávacího semináře pro pověřené osoby v roce 2015.

Pokud dítě žije ve své rodině, je obklopeno mnoha lidmi. V první řadě rodiči a sourozenci, dále širší rodinou, učiteli, spolužáky, kamarády a navštěvuje kroužky, kde se setkává s lektory a dalšími kamarády. V případě, že v rodině dochází k náročné situaci a k řešení je třeba přizvat orgán sociálně právní ochrany dítěte (OSPOD), je nezbytné vyhodnotit míru rizika ohrožení dítěte, prostřednictvím Vyhodnocení situace dítěte a rodiny. Následně je možné svolat rodinnou, či případovou konferenci, pomocí které je možné sestavit Individuální plán ochrany dítěte (IPOD) a naplánovat jednotlivé kroky jako jsou služby pro dítě a rodinu. Vše v zájmu možnosti dítěte zůstat ve vlastní rodině.

Pokud je to nezbytné pro zachování zdravého vývoje dítěte a dochází k odebrání dítěte na základě návrhu OSPOD, může být dítě umístěno do diagnostického ústavu, dětského domova, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, nebo jako aktuálně uznávaná nejpříznivější volba, do pěstounské péče na přechodnou dobu (PPPD). V jakémkoli případě v tuto chvíli dítě přichází o přítomnost blízkých osob, jako jsou rodiče, sourozenci, širší rodina, a často také škola, kamarádi a také zájmové kroužky. Naopak se v jeho životě objevili další vychovatelé z ústavu, případně odborníci, děti v ústavu a nová škola, pokud se jedná o dětský domov se školou, nebo pro dítě není možné docházet do stejné školy. V případě PPPD také noví pěstouni a děti pěstounů, není výjimkou, že i v tomto případě dítě musí změnit školu. Pokud to okolnosti nevyklučují, je v zájmu dítěte zachovávat kontakt s biologickými rodiči. V tuto chvíli je nutné průběžně vyhodnocovat možnost návratu dítěte do jeho rodiny, čemuž musí předcházet intenzivní práce s jeho rodinou, aby k navrácení byly vytvořeny pro dítě bezpečné podmínky. Pokud tato možnost dlouhodobě není možná, může dojít k osvojení, nebo umístění dítěte v pěstounské péči.

V případě, že je možné uskutečnit trvalé řešení pro dítě, kterým je osvojení, mizí dítěti ze života všechny dosavadní osoby a objevují se nové. Jsou to v první řadě osvojitelé, jejich děti a širší rodina, nová škola, kamarádi a další osoby, které dítě do té doby nezná. Ideální je, pokud je to možné, udržení kontaktu s biologickou rodinou dítěte. Pokud je však dítě již starší, je pravděpodobnější jeho umístění v PP a to buď u příbuzenských pěstounů, například prarodičů, nebo nepříbuzenských pěstounů. První varianta by měla být upřednostněna, pokud je to v zájmu dítěte a neohrožuje to jeho zdravý vývoj. (Zezulová, Niklová, 2015) Vhodný

způsob, jak nalézt pečovatele mezi příbuznými dítěte je rodinná konference, která „vychází z principu ponechání odpovědnosti za vlastní situaci na rodině jako takové“ (Právo na dětství, © 2013). Dítě si tak udrží kontakty se svou biologickou rodinou. Mohou na ní být přizváni kromě příbuzných také blízké osoby, jako učitelé, sousedi nebo rodinní známí, kdokoli, kdo může přispět k řešení situace dítěte nebo rodiny. Pokud není možné využít zdroje pomoci ve vlastní rodině, je na řadě hledání pěstounů nepříbuzenských.

Dále z přednášky Zezulové a Niklové vyplývá, že pokud se podaří nalézt vhodné pěstouny pro dítě, získá dítě ve svém životě další rodinu, tedy rodiče, sourozence a širší rodinu, novou školu, kamarády a také nový OSPOD, ten, ve kterém jsou vedeni v evidenci právě pěstouni a který nad výkonem PP vykonává dohled. Pokud si pěstouni zvolí využít služby neziskové doprovázející organizace, získá dítě také služby nabízené touto organizací a nového doprovázejícího pracovníka. V tuto chvíli již má dítě zpřetrhány všechny vazby na lidi ze svého „původního života“. Stále platí, že neohrožuje-li to zájem dítěte, mělo by mít vždy možnost setkávat se se svou biologickou rodinou, a to nejen s rodiči, ale i sourozenci a širší rodinou. Stále by mělo docházet k přehodnocování IPOD a pracovat s biologickou rodinou tak, aby se do ní mohlo dítě vrátit. Kromě osvojení by nemělo mít žádné jiné umístění trvalý charakter. (Zezulová, Niklová, 2015)

1.3 Potřeby dítěte v náhradní rodinné péči

Při specifikaci potřeb dětí se budu opírat nejdříve o teorii vývojových potřeb E.H. Eriksona, teorii citové vazby Bowlbyho a nakonec také teorii potřeb a psychické deprivace Z. Matějčka a Langmeiera. Jednotlivé teorie ukáží potřeby dětí v konkrétních vývojových stádiích a ve specifických situacích, které jsou determinovány jejich životními podmínkami, což jsou v případě pohledu této diplomové práce podmínky NRP.

Erikson ve své kapitole Osm věků člověka charakterizuje několik vývojových úkolů, kterými prochází dítě na své cestě k dospělosti, a také dospělí při své snaze o dosažení naplněného života. Právě vzhledem k cílům práce budu vycházet pouze z prvních pět stádií, které se týkají dětského věku.

Stadia	Psychosociální krize (úkol)	Rozsah významných vztahů	Základní ctnosti	Základní antipatie
kojenecké období	Základní důvěra vs. Základní nedůvěra	mateřská osoba	naděje	stažení se
rané dětství	Autonomie vs. Stud	rodičovské osoby	vůle	kompulze
věk hry	Iniciativa vs. Vina	základní rodina	cíl	inhibice
školní věk	Zručnost vs. Méněcennost	„sousedství“, škola	schopnost	netečnost
adolescence	Identita vs. Zmatení identity	skupiny vrstevníků a party, modely vůdcovství	věrnost	zavržení

Tab.1: Přehled stádií vývoje dítěte (upraveno dle Erikson, 1999, s. 36-37)

Na základě uvedené tabulky vyplývá, že všechny lidské bytosti mají v jednotlivých obdobích svého vývoje k dospělosti za úkol překonat několik vývojových milníků. Zvládnutí vývojového úkolu a dosažení patřičné ctnosti je důležitým úkolem, na kterém stojí vývoj následující. Zároveň je zvládnutí v jednotlivých obdobích závislé na dostupnosti vztahů, které dítěti s úkolem pomáhají. V případě, že v některé z vývojových fází dojde k přerušení naplňování potřeb, jako je například výrazná změna nesoucí s sebou narušení těchto významných vztahů, dochází u dítěte k zastavení vývoje, případně regresi.

Langmeier a Matějček v rámci své teorie psychické deprivace uvádějí základní psychické potřeby, jejichž neuspokojení s sebou nese právě projevy deprivace. První oblastí je potřeba vnější *stimulace*. Díky přichozím podnětům v přiměřeném množství a proměnlivosti má dítě možnost zjistit informace o okolním světě a objevovat jeho různorodost. Smysl okolnímu světu dodává uspokojování potřeby po vnější struktuře. Vnější *struktura podnětů* dává možnost prožívat svět v určitých hranicích daných fyzikálními zákony ale i sociálními normami a zvyklostmi. Potřeba hledat v okolním světě smysl a řád, ke kterému se můžeme vztahovat je hnacím motorem učení se, a vzbuzuje iniciativu podílet se na chodu světa. Právě ona vztahovost je další základní potřebou, kterou pociťují děti od raného věku. Jedná se o *vztahování se* k určitému *sociálnímu objektu*, tedy objektu, se kterým může člověk navázat sociální kontakt, v nejranějším dětství se jedná o mateřskou osobu. Charakteristiky objektu, který může naplnit potřebu dítě po sociálním vztahu, musí být zejména stabilita a dostatečně dlouhá přítomnost, ale také musí projevovat vřelý vztah a sdílet s dítětem společné aktivity, stejně tak musí být připravena adekvátně reagovat na jeho další psychické i fyzické potřeby. Poslední potřebou, která se rozvíjí spolu s předchozími, je potřeba *identity*. Rozvojem svého

osobnostního „já“ začíná hodnotit svět kolem sebe, částečně je také schopen nahradit případný nedostatek jistoty zvnějšku, jelikož vždy má člověk ještě sám sebe. Uspokojení z naplňování cílů plynoucích z vlastní aktivity přináší dítěti motivaci pro aktivitu další (Langmeier, Matějček, 2011, s. 277-283).

Psychickou deprivaci lze chápat jako „... *nedostatek podmínek pro účinnou interakci dítěte s prostředím, ...*“ (Langmeier, Matějček, 2011, s. 284). Jedná se tedy o nedostatek stimulace, vnější struktury, možností k navazování hlubších vztahů a integraci vlastního „já“ v podobě identity. Deprivace v jednotlivých vrstvách potřeb se projevuje hyperaktivitou nebo hypoaktivitou svázanou s konkrétním dlouhodobým nedostatkem. Hyperaktivita se projevuje nejvíce snahou o zvýšený přísun podnětů, přehnaných reakcí na ně nebo aktivním vyhledáváním sociálních kontaktů často s povrchním charakterem. V případě ego-hyperaktivity se dítě projevuje velmi vášnivě v sebeprosazení, což často vede ke konfliktu s dospělými autoritami i v dětském kolektivu. Hypoaktivní jedinec se projevuje nezájmem o své okolí, ať už se jedná o podněty, učení nebo blízké vztahy. V otázce vlastního „já“ a identity je charakteristické podřizování se autoritě s lhostejností k vlastní autonomii v sociálním světě (Langmeier, Matějček, 2011, s. 284-296).

Základním předpokladem uspokojení potřeby vztahování se k sociálnímu objektu je pouto citové vazby, kterou v nejranějším životním období představuje mateřská osoba. Pro děti vyrůstající v běžné rodině s přítomnou mateřskou osobou vykazují jeden ze tří vzorců citové vazby. Jedná se o děti s jistotou připoutané k matce, které se projevují aktivitou při hře, a při zneklidnění po krátkém odloučení od matky není obtížné je utěšit. Dalším typem jsou děti úzkostně připoutané a vyhýbavé, kdy se po krátké nepřítomnosti kontaktu s matkou vyhýbají, mohou projevit i větší přátelskost k cizímu člověku než k matce. Třetím typem jsou děti úzkostně připoutané a odmítavé, kdy děti projevují rozpor mezi vyhledáváním blízkosti a odmítáním matky. Faktory, které přispívají k vytváření konkrétního typu vazby ve vztahu matka-dítě, jsou pozorovatelné na straně matky i na straně dítěte. V případě matky hraje navíc roli i vlastní zkušenost s citovou vazbou na vlastní mateřskou osobu, kterou si dále přenáší do své rodičovské role a svých reakcí na chování dítěte. Projevy chování matky, které vedou k jisté citové vazbě, jsou častý a trvalý fyzický kontakt s dítětem, vnímavost vůči signálům, regulované prostředí s možností zažít důsledky svých činů a také potěšení ze vzájemné přítomnosti (Bowlby, 2010, s. 291-298).

Podle výzkumu Tizardové a Hodgesové u dětí, které přešly z ústavu do adopce ve věku kolem 4 let, se 20 dětem z 25 podařilo navázat s náhradními rodiči úzký láskyplný vztah. Stalo se to díky reakcím náhradních rodičů na potřeby pozornosti dítěte a věnovanému

času, díky čemuž se podařilo vytvořit citové pouto. Ne všem se vytvořit citové pouto podařilo. Pokud se pevné pouto k mateřské osobě nevytvoří v raném věku, později je stále těžší vazbu vytvořit a do té doby ustálené vazebné chování přetrvává a jeho korekce nebo modifikace novou zkušeností je obtížnější s vzrůstajícím věkem. U uvedeného vzorku adoptovaných dětí byla u poloviny patrná obtížnost zapojení se do kolektivu vrstevníků kvůli svému neklidu, odmítání kritiky, neposlušnosti a neustálém vyžadování pozornosti ze strany dospělého. (in Bowlby, 2010, s. 314-315).

Vágnerová uvádí, že u dětí, kterým se podařilo získat v náhradní rodině citové pouto k mateřské osobě, což byla potřeba do té doby neuspokojená, může mít problémy s přílišnou fixací právě na tuto osobu a neochotou přijímat ve svém chování k ní jakákoli omezení. Dítě tak projevuje svou úzkost a strach ze situace, kdy by o matku opět přišlo. V předškolním věku se dítě v NRP může projevovat zvýšenou agresivitou, což může být reakcí na stále se zvyšující nároky okolí a neschopností dítěte jim dostát a snést větší zátěž. Také si tak mohou vybijet svou vnitřní tenzi, pokud se události nedějí tak, jak dítě očekává. Tyto projevy, včetně problémů s autoritami, pramení z velké nejistoty dětí, kterou si s sebou nesou z původního prostředí, kde u nich došlo k deprivaci jedné nebo i více bazálních potřeb (2012, s. 68-93).

Na základě Eriksonovy vývojové teorie je patrné, že vztahy, které dětem pomáhají úkoly jednotlivých vývojových období zvládat, jsou širší než jen hlavní vazebná postava – mateřská. Bowlby uvádí, že pokud dítě zvládne první vývojový úkol za pomoci mateřské osoby, ke které má silné citové pouto a získá pocit základní důvěry ke světu, což předpokládá i jeho předvídatelnost (kromě běžných zákonitostí zejména předvídatelné reakce mateřské osoby), je schopno podstoupit další úkoly, se kterým mu pomáhají právě vedlejší postavy. Může se jednat o dalšího rodiče, sourozence, kamarády nebo další významné osoby v jeho životě (Bowlby, 2010, s. 266). Z Eriksonovy teorie vyplývá, že i tyto postavy se významně podílejí na vývoji osobnosti jedince a to zejména v mladším a starším školním věku a jejich nedostupnost, nebo ztráta z důvodů umístění do náhradní péče, jak naznačuje kapitola 1.2, opět vede k potížím ve vývoji, které musí dítě dále pracně dohánět. V další podkapitole bude ukázáno, jakým způsobem mohou významné osoby v životě dítěte podpořit jeho co nejpřirozenější vývoj v náhradní rodině.

1.4 Možnosti pedagogického a dalšího podpůrného působení na dítě v náhradní rodinné péči

V této kapitole se budu zabývat možnostmi, které mají odborníci z řad pedagogů, doprovázejících pracovníků v organizacích pověřených k sociálně-právní ochraně dítěte

(SPOD), včetně možností zapojení sociálních pedagogů v podpoře dítěte umístěného v NRP. Zmíním také roli neprofesionální podpory, jako je například role dobrovolníka, třebaže profesionálně vedeného, která bude dále rozpracována v kapitole 2. Stručně uvedu také problematiku podpory náhradních rodičů s důrazem na příbuzenské pěstouny.

Oblasti, ve kterých má sociální pedagog možnost podpořit dítě a jeho náhradní rodinu vymezila Bakošová jako úrovně společnosti, rodiny a dítěte. Na úrovni společnosti se jedná především o osvětu o fungování náhradní rodinné péče prostřednictvím médií a tím pozitivní motivování zájemce o pěstounství nebo osvojení. A dále také zdůraznění důsledků, které s sebou NRP přináší a pracovat tak s dětmi v prostředí světa informovaného a s charakteristikami jejich situací obeznámeného. Další úrovní je rodina, kdy se jedná o poradenství, pomoc a také klubovou činnost, kde se mohou náhradní rodiče scházet nad palčivými tématy. Výjimkou není ani nabídka rekreační činnosti rodině, kdy se jedná buď o činnost společnou, nebo pro rodiče a děti oddělenou, například vzdělávací. Nezbytné je poskytovat rodičům velké množství podpory a ocenění v jejich nelehké práci. V popředí zájmu by měla také být práce s biologickou rodinou dítěte, pokud je vize návratu dítěte k ní, v první řadě v případě PPPD. Na úrovni dítěte je úkolem pomáhat v otázce vzdělávání ale také vlastního působení dítěte v náhradní rodině. Častou činností je pomoc s adaptací, rozvíjení silných stránek a talentů a odstraňování bariér a nejistot jako pozůstatků z traumatických zážitků v ústavu nebo biologické rodině. Pro děti odcházející z NRP při dosažení zletilosti může být sociální pedagog zdrojem pomoci s orientací na pracovním trhu a ve světě obecně (Bakošová, 2008, s. 169-170).

Sociální pedagog se může zapojit do podpory dítěte v NRP v prostředí školy, tzv. doprovázející organizace, která je pověřená k výkonu SPOD, nebo na úrovni jiné organizace, která svou činnost zaměřuje na podporu zdravého vývoje dětí ať už činností volnočasovou, preventivní nebo vzdělávací.

Nejblíže k dítěti, ihned po rodičích, má pedagog ve škole, podílející se na vzdělávání žáka. Pro možnost vhodně dítě podporovat v průběhu jeho školní kariéry, učitel nezbytně potřebuje spolupráci s náhradními rodiči dítěte v oblastech, které uvádí Sychrová. Jedná se zejména o oblasti informovanosti o stavu dítěte, včetně zdravotního a různých hendikepů a znevýhodnění. Velký důraz by měl být kladen na informování ohledně případných aktuálních výchovných i vzdělávacích obtíží dítěte a způsobů jejich dosavadního řešení a také o vztazích dítěte s vrstevníky. Dále je vhodné soustředit se i na kladné stránky dítěte a jeho oblíbené zájmové aktivity, díky kterým může posilovat vědomí pozitivního „já“. V případě identifikace dítěte se specifickými vzdělávacími potřebami, může pedagog navrhnout spolu s výchovným

poradcem, případně psychologem v pedagogicko-psychologické poradně, vhodný způsob podpory aplikovatelný v prostředí konkrétního školního kolektivu. Vhodné je také vzdělání, případně praktická zkušenost, v oblasti náhradní rodinné péče a konkrétní formě, ve které se dítě nachází. Dále by měl učitel usilovat o úzkou průběžnou spolupráci s náhradními rodiči a respektovat přístup a hodnoty konkrétní rodiny (Sychrová, 2012, s. 116-117).

Další možností, jak poskytnout podporu dítěti v NRP, je služba doprovázení náhradní rodiny, kde je často poskytován velký prostor právě práci s dítětem. Kontakt probíhá zpravidla jednou za dva měsíce, kdy úkolem doprovázejícího pracovníka je mapovat potřeby dítěte a spolu s pěstouny hledat způsoby jak potřeby, zejména vývojové, naplnit. Dalším úkolem je podporovat dítě ve vyjadřování pocitů, myšlenek, přání, nejistot a potřeb a tím aktivně zjišťovat názor dítěte a vhodně ho zapojovat do rozhodování o své situaci. Pracovník nabízí také podporu vlastním dětem v rodině. (Amalthea, o.s., 2013, s. 8).

Služby doprovázení poskytují pověřené osoby na základě zákona č. 359/1999 Sb. O sociálně-právní ochraně dětí podle §48 odst. 2, písm. f. Pověřené osoby mohou „*poskytovat osobě pečující, s níž uzavřely dohodu o výkonu pěstounské péče (§ 47b) výchovnou a poradenskou péči při výkonu pěstounské péče a sledovat výkon pěstounské péče*“ (Zákon o sociálně-právní ochraně dětí, 1999, § 48). Tento zákon také vymezuje odbornou způsobilost pracovníka poskytujícího sociálně-právní ochranu. Jedná se o řádně ukončené vzdělání vysokoškolské nebo vyšší odborné v oblasti pedagogických a společenských věd, jako je sociální práce, sociální politika, sociální péče, pedagogika, právo, psychologie nebo vychovatelství, charitní a sociální péče, charitní a sociální činnost, případně vzdělání zaměřené na ošetřovatelství nebo všeobecné a dětské lékařství nebo zdravotní sestra. (Zákon o sociálně právní ochraně dětí, 1999, §49a). Je patrné, že zákon vymezuje širokou paletu možné odborné způsobilosti, přesto v praxi nejužitečnější je vzdělání zaměřené na získání znalostí v problematice náhradní rodinné péče a pedagogiky včetně vývojové psychologie.

Mezi konkrétní témata, na které se doprovázející pracovníky při podpoře dítěte soustředí, je podpora při začleňování dítěte do rodiny. Dále zjišťování informací o minulosti dítěte a jejich zprostředkování, kontakt dítěte s vlastní rodinou a dalšími blízkými osobami. A také řešení výchovných problémů dítěte včetně podpory rozvoje dítěte zejména v utváření pozitivní identity, vytváření vazby k pěstounům, podpora ve vyjadřování emocí, zvyšování sebevědomí a soběstačnosti. Jak bylo výše zmíněno, pracovník se s rodinou schází minimálně jednou za dva měsíce, kdy se náplň schůzky odvíjí od úkolů stanovených v IPOD, vycházejícího z Vyhodnocení potřeb dítěte, vytvořeného a aktualizovaného příslušným OSPOD nejčastěji ve spolupráci s doprovázející organizací rodiny. Schůzky jsou také

přizpůsobeny aktuálním potřebám a přáním dítěte. Pracovník také může doporučit rodině další vhodné podpůrné služby jak rodičům, tak dítěti (Amalthea, o.s., 2013, s. 24-30).

Pracovníci při své práci používají techniky, zaměřené na naplnění potřeb dětí. V oblasti mapování informací o dítěti je příkladem Ekomapa, která mapuje sociální okolí dítěte a zdrojů podpory, zobrazuje ve svém středu dotyčnou osobu a okolo jednotlivé osoby nebo instituce, se kterými má vztah, spolu se znázorněním intenzity spojení a směru toku podporující energie. Pro seznamování dítěte s rodinou slouží vytvoření Rodokmenu, kam se zakreslují osoby dítěti příbuzné, ať už známí předci, nebo sourozenci, případně tam mohou průběžně přibývat další členové. Může zobrazovat vztahy v biologické i náhradní rodině a pomáhá tak upevňovat vazby dítěte na konkrétní významné osoby. Rodokmen bývá součástí Knihy života, kterou si dítě může spolu s pracovníkem vytvářet ve chvíli, kdy se na to cítí být připraveno. Dítě si pomocí Knihy života zobrazuje svůj životní příběh pomocí jednotlivých kapitol – odkud pocházím, rodný list – potvrzení identity, ekomapa vztahů, graf života, časová osa, fotografie vlastní i dalších osob z minulosti a současnosti atd. Kniha je vhodným nástrojem pro práci s identitou dítěte. (Amalthea, o.s., 2013, s. 33-40).

Pracovníci mohou pracovat s dítětem a náhradním rodičem na vytvoření vazby (attachementu). Nejdříve je nezbytné vyhodnocení vazby, pomocí standardizovaných nástrojů i znalosti historie dítěte a jeho zkušeností. Základními předpoklady pro vytvoření vazby je *blízkost* náhradního rodiče, je nezbytné, aby byl na dítě naladěný a byl mu k dispozici. Dále *citlivost* a empatie k signálům dítěte a také respektující přístup ukazující dítěti *uznání* a úctu, tím napomáhá budovat sebedůvěru dítěte. Dítě by mělo mít své *místo v rodině* a *participovat* na jejím fungování. K vytváření vazby, zejména v případech kdy je to nadmíru obtížné, je vhodné využít služeb terapeuta. (Amalthea, o.s., 2013, s. 46-48).

Existují i další aktivity, do kterých se může dítě v NRP zapojit, jako například podpůrné skupiny pro tyto děti pod vedením odborníka jako je terapeut nebo sociální pracovník.

Podle výzkumu organizace Rozum a Cit je patrné, že přestože se v současnosti stále pozitivněji vyvíjí zajištění potřeb pěstounů, které do rodiny přijali dítě, ať už po stránce finančního zabezpečení, tak také z hlediska nabídky služeb, stále existují mezery, jejichž zaplnění by vedlo k lepšímu fungování. Ve výzkumu prováděném organizací Rozum a cit jsou nejčastěji zmiňované mezery nedostatečně dostupná pomoc s péčí o děti s výchovnými a vzdělávacími potřebami, nespécifická finanční výpomoc, pomoc s řešením bydlení, služby umožňující volný čas pěstounů a také pomoc dětem s přechodem do samostatného života a zajištění prvního bydlení (Rozum a Cit, 2007, s. 44).

Je nesporné, že náročnost výchovy dětí umístěných v NRP je často vyšší než u dětí z běžné rodiny, navíc pokud má rodina více přijatých dětí, nebo děti žijí u příbuzenských pěstounů, většinou prarodičů. Z vlastní praxe vím, že práce s běžnými pěstouny, ať už dlouhodobými nebo na přechodnou dobu a pěstouny z řad prarodičů je odlišná. Pěstouni-prarodiče nutně potřebují větší podporu v průběhu výkonu pěstounské péče, zejména z důvodu, že často nebyli na svou roli připraveni a neabsolvovali předepsané hodiny příprav, jako běžní pěstouni. Navíc se potýkají s nejistotou své role rodiče, jelikož se k nim často dostávají vnoučata, jejichž rodiče (dětí pěstounů) selhali a často si to pěstouni kladou za vinu a o to více se soustředí na svěřené děti. Potřebují, vzhledem ke svému věku a případným zdravotním obtížím, více volného času a „oddechu“ od každodenní péče o děti a často také finanční výpomoc, jelikož kromě pěstounských příspěvků a dávek nemají žádný další příjem, nebo pouze důchod, což náklady náhle rozrostlé rodiny nepokryje. Výchovné náročnosti dětí také náhle nelze zvládat jako v mládí a pěstouni se tak dostávají do nelehké situace, kdy jsou nuceni využívat jakýchkoli možností pomoci a podpory. Nutno zmínit, že situace náhradních rodičů, kteří mají dítě svěřené ve formě svěřením do jiné formy péče než rodiče, je ještě náročnější než pěstounů. Tito náhradní rodiče nemají ze zákona nárok na žádné příspěvky pěstouna ani doprovázející služby.

Další rizikovou skupinou, jejíž potřeby nejsou dostupnými službami v současném systému příliš ošetřeny, jsou osvojitelé. Tito náhradní rodiče nemají nárok na žádné služby podobné službám pro pěstouny a jsou tak na svou situaci sami. Mnoho organizací zabývajících se kromě jiného také osvojením, je však se „svými“ rodinami v kontaktu a snaží se jim nabízet alespoň nějaké služby, které si rodiče buď hradí sami, nebo finance organizace získá v rámci veřejné podpory.

Shrnutí kapitoly

Česká legislativa umožňuje několik forem péče o děti, které nemohou vyrůstat ve vlastní rodině. Nalezení co možná nejpřirozenějšího prostředí umožňujícího zdravý vývoj je v zájmu dítěte. Jelikož se ale jedná o narušený systém vývoje dítěte, je malá pravděpodobnost, že nedojde k jeho trvalejším poškozením, i přes co možná nejdokonalější nápravu ve formě NRP. Jak je patrné, cesta dítěte z biologické rodiny v případě tzv. odebrání a umístění do náhradního řešení, i když do rodinného prostředí, s sebou nese mnohé porušené a vztahy s blízkými lidmi. Aktuální trend, ukotvený také ve vymezení zájmu dítěte, velí umožnit dítěti kontakt s biologickou rodinou a poznání jeho původního rodinného prostředí,

ke kterému existuje několik metod v rukou odborníků. Potřeba bezpečných pevných vztahů, je tou základní, o které Matějček hovoří.

K naplňování základních potřeb dětí, tak jak je uvádí Erikson i Langmeier s Matějčkem, i potřeby pevné citové vazby, má systém náhradní rodinné péče mnoho mechanismů. Tím prvotním je nalezení pro dítě vhodných náhradních rodičů, ať už podle možností adoptivních, příbuzenských nebo nepříbuzenských pěstounů, u kterých je pravděpodobnost zdravého vývoje a vytvoření si co možná nejpevnější citové vazby, která je základem vztahů s dalšími lidmi v průběhu života. Náhradní rodiče se musí snažit podporovat v dítěti důvěru v bezpečnost světa, přestože se ocitlo v raném věku opuštěno, jejich úkolem je rozvíjet osobnost dítěte a vědomí vlastního „já“ a důvěru ve své schopnosti. Ve chvíli, kdy dítě přechází do základní školy, stávají se jeho dalšími významnými osobami učitelé a spolužáci, s nimiž si nutně musí umět vytvářet vztahy.

Děti v NRP jsou ve vztazích často nejisté, jelikož roli stále hraje ať už vědomý nebo nevědomý strach z opuštěnosti. Mohou se tak z pohledu okolí projevat neadekvátně, případně mít problémy s učivem, často vinou poruchy pozornosti, specifických poruch učení nebo hyperaktivity. Velkou podpůrnou roli zde může sehrát okolí dítěte, ať už vrstevnické, nebo dospělých osob, které mohou být dítěti oporou. Podrobněji rozvádím téma sociální opory v kapitole 2.3. V průběhu života dítěte v pěstounské rodině je jeho průvodcem pracovník z doprovázející organizace, který v rodině působí. Jeho role je kromě reagování na potřeby dítěte, především podílení se na formování identity dítěte a to formou pomoci s orientací ve vlastním životě. Pomocí technik, které dítěti rozkrývají jeho historii i současnou situaci, mu pomáhá utvářet vědomí pozitivního „já“ a přijetí své identity se všemi jejími aspekty. Pozitivní modely chování může dítě načerpat mimo jiné i v některém typu dobrovolnických programů, kde se setká s bezpečným prostředím a osobností dobrovolníka v roli pozitivního vzoru.

2 Dobrovolnictví

2.1 Definice a myšlenka dobrovolnictví

Dobrovolnictví v České republice upravuje předpis č. 198/2002 Sb., Zákon o dobrovolnické službě, vztahuje se však jen na organizace, které pracují s formálním dobrovolnictvím, tedy takovými, které mají udělenou akreditaci na dobrovolnickou službu od Ministerstva vnitra.

Zákon o dobrovolnické službě ji vymezuje jako pomoc potřebným (např. osobám sociálně slabým, zdravotně postiženým), pomoc při katastrofách, ochraně přírodního či kulturního dědictví, pomoc při charitativních akcích či při realizaci rozvojových projektů. Vztah mezi dobrovolníkem a vysílající organizací musí být podle zákona podložen smlouvou, ve které nesmí chybět údaje o dobrovolníkovi, organizaci, době, místě a předmětu výkonu dobrovolnické služby, dále také rozsah pracovní doby a doby odpočinku a poznámku, že za výkon dobrovolnické služby nenáleží odměna. Dobrovolníkům musí organizace ze zákona poskytnout pojištění odpovědnosti v rámci jejich činnosti (Zákon o dobrovolnické službě, §2 a §5).

Dobrovolník „*je člověk, který bez nároku na finanční odměnu poskytuje svůj čas, svoji energii, vědomosti a dovednosti ve prospěch ostatních lidí či společnosti*“ (Tošner, Sozanská, 2002, s. 35). Tato definice rozšiřuje pojetí dobrovolnictví i na rovinu neformální, tedy na takovou, odkud původně vznikla. Neformální dobrovolnictví zahrnuje veškerou neplacenou pomoc, kterou člověk poskytuje druhým lidem, kteří nejsou jeho příbuzní. Někteří autoři tento okruh ještě rozšiřují a hranici vidí u osob, se kterými dobrovolník sdílí společnou domácnost, tedy lidi, kterým pomáhat se považuje takřka za povinnost (Frič, Pospíšilová a kol., 2010, s. 11).

Tošner uvádí, že dobrovolnictví má v české historii pestrou minulost. Již v 19. století, v době národního obrození, se začala rozvíjet bohatá spolková činnost zejména na podporu umění, kultury, vědy a vzdělání. Dobrovolná činnost se po vzniku samostatného Československa ještě rozvinula, byla však zasažena a přerušena vlivem komunistického státu. Byla zredukována a přerušena činnost všech nezávislých organizací nebo zcela podřízena vedení komunistické strany. Právě v době totalitního režimu bylo dobrovolnictví postaveno do jiného světla než do té doby. Teprve po roce 1989, po vzniku demokratického státu, se začala spolková činnost obnovovat a s ní se znovuzrodilo dobrovolnictví, založené na skutečné dobrovolnosti při vykonávání veřejně prospěšných aktivit. Myšlenka občanské společnosti stavěla na spolupráci a vzájemné solidaritě občanů. Na novou situaci postupně

reagovala i legislativa nejdříve zákonem o sdružování občanů, o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností, o obecně prospěšných společnostech, o nadacích a nadačních fondech. V roce 2002 vznikl zatím poslední legislativní počín konkrétně se týkající dobrovolnictví a to právě zákon o dobrovolnické službě. V současné době se chystá novela tohoto zákona, která zahrne širší souvislosti (2014, s. 2-3).

Frič a Pospíšilová ve své publikaci dále uvádějí Rochesterovy tři perspektivy nahlížení na dobrovolnictví. První z perspektiv je nezisková, která na dobrovolnictví nahlíží zejména z formálního hlediska. Zdůrazňuje zejména vliv institucí formujících podobu dobrovolnictví a samotnou podstatu dobrovolnictví jako neplacené práce, která přináší užitek a efektivní nástroj k uspokojení poptávky po konkrétních službách, která vzniká v důsledku jejich nedostupnosti nebo nedostatečné rozmanitosti v nabídce komerčních i státních organizací. Nahlíží tak na problematiku zejména z hlediska neziskového sektoru a dobrovolnické „práce“. Druhá perspektiva, z hlediska občanské společnosti, nahlíží na dobrovolníka jako hybatele sociální změny. Dobrovolnictví je bráno jako součást společenské aktivizace a participace na veřejném dění. Myšlení a hodnoty dobrovolníků jsou také samotnou činností a interakcí s ostatními účastníky stále rozvíjeny a formovány a člověk se tak stále učí být dobrovolníkem. Poslední perspektivou je dobrovolnictví z hlediska volnočasového, jako způsob trávení volného času dobrovolníka s různou intenzitou. Od seriózní aktivity, která směřuje celou volnočasovou „kariéru“, v průběhu které se z člověka stává dobrovolník-profesionál, až po projektové a jednorázové působení, kdy se dobrovolník soustředí na aktuální okamžitou pomoc (2010, s. 13-20).

V roce 2013 bylo do dobrovolnické činnosti zapojeno 25308 přepočtených dobrovolníků (přepočteno jako by pracovali na celé úvazky), což je bohužel o 2,53 % pokles oproti roku 2012. Celkem tito dobrovolníci vykonali 43 766 101 hodin dobrovolnické práce. K finančnímu ohodnocení dobrovolnické práce používá Český statistický úřad platový medián, který byl pro rok 2013 určen na 142,83 Kč. Podle těchto parametrů celkem dobrovolníci v roce 2013 odvedli práci v hodnotě 6 251 112 205,83 Kč (Český statistický úřad, ©2016).

Státní i neziskové instituce využívají nabídky dobrovolnických center, která jsou vysílajícími organizacemi dobrovolníků. Ti mohou působit v různých oblastech, jako je ochrana životního prostředí, ochrana lidských práv a humanitární činnost, sociální a zdravotní oblast, kultura a sportovní a vzdělávací činnost. Zvláštním typem vysílání dobrovolníků je zahraniční dobrovolná služba, v současné době realizovaná například programem EVS (EDS) – Evropská dobrovolná služba (Tošner, 2002, s. 41-43).

Pro konkrétní představu, co vede občany k angažovanosti v dobrovolnické činnosti, uvedu typologii motivací k dobrovolnictví. V devadesátých letech vytvořili Clary a Snyder škálu VFI (Volunteer Function Inventory), která ukazuje 6 oblastí motivace k dobrovolnictví, vyjádřených pomocí 30 výroků. Oblast *hodnot* ukazuje snahu dobrovolníků vyjádřit své altruistické a humanitární citění s druhými. Funkcí *porozumění* se ukazuje úsilí o získání nových zkušeností a trénování dovedností, které s dobrovolnictvím souvisejí a nabízejí možnost uplatnění. Rozměr *sociální* vyjadřuje dobrovolníkovu motivaci prožívat vztahy s ostatními dobrovolníky a možnost být oceněn za odvedenou práci. Dobrovolnictví také přináší mnoho příležitostí k získání zkušeností k rozvoji vlastní *kariéry*, jsou to zkušenosti, které pomohou dobrovolníkovi nastartovat kariéru novou, nebo rozvíjet aktuální. *Ochranná* funkce reaguje na potřeby dobrovolníka snížit svůj pocit viny za to, že měl v životě více štěstí než ostatní tím, že se snaží angažovat ve veřejně prospěšných činnostech. Snaha o *růst* ukazuje dobrovolníkovu touhu pracovat na svém osobním rozvoji prostřednictvím zapojování se do nových činností a získávání zkušeností (Clary, 1999, s. 157).

Na základě této teorie sestavil ve svém výzkumu Frič 14 výroků sledujících zaměřenost motivace respondentů, kteří jejich důležitost hodnotili na čtyřstupňové škále, kdy 1 = velmi důležitý a 4 = vůbec nebyl důležitý. Sledoval tak 3 hlavní motivační kategorie altruistickou, egoistickou a normativní. Na základě výsledků rozdělil respondenty do dvou kategorií z hlediska jejich motivační struktury. První skupina, kterou nazval Obětavci, se vyznačovala vysokou mírou normativní a altruistické motivace a tvořilo ji 21 % dotázaných. Druhou kategorií nazvanou Pohodáři, tvořili respondenti s vyšší mírou hédonické (egoistické) motivace a to celkem v 63 % dotázaných. Zbývajících 16 % tvořili respondenti, kteří na některou otázku odpověděli „nevím“. Jelikož byli do výzkumu zahrnuti respondenti, u nichž byla sledována oblast dobrovolnického působení, lze sledovat rozložení Obětavců a Pohodářů v jednotlivých oblastech. Nejvíce Obětavců (14,22 %) se angažuje v oblasti církví a náboženských organizací (které zároveň mají největší rozptyl mezi Obětavci a Pohodáři) a ve Sborech dobrovolných hasičů, na druhém místě s 10,67 % jsou organizace poskytující zdravotnické služby a organizace poskytující sociální služby zapojují 9,33 % všech Obětavců. Naopak Pohodáře, tedy ty, kteří si dobrovolnickou činnost spíše užívají a mají z ní požitky, najdeme nejvíce v tradičních zájmových organizacích (15,14 %), dále ve sportovních klubech nebo sdruženích (14,43 %) a kulturních organizacích jako jsou pěvecké, taneční nebo hudební spolky, celkem v 12,86 % případů všech Pohodářů (Frič, 2010, 113-119). V praktické části a ve výzkumu se budu zabývat zejména dobrovolnickými programy v oblasti sociální, které

pracují s dětmi ze sociálně znevýhodněného prostředí náhradní rodiny a ve kterých může hrát fakt, že tyto organizace sdružují velké procento Obětavců, značnou roli.

Základní organizační jednotkou v oblasti dobrovolnictví je právě dobrovolnický program. V rámci organizace má své specifické místo a poslání a je veden několika zkušenými odborníky včetně koordinátora dobrovolníků. Program má vždy svůj specifický cíl, který vychází z potřeby komunity nebo celé společnosti, hlavní charakteristikou je veřejná prospěšnost. Program má kromě cíle také cílovou skupinu, se kterou pracovníci a dobrovolníci pracují, vlastní harmonogram činností, způsob evaluace a rozpočet, většinou vícezdrojový. Přímou práci s dobrovolníky vykonávají koordinátoři dobrovolníků, kteří mají na starosti získávání, výběr a vedení dobrovolníků v průběhu jejich působení, celý tým programu je ale většinou širší. Dobrovolníci musí být ke své činnosti zpravidla proškoleni, ať už koordinátorem nebo lektorem výcviku, jsou pravidelně vzděláváni a supervidováni zkušenými supervizory. Supervize dobrovolníků jim pomáhá v průběhu jejich působení jako podpora práce s klienty, ale také jako podpora osobní, pro vlastní emoce a zážitky, které je potkají a působí také preventivně proti „vyhoření“. V některých programech pracujících s klienty v sociální a zdravotní oblasti, případně v oblasti vzdělávací, také kromě školení nebo výcviku dobrovolníci procházejí psychologickým screeningem. Díky němu, je možné zhodnotit, zda jsou na roli, například mentora, vhodní a pomáhá k vhodnému přiřazení dobrovolníka klientovi.

2.2 Typy dobrovolnických programů pro děti

V České republice se postupně vyvinulo několik dobrovolnických oblastí, které se snaží podpořit rozvoj dítěte v oblasti učení, mezilidských vztahů, využívání volného času a další. Pravděpodobně největší oblastí, kde se mohou uplatnit dobrovolníci starší 15 let a které jsou určeny dětem školního věku, jsou volnočasové aktivity.

Česká rada dětí a mládeže spravuje databázi s více než 100 organizacemi, které se zaměřují na aktivní využívání volného času dětí a mládeže. Většina organizací typu Junák, Pionýr, DDM využívá při své činnosti pomoc dobrovolníků, přesto o sobě jako o dobrovolnické organizaci nehovoří. Tyto organizace a programy vytvářejí alternativní nabídku běžných placených kroužků, které jsou často organizovány přímo na školách. Přesto ne vždy jsou dostupné všem dětem. Velkou nevýhodou je zejména to, že za účast nebo členství je třeba hradit určitý poplatek, včetně příspěvků na vybavení a případné výjezdy. Ne každý rodič je schopen tyto prostředky zajistit. Další charakteristikou, která znevýhodňuje

zejména děti vyžadující individuální přístup, je organizace aktivit ve velkých skupinách, kde není vždy možné věnovat větší pozornost potřebám jednotlivců.

Právě pro děti s touto specifickou potřebou jsou uzpůsobeny akreditované dobrovolnické programy věnující se různým cílovým skupinám a své služby navíc nabízí zdarma. Jsou často organizované neziskovými organizacemi, které na svou činnost získávají finance z veřejných prostředků nebo od soukromých dárců. Programy jsou určeny zejména dětem ze sociálně a kulturně znevýhodněného prostředí, které mají své specifické bariéry pro zapojení se do běžného kolektivu vrstevníků. Volnočasové aktivity se zejména snaží ukázat dětem zdravé způsoby trávení volného času a působí tak jako prevence rizikového chování. Nejčastější náplní těchto programů je sport, turistika, umělecké aktivity, ochrana přírody nebo péče o zvířata.

Doučování je další oblastí dobrovolnictví, která se zaměřuje na potřebné děti. Programy zaměřené na doučování jsou určeny rodinám bez finančních prostředků, které jsou často označeny jako ohrožené sociálním vyloučením. Tyto děti přestože mají dobré studijní předpoklady, nemají kolem sebe vhodné prostředí, ve kterém by je mohly rozvíjet. Většinou je důvodem jazyková bariéra, nízká motivace a podpora ze strany rodiny, specifické poruchy učení nebo chování, které vyžadují speciální přístup, na který rodič nestačí. Vzdělávání může být individuální i skupinové a dobrovolníky jsou většinou studenti vysokých škol, kteří tak mohou získat cennou praxi ke studiu. Často je služba doučování nabízena k terénním programům nebo nízkoprahovým klubům. Jedním z příkladů je organizace Člověk v tísni, která v regionech organizuje program Podpora vzdělávání v rodinách (Člověk v tísni o.p.s., © 2013).

Doprovázení dětí je oceňovaná služba zejména nemocnými rodiči, zaměstnanými na směny, nebo takovými, kteří pečují o své rodiče nebo dítě a jsou tak připoutáni doma. Bez této služby by se zejména mladší děti, nebo děti s poruchou ADD/ADHD (kdy se mohou projevit problémy s orientací) nebo poruchou autistického spektra (úzkost z neznámého prostředí) nemohly účastnit jiných aktivit než školy, popřípadě družiny, jelikož rodič nemá na doprovázení na jiná místa kapacitu. V současné době jsou tyto služby velice špatně dostupné. Dobrovolníci mohou děti doprovázet například i ve sdružení Malíček, při Dětském centru v Krči. Sdružení několikrát ročně organizuje pro děti umístěné v Dětském centru výlety, na které je třeba zajistit pro každé dítě individuální doprovod (Občanské sdružení Malíček, © 2015).

Hlídaní je stejně jako doučování a doprovázení služba nejčastěji zdarma nabízena rodinám zapojeným v některé sociální službě jako forma odlehčovací péče. Může být

zaměřena na dítě s hendikepem, na předškolní nebo nemocné dítě. Jedná se tak spíše o pomoc rodiči než dítěti samotnému, ale jsou i případy, kdy by další alternativou bylo umístění dítěte dočasně do ústavu (např. pobyt rodiče v nemocnici). S hlídáním má zkušenosti například organizace, která je vysílající organizací dobrovolníků mimo jiné i do Mateřského centra, které rodičům hlídání nabízí (Adorea – dobrovolnické centrum, Vsetín, z. s., © 2016).

Služba Asistence je nejčastěji zaměřena na děti se zdravotním postižením. Jedná se zejména o pomoc se zvládnutím úkolů, kterých dítě pro své postižení není schopno, asistence může probíhat doma, během volnočasových aktivit nebo například na letním táboře, kde je asistent dítěti stále k dispozici. Dobrovolníci se mohou zapojit i do programů NAUTIS (dříve APLA), kteří pracují s dětmi i dospělými s poruchami autistického spektra (APLA Praha, © 2011).

Existuje ještě několik zajímavých inovativních ojedinělých možností, kde lze využít dobrovolníky při práci s dětmi, je to například Dopravní asistent, který dohlíží na děti na přechodu před školou. Dalším příkladem je program Pes kamarád, kdy dobrovolník se psem s canisterapeutickým výcvikem dochází za dítětem a prostřednictvím jeho interakce se psem rozvíjí jeho schopnost komunikace nebo usnadňuje léčbu nebo rehabilitaci. Zvláštním typem pomoci je také program pod organizací Lékořice pro hospitalizované dětské pacienty, kdy dobrovolníci docházejí přímo na dětské oddělení a s dětmi si hrají, kreslí a pomáhají jim vyplňovat volný čas. Podobnou službu nabízí i organizace Zdravotní klaun, která se zaměřuje na využívání humoru ve zdravotnictví.

Dalším typem programu, který se soustředí na zejména na rozvoj sociálních vztahů dětí je mentoring. Mentoringový vztah dobrovolníka a dítěte „*je emocionální osobní spojení staršího a zkušenějšího mentora a mladšího svěřence – dítěte, kterého mentor zaučuje a pomáhá mu orientovat se ve společnosti a světě sociálních vztahů a kulturních hodnot*“ (Brumovská, Málková, 2010, s. 13). Výrazné emocionální pouto je to, co odlišuje přínos tohoto vztahu od vztahu např. učitel – žák a zejména dospívajícím umožňuje věková blízkost najít ve svém mentorovi vzor správného chování spíše než v rodiči.

Přestože by byl zájem i potřebnost v řadách všech dětí, jsou zpravidla do mentoringových programů zapojovány děti, které ve svém okolí nemají vhodný vzor, který by svým chováním podporoval jejich osobnostní, sociální i kognitivní rozvoj. Nedostatek takových vzorů chování založil myšlenku formalizace mentoringového vztahu v případě dětí v podobě věkově blízkých dospělých dobrovolníků, kteří jsou však natolik osobnostně vyzrálí, že tuto roli mohou zastupovat.

U nás existují formální mentoringové programy v podobě jeden dospělý a jedno dítě. Takový program je Pět P fungující v Praze, Ústí nad Labem, Českých Budějovicích, Kroměříži, Plzni a dalších městech. Ze zkušeností pražského Pět P vzešly dvě varianty a to program 3G – Tři generace, který propojuje právě tři generace – dítě, rodič a dobrovolník starší 50 let a program Ty a já, který se zaměřuje na děti v náhradní rodinné péči. Dále v Praze a v Ústí nad Labem probíhá vrstevnický (peer) mentoring vyvinutý v organizaci Lata - program Ve dvou se to lépe táhne. Formou skupinového mentoringu je program KOMPAS fungující v Ústí nad Labem, Praze a Plzni.

Dobrovolníci jsou dětem sociální oporou (více o sociální opoře v kapitole 2.3) důležitou v náročných životních situacích, někdy mohou být oporou i děti dobrovolníkům neboť jejich pouto je vzájemné. Díky profesionálnímu vedení dobrovolníků koordinátory programů a celého podpůrného týmu včetně supervizorů a psychologů lze zajistit bezpečný a dlouhodobý vztah, kde své cíle a zájmy mohou naplnit nejen děti, ale i zapojení dobrovolníci (Brumovská, Málková, 2010, s. 12 a 71).

Díky pozitivní zkušenosti s mentorem získává dítě nebo mladý člověk větší motivaci k navazování přirozených vrstevnických vztahů díky osvojení si prosociálních vzorců chování a prožívání, které měl možnost naučit se a vyzkoušet právě v bezpečném mentoringovém vztahu (Šimková, 2011, s. 53).

2.3 Dobrovolnický program jako způsob podpory dítěte

Dobrovolnictví nabízí širokou paletu možností, které mohou být prospěšné dětem. Jedna z velkých oblastí je nesespecifická primární prevence rizikového chování, jejíž definici uvádí portál prevence-info.cz. Jedná se o „...*veškeré aktivity podporující zdravý životní styl a osvojování pozitivního sociálního chování prostřednictvím smysluplného využívání a organizace volného času, například zájmové, sportovní a volnočasové aktivity a jiné programy, které vedou k dodržování určitých společenských pravidel, zdravého rozvoje osobnosti, k odpovědnosti za sebe a své jednání*“ (Prevence-info.cz, ©2016).

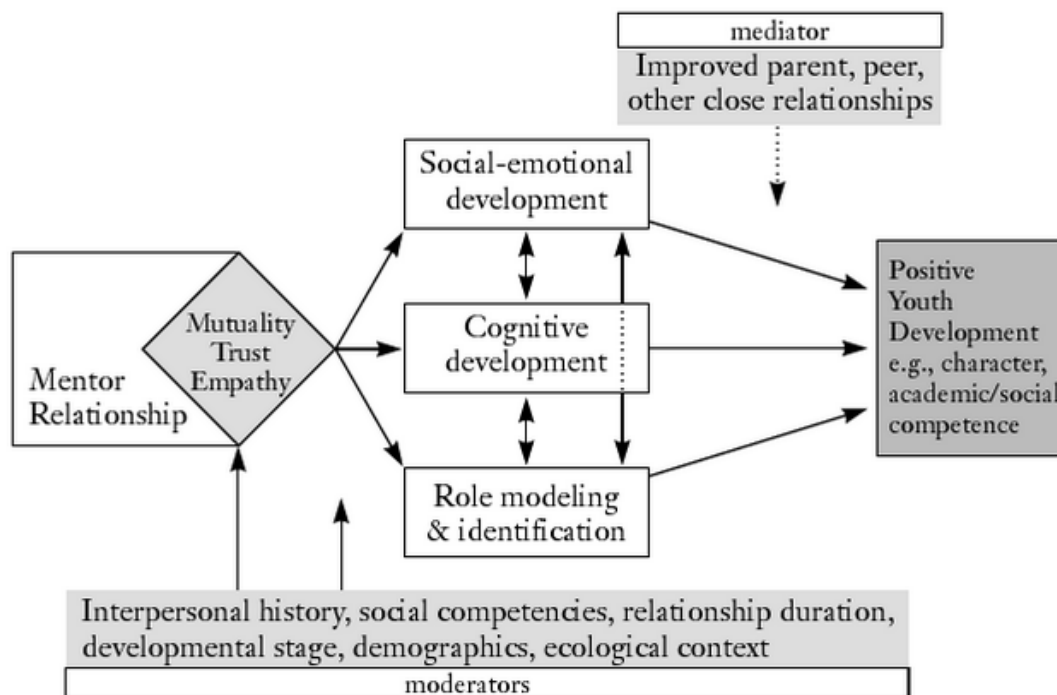
Důležité je, že autoři zahrnují mezi aktivity nesespecifické primární prevence i zájmové volnočasové aktivity, které ukazují dětem smysluplné využívání volného času, což napomáhá k prevenci rizikového chování. Za rizikové považujeme „...*chování, v jehož důsledku dochází k prokazatelnému nárůstu zdravotních, sociálních, výchovných a dalších rizik pro jedince nebo společnost*“ (Bártík, Miovský, c2010, s. 23). Konkrétními příklady takových rizik je například užívání návykových látek, krádeže, sprejerství, gamblerství, šikana, záškoláctví, sebepoškozování apod.

Z výzkumu organizace Junák vyplývá, že jako největší problém, se kterým se rodiče potýkají ve výchově svých dětí, je nedostatek času. Otevírá se tak široké pole pro organizace naplňující volný čas dětí. Kromě volnočasových aktivit, naplňují tradiční organizace oddílového typu (Junák, Pionýr apod.) poslání preventivního působení v oblasti rizikového chování a celkovém rozvoji osobnosti dětí. Jedná se zejména o oblasti společenství a důvěryhodných vztahů s dětmi i dospělými, životní „pravidla hry“, univerzální rozvoj osobnosti (v oblasti tělesné, duševní, mravní, společenské i duchovní), nabídka širokého spektra činností (rozšíření obzorů, dovedností), setkání s jiným typem dospělého s jinými hodnotami, než mají rodiče nebo učitelé, plnohodnotné reálné zážitky na rozdíl od virtuální reality, v níž se současné děti a dospívající často pohybují. Mezi největší potenciál těchto institucí patří získání kamarádů, čehož se nejsnadněji dosahuje právě společně prožitými zkušenostmi, které zároveň probíhají v bezpečném prostředí pod vedením vyškolených dobrovolníků – vedoucích (Šantora, Zajíc, 2004, s. 35-36).

Doučování už z podstaty svého názvu a činnosti působí zejména jako prevence školní neúspěšnosti dětí. Důležitost dobrovolnického doučování oceňují právě rodiny s dětmi, které nemají finanční prostředky na úhradu služeb placeného doučovatele. Dobrovolníci tak docházejí do sociálně slabých rodin nebo například i do center, kde doučují děti individuálně i skupinově jako například v organizaci Nová škola, kde dobrovolníci vedou doučovací program Rozlety pro děti ohrožené sociálním vyloučením. Pomáhají dětem dokončit základní školu, být přijati a úspěšně dokončit střední školu a získat tak větší možnost uplatnění se na trhu práce.

Mentoring do jisté míry prolíná všemi zmiňovanými typy programů. Není vyloučeno, že si dítě vytvoří vztah, který nese prvky mentoringu například ke svému doučovateli, nebo vedoucímu oddílu, se kterými tráví několik hodin i vícekrát v týdnu. Nejsilněji však pozitivní dopady mentoringového vztahu působí ve speciálně zaměřených programech, kdy je například společně prožitá aktivita jen prostředkem k navázání a upevňování vztahu mezi dítětem a dobrovolníkem.

Na následujícím obrázku je patrný způsob dopadu působení mentoringového vztahu na celkový vývoj mladého člověka, zahrnující i další faktory, které vztah z velké míry ovlivňují.

Obr. 1: Model mentoringu mladých (Rhodes, 2002, s. 36)

Z obrázku vyplývá, že dynamika vztahu mezi mentorem a dítětem a jeho pozitivní vývojové výsledky na složky sociálně-emoční, kognitivní i složku formování identity prostřednictvím modelu, nemohou fungovat bez silného interpersonálního spojení mezi aktéry, konkrétně charakterizovaném vzájemností, důvěrou a empatií. Ve chvílích, kdy mají možnost společně trávit čas a rozvíjet svůj vztah, je silně ovlivňován vývoj a rozvoj mladého člověka. Jedná se především o malá „vítězství“ a pokroky i všední momenty, kdy si spolu dobrovolník a dítě užívají zábavu nebo řeší konkrétní problém a z těchto malých pozitivních zážitků podpořených důvěrou v dospělého může mladý člověk čerpat sílu a podporu pro svůj další rozvoj. Získává tak pocit většího sebevědomí, které mu mentor pomohl zažít (Rhodes, 2002, s. 36-38).

O přínosu mentoringu jako formy sociální opory píše Křivohlavý. V průběhu časového úseku, kdy probíhá mentoring (mentorování) se navazuje užší mezilidský vztah vzájemné náklonnosti. Dětem jsou tak dospělí mentoři náhradou za blízkou důvěryhodnou osobu, kterou ve svém okolí postrádají. Označuje ji za dočasnou formu intervence, která pomáhá dětem a dospívajícím ve chvílích, kdy potřebují sociální oporu. Může k tomu dojít z důvodů neúplnosti rodiny, nefunkčnosti, stresem dítěte nebo ve stadiu radikální vývojové změny, které právě období dospívání často doprovázejí (in Mareš a kol., 2002, s. 92-94). Při definování sociální opory vychází Mareš z definice Hupceyové, která říká, že sociální opora je činnost poskytovaná ochotně a s dobrými úmysly osobou, s níž je příjemce v osobních

vztazích. Tato činnost vyústí v pozitivní odezvu u příjemce sociální opory a přináší zlepšení (bezprostředně nebo s delším časovým odstupem) (Mareš a kol., 2001, s. 14). Autoři tuto definici podrobují další analýze a porovnání s dalšími autory. Vzhledem k mentoringovému vztahu jsou důležité dvě skutečnosti, a to podmíněnost sociální opory osobním vztahem a zlepšení, které nemusí přijít bezprostředně. Pokud mentor nemá na paměti tyto dvě zásadní charakteristiky podstaty mentoringového vztahu může dojít k těmto typům vztahu, které dítěti neprospívají a ve vyhocených formách mohou i ubližovat.

Na základě několikaletého výzkumu v programu Pět P v HESTIA – Centru pro dobrovolnictví byly kromě vzájemného (efektivního) mentoringového vztahu rozpoznány i dva neefektivní typy. První z nich je vztah zaměřený na dítě s nespokojeností mentora, kdy je dospělý spíše pozorovatelem individuální hry dítěte, než přímým účastníkem a parťákem v aktivitě. Zde mentor výrazně podceňuje hodnotu samotného vztahu a snaží se obětovat přáním dítěte. Velmi rychle tak může dojít k „vyhoření“ mentora a neposkytuje tak dítěti potřebnou oporu. Druhým případem je autoritativně-intencionální rizikový přístup, jádrem vztahu je důraz dospělého mentora na dosahování cílů a úkolů, které si ve vztahu s dítětem předsevzal, může se stát až trenérem dítěte s cílem zviditelnit své přínosy dítěti a odněkud někam ho během společné cesty „vytáhnout“. Zde je velkým rizikem právě podcenění informace, že mentoringový vztah, který má dítěti poskytnout oporu nemusí nutně přinášet výsledky okamžitě, nicméně budou v dítěti zasazeny a teprve časem a dalšími životními zkušenostmi mohou klíčit a přispět ke zlepšení jeho situace (NIDM, 2010, s. 13-14).

Zároveň na mladého člověka působí také rodina a vrstevníci, což jsou oblasti, které mentor ovlivnit nemůže, může však přispět ke zlepšení těchto vztahů pomocí svého působení na dítě. Pokud jsou mentoři přátelští, přijímající dítě a podporující, mohou přispět k pozitivnímu vnímání sebe sama. Rizikem však je, pokud mentoři vztah s dítětem zanedbávají nebo předčasně ukončují. Jejich chráněnci toto chování mohou vnímat jako odmítání své osoby a tíhnou k pocitům nedostatečnosti a obavám, že nejsou dost dobří, aby si podporu a pozornost zasloužili (Rhodes, 2002, s. 59).

Shrnutí kapitoly

Důvodem, proč jsou právě dobrovolnické programy a aktivity tolik přínosné dětem ať už ve volnočasových, doučovacích aktivitách nebo v mentoringovém vztahu, je především osobní angažovanost dobrovolníka. Profesionální dobrovolnický program zajišťuje dobrovolníkům zpravidla mnoho výhod jako je vzdělávání, odborné vedení, účast na akcích organizace a v dobrovolnické komunitě. Největším motivátorem je však často aktivita s dětmi

jako taková, vzájemný vztah, který kromě dítěte naplňuje také dobrovolníka a kde si i on užívá společné aktivity. Protože na vzájemnosti je budován každý dobrovolnický program. Dobrovolník je tak mnohem více než placený pracovník motivován k výkonu činnosti i nad rámec a s větším zaujetím, což je pro potřebné děti přínosné a žádoucí. Svým příkladem tak dobrovolník přenáší i hodnotu dobrovolnictví zapojeným dětem. A to hodnotu dobrovolnictví jako neplacené činnosti, za kterou náleží jen nemateriální odměny, a přesto je obohacující. Zároveň může být pro děti rizikový přístup nesprávně vedenými dobrovolníky, u nichž se může rozvinout prvotní motivace Obětavce až v rizikový vztah s dítětem, který do popředí uvádí pouze potřeby dítěte a zapomíná ve vztahu i sám na sebe. Nejnadějnější možností jak správně usměrňovat motivovaný záměr dobrovolníka, je prostřednictvím pravidelných supervizí a odborného vedení ze strany koordinátora.

Díky navázání vztahu s dítětem, zprostředkování okolního světa a podpoře ve smysluplném využívání volného času, dochází prostřednictvím dobrovolnických aktivit k prevenci rizikového chování. Pro správně fungující mentoringový program je jako předpoklad uváděna empatie a budování důvěry, což jsou vlastnosti nezbytné nejen při práci s dětmi ze znevýhodněného prostředí, které mají často své těžké příběhy. Je nezbytné správně volit, který z typů dobrovolnického programu dítě nejlépe podpoří.

3 Dobrovolnické programy pracující s dětmi v náhradní rodinné péči

3.1 Programy v České republice

Identifikace typů dobrovolnických programů, které pracují s dětmi z NRP, proběhla na základě zveřejňovaných seznamů Ministerstva vnitra ČR, kde jsou uvedeny dobrovolnické programy, které pro dané období získali akreditaci. Aktuálně fungující programy byly vyhledávány v seznamech pro léta 2013-2015, jelikož doba trvání akreditace je zpravidla tři roky. Dále bylo také využito internetových stránek organizací zabývajících se NRP, které obsahovaly heslo dobrovolnictví.

3.1.1 Charakteristika vybraných dobrovolnických programů

Velmi rozsáhlou nabídku služeb dobrovolníka pro děti i rodinu nabízí organizace Amalthea, která zahrnuje programy typu *volnočasové aktivity*. Ty probíhají skupinově při odpoledních klubech náhradních rodičů, během pobytových setkání rodin v době, kdy mají rodiče školení a také při rodinných setkáních, kdy dobrovolníci zabaví děti, kterých se setkání netýká. Další formou práce je *individuální pomoc* dítěti i rodině, kdy se dobrovolník může věnovat pomoci se školní přípravou, vyplněním volného času nebo rodičům v péči o děti a domácnost. Individuální pomoc vychází vždy z potřeb rodiny a jejich zakázky, o které jsou dobrovolníci dopředu informováni. Posledním typem nabízené služby je *odlehčovací péče*, která probíhá v době, kdy rodiče potřebují pohlídat děti kvůli zařizování vlastních záležitostí nebo kterou rodiče využijí pro vlastní odpočinek. (Amalthea, z.s., ©2016).

Nárok na tzv. odlehčovací péči, mají pěstouni, kterým tato služba náleží jako osobám pečujícím, nebo osobám v evidenci. Jedná se o zajištění krátkodobé péče o svěřené dítě v době pracovní neschopnosti nebo péči o osobu blízkou, při narození dítěte, při vyřizování osobních záležitostí nebo při úmrtí osoby blízké. Odlehčení může také probíhat dlouhodobě a to až 14 dní v průběhu kalendářního roku, kdy je poskytnuta pomoc zajištěním celodenní péče o svěřené dítě, pokud toto dítě přesáhlo věk 2 let (Zákon o sociálně právní ochraně dětí, 1999, § 47a). Péče může být poskytována profesionálně, kdy se může jednat dokonce i o umístění dítěte do pobytového zařízení, nebo přítomností náhradního pečovatele v domácnosti. V případě dlouhodobějšího odlehčení jsou to zpravidla dětské letní tábory hrazené doprovázející organizací. Stále častěji se však odlehčovací péče řadí mezi služby zajišťované právě dobrovolníky.

Organizace Salinger působící v Královéhradeckém kraji, má pro svou dobrovolnickou službu odlehčovací péče uvedenou konkrétní nabídku a to doprovázení do školy a ze školy,

případně kroužku nebo k lékaři, pomoc se školní přípravou, služba je poskytována mezi 7-19h a to maximálně 2 hodiny denně 5 dní v týdnu, kdy časové vymezení je předem dohodnuto podle možností obou stran a v rámci služby je poskytována péče dětem ve věku 3-12 let. Dobrovolník také nezůstává s dětmi sám, buď doma v přítomnosti rodiče, nebo na veřejném místě jako je klub nebo knihovna. ([Odlehčovací služby Stopy čápa, Salinger](#)).

Služby volnočasové aktivity jsou nabízeny dětem během klubů pro náhradní rodiče, jednodenních zážitkových akcích nebo při pobytech na víkendových nebo vícedenních akcích, kde program zajišťují právě dobrovolníci. Tuto službu náhradním rodinám ale i dětem v ústavní péči nabízí například i Středisko náhradní rodinné péče. Služba individuální pomoc v rodině bude popsána v kapitole 3.1.2.

Dalším typem dobrovolnického programu pro děti je *mentoring*, kdy specializovaný program pro děti z NRP vznikl jako pilotní projekt v roce 2015 v HESTIA – Centrum pro dobrovolnictví, z.ú., jeho zhodnocení je předmětem kapitoly 4. Kromě nabídky specializovaných programů mohou děti žijící u náhradních rodičů navštěvovat další typy programů uvedených v kapitole 2.2 jako je program Pět P, KOMPAS, Pionýr, Junák apod. Nevýhodou může být menší připravenost programů na specifika náhradních rodin s dětmi a naopak výhodou zapojení těchto dětí mezi běžnou vrstevnickou skupinu a prevence sociální exkluze.

Na základě realizovaného výzkumu nastavení programu Pět P pro děti z náhradních rodin, provedeného v rámci diplomové práce Šteflové, vyplývá, že děti z náhradních rodin mají větší problémy při vstupu do programu než děti z biologických rodin. V rámci kvantitativní části provedené na základě evaluační metodiky POE, se potvrdily hypotézy, že děti z náhradních rodin mají větší obtíže v oblastech Chování a Osobnost dítěte a jeho somatika. V oblasti Chování se nejvyšší hodnoty problémovosti nacházely v kategorii odmlouvavost a v kategorii použití nevhodných slovních výrazů. Toto Šteflová hodnotí jako následek touhy po pozornosti i za cenu konfliktů. V oblasti Osobnost dítěte a jeho somatika byly nejvýraznější odlišné hodnoty v kategorii fixace na jinou osobu, samostatné rozhodování, únava dítěte, úzkostnost a citová labilita. Šteflová soudí, že pro děti s problémy jako je fixace na jinou osobu a labilita, může být obtížné zejména ukončení vztahu. (Šteflová, 2014, s. 52) Podle mého názoru je navíc problematické i hledání hranic ve vztahu dobrovolníka a dítěte, kdy je nutné vhodně vést dobrovolníka v otázce vhodného navázání. Lze je ošetřit konkrétními pravidly spočívajícími například v pravidelných schůzkách nepřesahujících svou frekvencí a délkou doporučené parametry programu. Dále mohou být

formulována další konkrétní pravidla ošetřující sice dílčí skutečnosti, přesto v souhrnu zajišťují hladké spokojené fungování dětí i dobrovolníků.

Dále podle výzkumu Šteflové vyplývá, že z pohledu rodičů u dětí z biologických rodin dochází k většímu zlepšení ve sledovaných oblastech, než u dětí z NRP. Přesto k největším pozitivním posunům u dětí z NRP dochází v oblastech rozhodování a nesamostatnost. Podle hodnocení dobrovolníků, kteří se také podílí na evaluaci POE, také dochází k větším posunům u dětí z biologických rodin, avšak největší pokroky u dětí z NRP vidí v oblastech dostatek kamarádů, samostatné rozhodování a sebedůvěra. (2014, s. 57-62)

V závěru a doporučení pro rozvoj programu doporučuje zaměřit se na několik identifikovaných rizikových oblastí, která s sebou nese vztah dobrovolníka a dítěte. Jedná se o oblast silné citové vazby dítěte na dobrovolníkovi, kdy doporučuje silné vazbě až závislosti předcházet. Dále obavy z ukončení kamarádského vztahu, kdy je nutné dítě na něj připravovat. V oblasti neúspěchu navazování nových kamarádských vztahů se ukazuje, že děti ani po skončení programu nejsou schopny si najít kamarády. Na základě uvedeného, navrhuje rozšíření nabídky programu o odpolední kluby, na které by chodili děti i se svým dobrovolníkem a mohly se setkat s dalšími dvojicemi. (Šteflová, 2014, s. 92-93)

3.1.2 Analýza dobrovolnických programů nabízených Amalthea, z.s.

Amalthea, z.s. je nestátní nezisková organizace působící v Pardubickém kraji, která vznikla v roce 2003. Jejím posláním je „...zvýšit spokojenost dětí v rodinách vlastních i náhradních a předcházet umístování dětí do ústavní péče.“ (Amalthea, z.s., © 2016). V rámci své nabídky služeb náhradním rodinám, a to pěstounským i osvojitelským, a rodinám sociálně znevýhodněným realizují dobrovolnické programy, do kterých se mohou jako klienti zapojit právě rodiny, se kterými organizace spolupracuje. Nabízenými možnostmi jsou Odpolední klub pro náhradní rodiny, který probíhá jednou měsíčně v klubovně organizace, dále Pomoc v rodině, kdy dobrovolník dochází do rodiny po dobu minimálně půl roku vždy na 1-2 hodiny týdně. Dalšími možnostmi jsou Setkání rodin a pobyty pro děti, která jsou jednodenní, dvoudenní nebo třídenní, kdy během roku proběhne 12 setkání. Rodinná setkání, kdy dobrovolníci pomáhají se zajištěním péče o další děti, kterých se setkání netýká, probíhají zhruba jednou měsíčně na 4-6 hodin. Poslední možností v rámci pomoci dětem v NRP je Odlehčovací péče, která pomáhá rodičům v případě potřeby prostřednictvím hlídání dítěte, domluva je podle konkrétních potřeb rodiny a možnostem dobrovolníka (Amalthea, z.s., © 2016).

Dobrovolníkem v Amalthea může být už mladý člověk od 15 let, který má chuť věnovat se práci s dětmi či rodinami. Zájemci musí absolvovat první schůzku s koordinátorem dobrovolníků, která slouží ke zjištění motivace i informování o možnostech zapojení se v organizaci. Dalším krokem je vstupní školení, kdy je dobrovolník seznamován s právy a povinnostmi a uzavírá dobrovolnickou smlouvu a je pro svou činnost pojištěn. Následuje odborné školení, které seznamuje zájemce s problematikou NRP, zejména s potřebami dětí a rodin. Poté je dobrovolník postupně uveden do své činnosti pod vedením pověřeného pracovníka. Během své činnosti dobrovolníci mohou využít konzultací své činnosti s odborníky, supervizí a vzdělávací semináře. V závěru své činnosti získají potvrzení o své dobrovolnické činnosti. K jednotlivým dobrovolnickým příležitostem se dobrovolníci hlásí prostřednictvím kontaktních osob – koordinátorek pro jednotlivá střediska. V nabídce je vždy uveden typ činnosti, termín, časová dotace a počet poptávaných dobrovolníků. (Amalthea, z.s., © 2016) Specifickým způsobem jsou dobrovolníci uvedeni do činnosti v rodinách, vždy v závislosti na vyjednané zakázce, se kterou dobrovolník souhlasí. Ukončení činnosti je zpravidla po splnění zakázky a spolupráce je ukončena závěrečnou schůzkou, která má rituálně ukončovací charakter, například společný velký zážitek.

Ve spolupráci s Amalthea byl zpracován výzkum v rámci bakalářské práce Štefkové. Cílem výzkumu bylo „Zjistit, jak dobrovolnictví přispívá, ovlivňuje a napomáhá k aktivizaci a socializaci klientů v náhradní rodinné péči.“ (2016, s. 29). Výzkum byl zpracován s dobrovolníky zapojenými do jednotlivých činností, většina dobrovolníků byla zapojena v několika typech činnosti.

Prvním z dílčích cílů bylo zjistit, jak dobrovolník ovlivňuje sebehodnocení a sebe-přijetí klienta. Štefková uvádí, že dobrovolníci cítí, že ho ovlivnit mohou, ale možnosti jsou omezené. Jednotlivé způsoby ovlivnění byly označeny jako předávání zkušeností o životě, jiném pohledu a také prostřednictvím navázání důvěry ve vztahu, pro některé může být významný už fakt, že mají svého dobrovolníka, kdy je dospělý s dítětem rovnocenný partner. Konkrétní techniky práce dobrovolníci nepopsali, spíše se snaží být přirození. K výraznější změně u dětí došlo v oblasti sebevědomí, v některých případech nebyla změna zaznamenána, zejména z důvodu, že dobrovolník změnu neočekává.

Dalším cílem bylo zjistit, jestli má dobrovolník vliv na dítě v oblasti školní integrace. Z výzkumu vyplývá, že vliv je zprostředkován díky vedení hravou formou a vlastním příkladem kamarádství. Největší změny zaznamenali dobrovolníci v oblasti chuť do učení, začlenění mezi spolužáky prostřednictvím aktivity v hodině.

V případě trávení volného času dítěte zaznamenali dobrovolníci způsoby svého vlivu jako spolubytí při aktivitě nebo povídáním si o něm a také nabízením alternativních možností. Vedou tak děti k utváření kamarádství a nabízejí jiný model chování.

V oblasti napomáhání dítěti v utváření vztahů dobrovolníci cítí, že mají velký vliv a to prostřednictvím svého vzoru a způsobem, jakým s dítětem komunikují o vztazích. V této oblasti zaznamenali dobrovolníci změny ve zlepšení vztahů dítěte s rodiči i dětmi, důvěře v sebe sama a utváření vlastního názoru. Někteří uvedli, že nevidí žádnou změnu, což může být dáno krátkou dobou svého působení na dítě. (Štefková, 2016, s. 36-51).

Velmi pozitivně na organizaci dobrovolnictví v Amalthea hodnotím jeho rozmanitost možností zapojení dobrovolníků. Nabídka je opravdu pestrá, od nízké náročnosti na dobrovolníka při krátkodobém hlídání dětí během odpoledních klubů, přes víkendové pobyty až po individuální kontakt s dítětem a rodinou v rámci zakázky, která je dobrovolníkům i rodinám ušitá na míru. Na rozdíl od programů například v HESTIA – Centru pro dobrovolnictví není v přípravě dobrovolníků zahrnuta psychodiagnostika zájemců, což může být dáno zvýšenou mírou práce dobrovolníka pod dohledem odborníka při klubech i pobytech. Je patrné, že vyjma Pomoci v rodině se dobrovolníci mohou zapojit do jakýchkoli akcí jen v určitý termín, což s sebou může nést slabší návaznost činností i obtížné vytváření vztahů s dětmi, což ale nemusí být vždy cílem aktivit. Například činnost Odlehčení, zejména pokud je jednorázová, s sebou nemusí nést žádnou vztahovou náročnost. Vnímám jako pozitivní, že je v tomto případě zahrnuto důkladné seznámení rodiny a dobrovolníka.

Data z uvedeného výzkumu hodnotím jako přínosná, i vzhledem k tomu, že v České republice nebyl zveřejněn výzkum zabývající se dopady dobrovolnictví na děti v NRP, kromě výše zmíněného výzkumu Šteflové v rámci programu Pět P, který ale není specializovaný pouze pro děti z NRP. Přesto je práce s náhradními rodinami i v rámci tohoto standardizovaného programu specifická. Bylo by zajímavé zjistit, jakým způsobem se na přínos programu dívají rodiče i samotné děti, zda by potvrdili postřehy dobrovolníků. Z výstupů není patrné, jaká dobrovolnická zkušenost vedla dobrovolníky k jednotlivým odpovědím. Je jistě velký rozdíl ze zkušenosti dobrovolníka v individuálním intenzivním vztahu s dítětem, hlídáním dětí během jednorázových aktivit jednou měsíčně a například doučováním v rámci zakázky rodiny. Považuji také za důležité vyzdvihnout možnost působení dobrovolníka i na dítě umístěné v pěstounské rodině na přechodnou dobu, což je u většiny jiných dobrovolnických programů, zejména mentoringových, nemožné. Lze to v případech, kdy není podmínkou fungování vytvoření silnějšího vztahu dítěte a dobrovolníka, jelikož je dítě ve své situaci nestabilní a není jasné, jak dlouho v rodině setrvá.

Navíc pro tyto děti přechodně umístěné je na místě řešit jiné záležitosti, zejména odborné jako například terapie, než ho upevňovat ve vztahu s další dospělou osobou. Přesto může být vlivem dobrovolníka nasměrován novým způsobem například při hledání možností trávení volného času.

3.2 Programy v zahraničí

V zahraničí, stejně jako u nás, existuje několik typů dobrovolnických programů pro děti v NRP, některé z nich spočívají v přímé spolupráci dobrovolníka a dítěte, například programy typu Tutor, Mentor, CASA, a programy, které spočívají spíše v organizačním zajištění, jako například akce pro děti, administrativní výpomoc v organizaci, výpomoc při charitativním prodeji apod. Na druhém místě jmenované typy programů souvisí spíše s materiálním zajištěním dětí a výpomocí organizaci. Blíže se zaměřím na charakteristiku programů, kde dobrovolník přímo pracuje s dětmi.

3.2.1 Charakteristika vybraných dobrovolnických programů

Prvním typem programů je Tutor. Tutoring spočívá v podpoře jednoho dítěte nebo mladistvého jedním dobrovolníkem v oblasti vzdělávání. Existuje více typů programů, záleží na individuálních potřebách klientů, případně formě realizace programu v organizaci. Nabízeny jsou programy, které zapojují dobrovolníky od 16 let, kteří se zpravidla jednou až dvakrát měsíčně scházejí s dítětem po dobu jednoho roku ve veřejné knihovně a pomáhají mu rozvíjet čtenářské dovednosti. Další formou je výpomoc s domácími úkoly a přípravou na vyučování, kterou mohou poskytovat zletilí dobrovolníci v obdobném rozsahu jako výše jmenovaní. Podmínkou zapojení do programu Tutor je trestní bezúhonnost (Foster and Adoptive Care Coalition, © 2016).

Programy typu Mentor jsou v zahraničí zastoupeny především programem Big Brothers Big Sisters (BBBS) nebo jeho blízkou obdobou. Scházení dobrovolníka s dítětem se odehrává zpravidla jednou týdně po dobu jednoho roku. Dobrovolník musí splňovat trestní bezúhonnost, zletilost a zpravidla projít interním školením, které ho na dobrovolnickou roli připraví. Náplní schůzek dvojice jsou zpravidla volnočasové aktivity, kdy je dospělý dítěti pozitivním vzorem chování (Foster and Adoptive Care Coalition, © 2016). Program BBBS sleduje pozitivní dopady programu na dítě prostřednictvím evaluační techniky YOS, která nahradila do té doby používanou techniku POE, sloužící dosud například pro vyhodnocení dopadů české obdoby BBBS, programu Pět P. YOS sleduje oblasti, které ilustruje následující obrázek.

Strategic Outcomes Areas	YOS Measures
Higher aspirations, greater confidence, and better relationships (socio-emotional competence)	<ul style="list-style-type: none"> • Social Acceptance • Parental Trust • Scholastic Competency • Presence of Special Adult • Educational Expectations
Avoidance of risky behaviors	<ul style="list-style-type: none"> • Attitudes Toward Risk <ul style="list-style-type: none"> ○ Smoking ○ Drinking ○ Drugs ○ Skipping school ○ Hitting ○ Breaking rules in school ○ Being late for school • Truancy
Educational success	<ul style="list-style-type: none"> • Scholastic Competency • Grades (academic achievement) • Truancy • Educational Expectations

Obr. 2 Sledované oblasti Youth Outcomes Survey (Big Brothers Big Sisters' Youth Outcomes Report, 2012, s. 3)

Na základě evaluačního výzkumu v roce 2012 v amerických střediscích BBBS je patrné statisticky významné zlepšení u dětí zapojených do programu 12 měsíců v těchto oblastech: Social Acceptance (sociální přijetí), Parental Trust (rodičovská důvěra), Special Adult (významný dospělý), Scholastic Competency (školní kompetence), Educational Expectations (vzdělávací ambice), Attitudes Toward Risk (vyhýbání se rizikovému chování) (Big Brothers Big Sisters' Youth Outcomes Report, 2012, s. 4-5).

V rámci BBBS byl realizován pilotní program, který byl zaměřen výhradně na děti a mladé setrvávající v NRP. V roce 2013 byl v rámci tohoto pilotního programu v americkém Texasu proveden výzkum. Zúčastnění mladí byli ve věku 14 a více let, vyrůstající v pěstounské rodině. Jedna část výzkumu se zabývala pohledem mentorů, druhá mladých mentee. V dotazníku zaměřeném na oblast důvěry, kompetencí a laskavosti, odpovědělo všech 27 zapojených mentorů. Mentori hodnotili pokrok svých svěřenců na škále 1-5, kdy 1 je rozhodně nesouhlasím a 5 rozhodně souhlasím. V sekci důvěry nejvyššího skóre dosáhla oblast „sebedůvěra“ a „schopnost vyjádřit emoce“ hodnocením 3,9. V sekci kompetencí byla nejvýše hodnocena „schopnost vyhnout se delikvenci“ 3,7 a v sekci laskavosti byla hodnocením dokonce 4,3 označena oblast „důvěra v sama sebe“.

V dotazníku, který byl zaměřen na spokojenost v mentoringovém vztahu, určeném mladým lidem byly rozlišeny dvě časová období. Dvacet mladých dotazníků vyplnilo po 4 měsících mentoringového vztahu, třináct mladých po 10 měsících. Nejvyšší hodnocení 5,0 v obou časových obdobích získalo tvrzení „mentor se mnou jedná respektujícím způsobem“ a „mentor je pro mě pozitivním vzorem“, těsně v závěsu jde tvrzení „cítím, že mě mentor podporuje“ a „mentor mě učí se lépe rozhodovat“ (Scannapieco, Painter, 2014, s. 169-173).

Program CASA for children (Court-Appointed Special Advocates) je americký program, který vznikl v roce 1977, fungující na principu práce soudem jmenovaných dobrovolníků, kteří pomáhají dětem během soudního procesu, týkajícího se jejich svěřeni do péče jiné osoby nebo instituce než rodiče. V průběhu procesu dobrovolník hájí zájmy dítěte, je jeho důvěrníkem a podporovatelem (National CASA Association, © 2015). Podrobnější analýza fungování programu a jeho pozitivních účinků je uvedena v kapitole 3.2.2.

Velmi ohroženou skupinou jsou mladí lidé opouštějící pěstounskou péči v 18 letech. V USA byla provedena analýza, kterou zveřejňuje Mech a Leonard, mapující nabídku 100 projektů dobrovolnické pomoci mladým lidem opouštějícím pěstounskou rodinu. Charakterizovali několik forem pomoci, kterou mohou mladým lidem poskytnout dobrovolníci. Zaprvé se jedná o roli, kdy mohou dobrovolníci využít své profesionální schopnosti a pomáhat tak mladým lidem v oblasti práva, zdraví, s hledáním zaměstnání a dalšími oblastmi. Dobrovolník tutor pomáhá mladému člověku se školní přípravou a domácími úkoly (podobně jako tutor pro děti) a podporuje ho tak v důležité oblasti dokončení vzdělání, které je v mnoha oblastech nepostradatelné k získání dobrého zaměstnání a snadnějšího osamostatnění. Mentor, který přistupuje k mladému člověku velmi individuálně, hraje roli vzoru nebo pozitivního modelu chování, ke kterému se může mladý člověk vztahovat. Zastupuje v mnoha případech roli rodiče, pokud své náhradní rodiče mladý člověk již opustil, staršího sourozence nebo kamaráda, který pomáhá s vyrovnáváním se s obtížnou situací.

Dobrovolníci, kteří se zapojují jako pomáhající, se většinou uplatní na krizových linkách nebo dalších terapeutických aktivitách. Kvazi-rodiče, je speciální služba, která v ČR není obvyklá, jedná se vlastně o formu náhradní rodinné péče pro dospělé, která umožňuje mladému člověku pozvolný přechod a přípravu na dospělý život. Náhradní rodina se o něj ještě nějakou dobu jeho dospělosti stará a poskytuje mu část svého domu a svou podporu k získání stability a rychlejšího osamostatnění se. Dobrovolníci na volný čas se snaží mladým vyplnit volný čas sportovními, uměleckými nebo jinými kulturními aktivitami a pomáhají tak získat širší rozhled a možnosti zapojení se. Dále se dobrovolníci mohou zapojit i na

administrativní výpomoc v samotné organizaci, která programy zajišťuje (Mech, Leonard, 1988, s. 598-602).

3.2.2 Analýza dobrovolnického programu CASA for children

V současnosti v USA funguje 950 CASA programů ve 49 státech. V roce 2013 bylo zapojeno 75 000 dobrovolníků, kteří pomohli 238 500 dětem. Cílovou skupinou programu jsou děti týrané a zanedbávané, jejichž případ řeší soud, děti v dětských domovech a pěstounské péči. Dobrovolník zůstává u případu, dokud jejich svěřené dítě není v bezpečném stálém domově (National CASA Association, Annual report, 2013, s. 10). Dobrovolníci se zabývají dokumentací týkající se případu, hovoří s rodiči, náhradními rodiči, sociálními pracovníky, učiteli, lékaři a dalšími lidmi zapojenými do případu. Zjišťují názor dítěte, pomáhají mu pochopit soudní řízení, účastní se soudních jednání a zastávají při nich zájem dítěte a jeho názor. Jsou „lepidlem“ mezi jednotlivci a institucemi zapojenými do případu (National CASA Association, © 2015).

Program CASA se soustředí na 5 základních aktivit, které souvisejí s rolí CASA dobrovolníka. První je *hledání faktů a shromažďování informací*. Dobrovolníci se setkávají a hovoří se všemi, kdo jsou s dítětem spojeni. Pravidelně navštěvují a pozorují dítě, navštěvují domov dětí, jeho rodiče, kontaktují se s pracovníky případu a přezkoumávají záznamy. Všechny tyto aktivity s cílem pomoci právním zástupcům získat vhled do nejlepšího zájmu konkrétního dítěte, jaké služby by měly být nápomocny a jaká podpora je potřebná k dosažení trvalého plánu umístění. Další aktivitou je *právní zastupování*. Tuto činnost mohou vykonávat pouze dobrovolníci, kteří jsou licencovaní právníci. Mohou vystupovat na slyšení, podávat návrhy a další právní dokumenty a radí dítěti v právních otázkách. Dobrovolník také může podávat soudu svá doporučení ohledně plánu trvalého umístění nebo služeb, které mají být poskytnuty. Další činností, na které se dobrovolník podílí, je *vyjednávání a mediace*. Dochází tak k vyjednávání dohod a podmínek mezi subjekty tak jak jsou v nejlepším zájmu dítěte. V průběhu celé spolupráce dobrovolník *monitoruje případ*, je v kontaktu s dítětem a dalšími zainteresovanými stranami a sleduje také speciální potřeby dítěte a navazuje na nařízení soudu. V rámci komunity pomáhá dětem a jeho rodičům *zprostředkovat zdroje* a to zejména potřebné služby, které budou prospívat dítěti.

Dobrovolníci musí pro zapojení do CASA programu splnit několik povinností. Musí být starší 21 let a úspěšně projít žadatelským screeningem, který obsahuje: vyplněnou písemnou žádost zahrnující dosavadní vzdělání, odbornou přípravu, zaměstnání a zkušenosti s prací s dětmi. Dále musí doložit tři reference, z nichž dvě nesmí být z osobního vztahu. A

samozřejmě musí doložit bezúhonnost na úrovni federální, státní i místní v oblasti kriminality a zanedbávání a pohlavního zneužívání dětí (National Court-Appointed Special Advocate Program: Audit Report 07-04, 2006, str. 4-6).

Dobrovolníci jsou na svou práci připravováni během 30 hodinového výcviku, který se zaměřuje na oblasti zneužívání a zanedbávání, právo, soudní systém a systém ochrany dítěte. Dále na diverzitu a kulturní kompetence, porozumění rodině, porozumění dítěti, způsoby komunikace se všemi stranami a také na praktické věci v oblasti reportování a monitoringu případu, což je nedílnou součástí výkonu dobrovolnické služby (Volunteer Manual: The National CASA Association Volunteer Training Curriculum , 2007, str. 3-4). Výcvik je velmi interaktivní s množstvím úkolů, případových studií a nácviků.

Další podmínkou je 12 hodinový zácvik provozu a speciálně, pokud podmínky dovolí, jsou dobrovolníci přizýváni k případům zneužívání a zanedbávání ještě před přidělením svého prvního dítěte ((National Court-Appointed Special Advocate Program: Audit Report 07-04, 2006, str. 6).

Výstupy CASA programu, uvedené v auditu z roku 2006, byly sledovány několika studii. Zejména je důležité zmínit celonárodní výzkum (OIG Survey), který realizovala Národní asociace CASA programů (NCASAA). Dalšími studii jsou A Systematic Review of the Impact of Court-Appointed Special Advocates od Youngclarke, Ramos a Granger-Merkle z roku 2004 a The Caliber Study Evaluation of CASA Representation také z roku 2004. Uvedeny budou výsledky zejména OIG Survey a dalších studií pouze v případě, že v prvním zmiňovaném nebyly výsledky zjištěny.

NCASAA pro svůj audit výsledků programů (naplněný právě OIG Survey) stanovila tyto sledované ukazatele: délka doby, kterou dítě tráví v pěstounské péči, zvýšení využívání dalších podporujících služeb, procento trvale uzavřených případů a dosažení trvalého umístění dítěte formou adopce nebo navrácení do vlastní rodiny. Pro porovnání budou uvedeny výsledky pro případy, v nichž byl zahrnut CASA dobrovolník a případy, kterých se dobrovolník neúčastnil. Z uvedeného vyplývá, že pěstounská péče není v USA považována za trvalé řešení dítěte.

Délka setrvání v pěstounské péči

Výsledky ukázaly, že děti, které měly přiděleného CASA dobrovolníka, strávily v pěstounské péči o 1,2-2 měsíce déle, než děti bez něho. Což nemusí nutně znamenat neefektivitu programu. Jednotlivé případy ukazují, že dobrovolníci jsou pravidelně přizváni k nejvážnějším případům a jejich děti jsou nejvíce ohroženy. Většina respondentů uvedla, že

v 81-100% případů zahrnujících dobrovolníka byly děti byly umístěné v předpěstounské péči častěji než případy mimo program. Délka umístění v pěstounské péči ukazuje také to, že dobrovolníci primárně chtějí docílit trvalého znovuumístění v původní rodině, což trvá déle.

Počet poskytovaných služeb

Jedná se o typy služeb zahrnující psychické zdraví, zdravotní léčbu, trénink samostatného života v dospívání. A pro rodiče zahrnující služby psychického zdraví, drogové a alkoholové léčby, zdraví a domácího násilí. Tyto výsledky jsou k dispozici pouze z Youngclark Review, kdy se jedná o 2,1 služeb navíc, pokud je v případě zapojen CASA dobrovolník a Caliber Study kdy je to dokonce o 3,1 služeb více. V dalších výzkumech byla data nedostupná.

Dosažení trvalého umístění a uzavření případu

Pro potřeby výzkumu bylo trvalé uzavření případu definováno jako takový případ, který byl uzavřen z jakýchkoli důvodů, a dítě se znovu nevrátilo do systému ochrany před uzavřením sběru dat.

Ukazuje se, že pouze 9 % dětí z případů s dobrovolníkem se vrátilo do systému oproti 16 % dětí z případů, kteří dobrovolníka neměli. Z informací dále vyplývá, že během let 2002-2004 bylo uzavřeno 75 389 případů ve spolupráci s CASA a pouze 1,4 % z nich (1 073) se vrátilo do systému. Jedním z důvodů je i souvislost s výše uvedeným ukazatelem a to, že byly rodině poskytovány služby odpovídající jejich potřebám.

Dosažení trvalého navracení nebo adopce

Pro každé dítě v systému ochrany dítěte je vypracován plán trvalého umístění. OIG Survey udává, že 20,7% dětí s dobrovolníkem bylo adoptováno v porovnání s celkovým počtem v rámci systému péče o dítě, které činí 18,2 %. Navíc 44,5 % procent dětí s dobrovolníkem bylo navraceno k rodičům v porovnání s 54% z celkového počtu.

Ukazuje se tedy, že děti s dobrovolníkem jsou častěji osvojeny a méně často se vrací do původních rodin. Opět je toto ovlivněno náročností jednotlivých případů, ve kterých je zapojen dobrovolník. Jelikož v těžkých případech je méně žádoucí, aby bylo dítě navraceno bez ohledu na to, zda má nebo nemá dobrovolníka. Pokud není návrat dítěte možný, je adopce upřednostněna, jelikož se jedná o trvalý stav (National Court-Appointed Special Advocate Program: Audit Report 07-04, 2006, str. 19-34).

Celostátní výzkum CASA programů (OIG Survey) uvádí další zajímavá fakta. Průměrný počet dobrovolníků zapojených v jednom CASA programu je 78. V každém programu působí průměrně 3 supervizoři (z dat jasně nevyplývá činnost supervizora, autorka se domnívá, že se jedná o roli podobnou s v ČR známou rolí koordinátora dobrovolníků). Celkový počet dětí doporučených do programu (uskutečněné návštěvy) za posledních 12 měsíců bylo 214. 60% respondentů uvedlo, že 81-100% dětí byl přidělen dobrovolník, pouze v 5% případů byl přidělen 0-20% dětem. Průměrně je v programu aktuálně otevřeno 126 případů. Dobrovolníci jsou v programech přiřazováni na základě soudního protokolu, psaných postupů, místní příslušnosti, třídících matic, priority a závažnosti případu a možnostech dobrovolníka. V 44% programů je průměrná doba trvání případu od zapojení dobrovolníka do uzavření případu 13-18 měsíců. Ve většině případů (57%) dobrovolník pracoval na případu více než 100 hodin. 95% programů uvedlo, že zapojení dobrovolníka spíše napomáhá tomu, že bude případ vyřešen v zájmu dítěte (National Court-Appointed Special Advocate Program: Audit Report 07-04, 2006, str. 44-69).

Podle mého názoru je program velmi profesionálně nastaven a veden. Dobrovolníci jsou na svou práci připravováni dlouhodobě v přípravném kurzu i přímo v terénu. Program má jasně definovanou a časově vymezenou zakázku a dobrovolníci znají svůj cíl, který obnáší zajistit dítěti trvalé umístění. Z výsledků výzkumů jasně vyplývá výhodnost zapojení dobrovolníka do případu, jelikož se ukazuje jednak vyšší procento umístěných dětí v adopci, větší množství poskytovaných služeb rodině a také nižší procento znovunavrácení dětí do systému ochrany. Dobrovolník má oproti odborníkům v případě (sociální pracovník, advokát, soudce) větší příležitost opravdu pochopit dítě a odpovídajícím způsobem tak určit nejlepší zájem dítěte, který bude v souladu s jeho skutečnými potřebami. Dobrovolník často vystupuje jako spojovací článek mezi jednotlivými účastníky a má tak možnost zahrnout do své práce pohledy více stran.

Ke sledování efektivity programu přispívá také jasné vymezení aktivit dobrovolníků, které vedou k naplnění cílů programu. Například díky tomu, že je formulováno navazování rodin na podpůrné služby jako jedna z klíčových aktivit, můžeme sledovat její skutečné naplňování v počtu poskytovaných podpůrných služeb v jednotlivých případech. Tento ukazatel jasně udává, že počet služeb je vyšší, než v případech, kde dobrovolník není zapojen.

Jako riziko vidím zejména dodržování nastavených hranic a kompetencí, které by dobrovolník neměl překročit včetně závazku mlčenlivosti. Těžké případy, ke kterým jsou dobrovolníci přizýváni jak vyplývá z výzkumů výše, kladou velké nároky na dobrovolníka – laika, který musí prokázat zejména vyzrálou osobnost a otevřenost ke způsobům života

druhých lidí. Díky CASA dobrovolníkovi může být naplněno právo dítěte podílet se na rozhodování o své situaci.

Shrnutí kapitoly

V České republice existuje velké rozmanité množství dobrovolnických iniciativ podporující děti. Mnoho z nich je cíleno na ohrožené děti, zejména konkrétní dobrovolnické programy registrované podle zákona o dobrovolnické službě. Zvláštní pozici mají dobrovolnické programy, jejichž cílovou skupinou jsou speciálně děti z NRP. Jejich zvláštnost je dána zejména okolnostmi, ve kterých se odehrávají, jako jsou vzdělávací pobyty pro pěstounské rodiny. Dále existují programy, které jsou odlišné svou povahou působení, jako jsou odlehčovací služby, které slouží zejména rodičům, pro jejich volný čas a úlevu v péči o dítě. V zahraničí existuje tato paleta ještě pestřejší, což je dáno dlouhou historií vývoje dobrovolnických programů, který u nás započal až v 90. letech a důrazem na problematiku NRP, která je po éře ústavních zařízení znovu rozpracována zhruba ve stejné době.

Pokrok v dobrovolnických oblastech v zahraničí je patrný i s ohledem na míru zapojení do aktivit, které u nás zastávají výlučně profesionálové, jako sociální pracovníci, nebo kolizní opatrovníci, a to například program CASA, který svým cílem překračuje činnost u nás zavedené praxe v systému péče o ohrožené děti. Další oblastí, aktivně zapojující dobrovolníky, jsou tzv. domy na půli cesty, kde přímo působí dobrovolníci zapojující se do běžných aktivit v domech a práci s mladými lidmi. Během své rešerše jsem na podobné možnosti v ČR nenarazila, pouze na dobrovolnickou činnost v rámci administrativní podpory. Velmi pozitivně vyznívají specializované programy zaměřující se výhradně na cílovou skupinu dětí v NRP, jako je například individuální pomoc v Amalthea a zejména jejich zaměření na zakázku rodiny. Rodina, dítě i dobrovolník mají jasný cíl, který mají naplnit a odpadají tak nejistoty ohledně ukončení vztahu, jak je uvedeno ve výzkumu Štefkové. Také se ve výsledcích výzkumů ukázalo, že hlavní oblastí, ve kterých jsou zaznamenány přínosy pro zapojené klienty, jsou zvýšení sebevědomí a sebedůvěra, což je výsledkem specializované pomoci, ušité na míru konkrétnímu dítěti, jejíž nositelem je právě osobnost dobrovolníka.

4 Empirický výzkum v součinnosti s dobrovolnickým centrem

Cílem výzkumu je zhodnotit nastavené fungování pilotního dobrovolnického programu pro děti v NRP a formulovat doporučení k jeho dalšímu rozvoji. Jedná se o pilotní program Ty a já, organizovaný neziskovou organizací HESTIA – Centrum pro dobrovolnictví, z.ú. od září 2015. Tento cíl byl zvolen vzhledem k osobním zkušenostem autorky s dobrovolnickými programy v této organizaci a tak přirozenějšímu proniknutí do kultury programu i k jednotlivým respondentům. Dále bylo důvodem potřeba zhodnocení pilotního programu, které by jinak proběhlo v rozsahu omezených kapacit organizace časových i personálních. Proto možnost jeho získání prostřednictvím rozsáhlejšího výzkumu, zahrnujícího všechny zúčastněné strany, vedení programu velmi uvítalo. V průběhu výzkumu se také ukázalo, že získaná data budou použita ke stanovení dalšího vývoje programu, jelikož se podařilo pilotní fázi zdárně dokončit a je třeba rozhodnout, jakým směrem se bude program dále ubírat. Zvolené výzkumné otázky, osnovy rozhovorů a následné klíčové body SWOT analýzy sloužící k formulaci doporučení, byly konzultovány s vedoucí sekce Mentoringových dobrovolnických programů organizace HESTIA – Centrum pro dobrovolnictví, Mgr. Radkou Šimkovou Koutovou, která program v době probíhajícího výzkumu přebírala, a která je aktuálně zodpovědná za jeho vedení.

4.1 Cíl výzkumu a výzkumná otázka

Cílem výzkumu je zhodnotit nastavené fungování pilotního programu pro děti v NRP, pro jehož dosažení je formulováno pět výzkumných otázek.

První výzkumná otázka zní: **Zda a jakým způsobem má program formulovanou zakázku, co je jeho cílem?** Otázka se zaměřuje na problematiku zakázky, a to zejména zda byla na začátku stanovena, kdo ji stanovil, zda všechny strany znají stejnou zakázku nebo úkol na čem pracovat. Otázka cílí také na důvody, jaké měla rodina pro vstup do programu a jaký plán má dítě s dobrovolníkem.

Druhá výzkumná otázka se zaměřuje na to, **Jaké jsou aktuální přínosy pro děti a zapojené rodiny, jaké jsou další potřeby a možnosti naplnění?** Otázka se týká míry naplněnosti zakázky a dalších možností jejího naplnění včetně konkrétních přínosů pro dítě a rodinu.

Třetí výzkumná otázka se týká toho, **Jakým způsobem probíhá informování o programu, příprava a vedení vztahu?** Zaměření odpovědi bude v oblasti informování všech stran o programu, přípravu na fungování v něm, seznámení a navázání vztahu. Budou získány také informace ohledně způsobu vedení vztahu z hlediska dobrovolníků i rodiny a jak uvedené kroky jednotlivé strany hodnotí.

Čtvrtá výzkumná otázka hledá odpovědi na to, **Jakou roli hraje přítomnost náhradních rodičů ve vztahu dobrovolník-dítě?** Tato otázka byla formulována na základě rozhovoru s vedoucí programu, jelikož se tato role ukázala v průběhu vztahů jako problematická. Záměrem je postihnout názory na její roli od všech zúčastněných stran.

Poslední, pátá, výzkumná otázka zní: **V jakých oblastech má program potenciál pro rozvoj?** Tato otázka je směřována na osobní zkušenost všech zúčastněných a jejich hodnocení toho, co by mohlo v programu fungovat lépe. Zodpovězení této otázky nejen že pomůže k určení dalšího směřování programu, ale také vtahuje zúčastněné do rozhodování a posílení jejich role v celkovém fungování programu.

4.2 Metodologie výzkumu a zpracování dat

V souladu s cíli výzkumu byl zvolen kvalitativní design výzkumu, který „...vychází z toho, jak jsou různé pojmy a vztahy chápány aktéry sociální reality.“ (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007, s. 18) Vzhledem k zaměření výzkumu bylo nejdůležitější zjištění, jak se na fungování programu dívají všichni zapojení aktéři.

Výzkumný vzorek je složen z dětí, dobrovolníků a náhradních rodičů (dále jen rodičů) zapojených do dobrovolnického programu Ty a já a vedoucí programu, díky které program vznikl. V době výzkumu bylo v programu zapojeno 10 dvojic dobrovolník-dítě, z čehož 2 dvojice fungovaly velice krátce, cca 1 měsíc, a nepodařilo by se tak najít odpovědi na všechny otázky výzkumu. V jednom případě se nepodařilo získat výpovědi ani jedné ze stran, jelikož to náročnost případu nedovolovala, jelikož by zapojení ve výzkumu bylo nevhodným zásahem do práce koordinátorů programu. Od všech tří stran současně se podařilo získat odpovědi ve čtyřech případech. V dalších případech se podařilo získat výpovědi alespoň z jedné nebo dvou stran. Seznam respondentů, včetně jejich charakteristik a přidělených kódů užívaných v analýze výsledků výzkumu, je uveden v příloze č. 1. Délka vztahů se pohybovala mezi třemi a šesti měsíci. Tři měsíce fungování vztahu byla doba stanovená po konzultaci s vedením programu jako doba, během které se pravděpodobně podařilo navázat pravidelný

dlouhodobý vztah mezi dítětem a dobrovolníkem a je tedy možné fungování programu v konkrétním případě hodnotit. Rozložení výzkumného vzorku respondentů, se zřetelem na charakteristiky svěřených dětí a formě náhradní péče, včetně přidělených kódů užívaných v analýze výsledků výzkumu, je uveden v příloze č. 1. V programu byly zapojeny pouze rodiny osvojitelské nebo příbuzensky pěstounské, z čehož právě ve 3 případech, ve kterých nebyl veden žádný rozhovor, se jednalo o příbuzensky pěstounské rodiny.

V zájmu co nejpřesnějšího pochopení a zprostředkování pohledů jednotlivých stran byl jako metoda sběru dat zvolen polostrukturovaný rozhovor, zahrnující okruhy vycházející ze stanovených výzkumných otázek. Otázky byly formulovány jako otevřené s doplňujícími otázkami v závislosti na porozumění respondenta a povaze sdělených odpovědí. Osnovy rozhovoru s dobrovolníky, rodiči a dětmi jsou uvedeny v přílohách č. 4, č. 6 a č. 8. V některých případech, zejména s pěstouny-prarodiči, bylo nutné formulaci otázek upravit a otázku více opsat, vždy však s maximálním úsilím k vzájemnému porozumění a zachování konzistence struktury rozhovoru. Dětem bylo nabídnuto využít možnosti odpovídání na otázky buď přímo, nebo prostřednictvím vyplňování pracovních listů, této možnosti bylo využito ve třech případech. Dětem byla tato možnost pozitivně hodnocena a velmi přispěla k navázání komunikace i vzhledem k nízkému věku dětí. Odpovědi byly zaznamenány přímo do pracovních listů. Jedna z vyplněných sad pracovních listů je uvedena v příloze č. 10.

Rozhovory s rodiči i dětmi byly vedeny zpravidla v domácím prostředí, kdy bylo pro jednotlivé rozhovory vyčleněno soukromí, pouze v jednom případě dalo dítě přednost přítomnosti rodiče během rozhovoru. S rodiči se snadno podařilo navázat komunikaci a rychle vytvořit důvěrnou atmosféru. Podařilo se to díky prvotní žádosti o spolupráci rodičů ze strany koordinátorek programu, které s nimi mají navázán úzký vztah. Vzhledem k anonymitě výzkumu byli rodiče vyzváni k upřímnosti v konkrétních odpovědích, což se podle mého hodnocení podařilo. Rodiče byli velmi otevření i v otázkách slabých míst programu. Účast ve výzkumu byla také podmíněna informovaným souhlasem rodiče. Formulář souhlasu s účastí ve výzkumu i souhlas s účastí dítěte je uveden v přílohách č. 2 a č. 3. Délka rozhovoru s rodičem byla přibližně 50 minut, s dítětem přibližně 20 minut. Přepisy jednoho rozhovoru s rodičem a jednoho rozhovoru s dítětem jsou uvedeny v přílohách č. 7 a č. 9, kdy byly odpovědi anonymizovány a místo jmen uvedeny role rodič, dítě, dobrovolník.

S dobrovolníky probíhaly rozhovory zpravidla ve veřejném prostoru, v kavárně nebo klubovně programu, v jednom případě u dobrovolnice doma. Původně bylo počítáno se zapojením dobrovolníků, tedy žen i mužů, nakonec se podařilo pro rozhovor získat pouze dobrovolnice-ženy. Bylo to dáno náročnou aktuální situací ve vztahu jediného zapojeného

dobrovolníka-muže s dítětem, která nedovolovala jejich zapojení do výzkumu. Nebyl větší problém s navázáním důvěrné atmosféry, jelikož jsou dobrovolníci zvyklí na otevřenou komunikaci v průběhu fungování v programu a povídání o svém vztahu s dítětem. Jistě napomohl také fakt, že autorka má osobní zkušenost jako dobrovolnice v programu pro děti, i jako koordinátorka dobrovolníků a s některými respondenty do té doby byla alespoň v minimálním kontaktu. Ten byl navázán přítomností na supervizi programu, kde byla dobrovolníkům představena. Délka rozhovoru s dobrovolníky byla přibližně 60 minut, kdy se vždy poměrně dlouhou dobu věnovali líčení zážitků s dětmi a s některými jsme se pozastavili nad možnostmi rozvoje programu. Nápady na rozvoj vychází právě z jejich osobní zkušenosti a účast ve výzkumu jim poskytla jedinečnou příležitost přímo se na rozvoji programu podílet. Přepis rozhovoru s dobrovolníkem je uveden v příloze č. 5, kdy opět byly výpovědi anonymizovány. Dobrovolníci byli poučeni o cílech výzkumu a také vyzváni k podpisu formuláře souhlasu se svou účastí v něm, který je uveden v příloze č. 2.

Rozhovory s respondenty byly nahrávány, s čímž byl vždy vyžádán souhlas respondenta, následně přepsány a uloženy v počítači autorky pod heslem. Analýza a interpretace získaných dat byla provedena formou kódování odpovědí respondentů a jejich následné kategorizace s cílem získání co nejpřehlednějšího materiálu, který může sloužit pro porovnání odpovědí jednotlivých stran. Vzhledem k často velmi pestrým odpovědím, byla kategorizace odpovědí na některé otázky obtížná, proto v zájmu zachování autenticity i drobných nuancí, které od sebe povahy odpovědí odlišují, se autorka rozhodla pro ponechání většího množství kategorií. Pro ilustraci je uveden seznam kódů odpovědí dobrovolníků na jednotlivé otázky rozhovoru v příloze č. 11.

Interpretace dat a vyhodnocení výzkumu proběhlo formou syntézy odpovědí jednotlivých skupin respondentů a porovnání shodností a rozdílností pohledů na jednotlivé jevy. V závěru je uvedeno vlastní hodnocení výsledků výzkumu. Dále jsou uvedeny doporučení pro další rozvoj programu vycházejícího ze SWOT analýzy výsledků výzkumu. Diskuze dále zahrnuje porovnání výsledků s dalšími podobnými proběhlými výzkumy a dosavadními teoriemi v této oblasti.

4.3 Analýza získaných dat

V zájmu zachování anonymity jsou jednotliví respondenti uvedeni jako dobrovolník, rodič, dítě a vedoucí programu. Jednotlivé kategorie odpovědí jsou pro přehlednost uvedeny tučně, citace odpovědí jsou uvedeny kurzívou v uvozovkách. V některých případech uvedené četnosti odpovědí slouží k dokreslení představy, zejména v ohledech zda se jedná názor

většiny nebo jednotlivce, nebo někdy četnost přímo odpovídá na položenou výzkumnou otázku.

Otázka č. 1: Zda a jakým způsobem má program formulovanou zakázku, co je jeho cílem?

Dobrovolníci:

Pět dobrovolnic popsalo, že dopředu **neznaly** konkrétní zakázku rodiny nebo dítěte.

„Ne nikdo mi neřek’, na čem mám pracovat a ani jsem to tak nechtěla, jako tady máš rozhršení a pomůžu ti se vším všudy. Já jsem to brala, jakože tam jsem na běžnou komunikaci, být part’ák a řešit věci, který z ní vypadnou.“ (DO²)

Dvě dobrovolnice popsaly, že **věděly proč** je dítě v programu. Jedna z důvodu, že dítě přestoupilo z programu Pět P, kde bylo o rodině a dítěti mnoho informací, jedna díky tomu, že zakázka byla hlavní důvod rodiny proč vstoupit do programu. V prvním případě se jednalo o problém kyberšikany, kdy zakázkou bylo poskytnout **dítěti part’áka**, kamaráda, kterému se může svěřit. V druhém se jednalo o **vyhnutí se trávení času v partě** alespoň na jedno odpoledne v týdnu. Popisuje, že znalost zakázky jí pomohla v plánování schůzek.

„...zakázka byla parta, dělali průsery a naučili ho kouřit a problémy, začal i utíkat. Takže dostat ho od tý party. Dostat ho pryč na to jedno odpoledne, aby aspoň na chvíli byl pryč.“ (DO⁷)

Dobrovolníci dále získávají informaci o zakázce a potřebách rodiny zejména od koordinátorek, nebo si ji zjistí sami, na základě toho, jak poznávají rodinu. Většinou se jedná spíše o funkce, které může vztah v životě dítěte mít. Jedná se o oblasti: **nové zážitky a podněty a odlehčení rodičům**, kdy se rodiče ve volném čase mohou věnovat dalšímu sourozenci nebo sami sobě.

„...asi aby si babička odpočinula, je na něj dost nepříjemná...okřikuje ho, už měla v pěstounské péči jako babička jeho mámu, už má pocit, že má odpracováno.“ (DO⁴)

Jedna z dobrovolnic si s pomocí supervize našla cíl scházení **ukázat dítěti, že jdou věci dělat i jinak** než je dělají rodiče. V jednom případě byl koordinátory formulován důvod **problém s vrstevníky**, z čehož ale nebyl dále vyvozen cíl. Jednu zakázku dobrovolnici sdělil přímo rodič dítěte a to **odpovídat na otázky, na které sám nestačí**, týkající se zájmů dítěte.

Rodiče:

Rodiče se o programu dozvěděli na základě doporučení z doprovázející organizace, se kterou je rodina v kontaktu. Uvedenými důvody, proč se rodina rozhodla do programu vstoupit, bylo zejména **ulehčení rodiči**, kdy dítě není doma.

„Důvod byl víceméně ten, že jsem si chtěla ulehčit svoji situaci. Protože já mám dítě sama a každá volná chvílka je pro mě vzácná.“ (R⁵)

Dalším důvodem bylo získat pro dítě **dalšího dospělého** člověka, který mu může **ukazovat své názory a chování**, se kterým může dítě **něco zažít**. Jeden rodič uvedl, že měli již s podobným programem **vlastní zkušenost** u staršího syna, a vítali tak možnost i u druhého dítěte.

Konkrétní podobu zakázky vystihli rodiče zejména jako **trávení volného času** s někým a sdílet společný čas **jinak než s rodiči**, kdy to s rodiči často jsou „jen povinnosti“. Role dospělého by podle rodičů měla být zejména ve **vytvoření vztahu, dlouhodobého kamarádství**, kdy bude dospělý dítěti **vzorem**, bude mu **říkat věci z dalšího úhlu**, bude se s dítětem dělat **nové aktivity** jako výstava, pohyb a dítě se bude **učit komunikovat** a s dobrovolníkem **bude moci říct, co chce dělat**, kdy se doma musí jen přizpůsobovat.

„Doufala jsem že to bude další dospělej člověk, kterej bude mít stejnej pohled na svět jako já, takže když s dítětem něco dělaj, že by slyšel to samý z jinýho úhlu. Takový ty základní věci, špatný je lhát nebo krást, když něco vidíš tak si to nemůžeš jen tak vzít. Taky jsem doufala, že to bude někdo mladší, že se budou hodně hejbat. On je trochu závislej na elektroniku a chtěla jsem ho od toho trochu odpoutat, aby tam aktivita byla.“ (R⁶)

Děti:

Děti popsaly, že se nejvíce těšily na **aktivity** jako běhání, fotbal, plavání a **povídání**. Jedno dítě popsalo, že se těšilo, že bude **mít sestru** a jedno, že bude **mít kamaráda**. Jedno dítě nedokázalo nic uvést.

„Představoval jsem si, že si konečně budu mít s někým povídat o věcech a že s někým půjdu ven.“ (DE¹)

„Na začátku jsem si myslel, že bysem měl takovou sestru.“ (DI⁵)

Po vzájemném seznámení si dvojice naplánovala několik **aktivit**, venkovní jako jsou plavání, hřiště, autodráha a park, dále domácí hry nebo návštěvy kina a poutě. Jedno z dětí si

s otázkou nejdříve nedovedlo poradit, s mou pomocí nakonec uvedlo, že se chtělo **skamarádit a zažít legraci**.

Vedoucí programu:

Program vznikl na základě **potřeby organizací** pracujících s náhradními rodiči. Vedoucí na základě zkušeností z dobrovolnické oblasti nabídla těmto organizacím program, který by pokryl jejich potřebu **získat pro dítě intenzivní vztah** jeden na jednoho, na který ale organizace nemají kapacitu.

Cílem programu bylo zaměřit se na **vztahovost**, jelikož je to schopnost, kterou mají narušenou z podstaty svého umístění mimo biologickou rodinu.

„... zaměřit na rozvoj vztahu, tý vztahovosti, rozvíjet vztahy, učit se být v tom vztahu. Protože jedna věc je, že jsou v pěstounské péči, nebo mají adoptovaný děti. Ale ta mezera, kterou zažili ve svém životě, i když byla malinká, u některých pár měsíců v kojeňáků, ale některý byly větší. Tak vlastně jak jim narušuje tu schopnost navazování vztahů, takže na tohle jsme měli zacílit.“ (V)

Rozdíl od jiných dobrovolnických programů spočívá zejména v **cílové skupině** dětí a rodin z NRP, zejména v přístupu k náhradním rodičům než v programu Pět P, kdy se **kontakt dobrovolníka s rodičem nebrání**, což ale není primární cíl.

Otázka č. 2: Jaké jsou aktuální přínosy pro děti a zapojené rodiny, jaké jsou další potřeby a možnosti naplnění?

Dobrovolníci:

Všichni popsali svou roli v životě dítěte, jako **kamarád**. Svou největší úlohu vidí v nabízení inspirace, možnosti se svěřit, umožnění svobody projevu, úniku, partáka na volný čas a projevu zájmu o něj. Některé z dětí vzaly nejdříve roli dobrovolníka speciálním způsobem, jako **kámošky ze sociálky**, jelikož je pro něj obtížné přesně pochopit jeho roli, jako **slečnu na hlídání**, které vykal, nebo jako **učitelku**, která je přísná. Podle výpovědí, kromě prvně jmenované, role odezněly, kámoška ze sociálky je role, se kterou se dobrovolnice smířila a vyhovuje jí, jelikož vyhovuje dítěti.

„Nový člověk, kterému se může svěřit a uniknout. Na začátku nevěděl, kdo pro něj jsem... vykal mi, odeznělo to a už jsme kamarádi, ale nejdřív mě bral tak jako slečnu na hlídání.“ (DO⁴)

„...bylo řečeno, že v rámci tohoto programu měli být pro ně kamarádi. Já jsem si pro sebe vzala tudleto roli, že tam jsem jako kamarád, ne vychovatel nebo někdo jiný. Jenom jako co já dělám se svejma kamarádama, takže takhle ji já vnímám. Asi se to daří, že ona mě snad vnímá taky tak. Samozřejmě kamarádku, která je na tom jinak věkově. (DO²)

Nejvíce dobrovolnice uvádějí, že zakázka je **naplněná částečně**. Jedna dobrovolnice popsala, že **nenaplnuje zakázku**, jelikož ze své pozice dospělého kamaráda nemůže (vztahy s vrstevníky), naplnuje alespoň cíl sbližování se.

„To si nejsem jistá, jestli ho naplňuju, protože já jakoby nejsem jeho vrstevník a i když se snažím být ten kamarád a on je pořád malej a pořád na něj musím dávat pozor. Tak je to prostě jiný, než kdybych byla jako spolužák, že na něj musím dohlížet.“ (DO³)

Ohledně naplnění zakázky, jedna z dobrovolnic uvedla, že **je zakázka naplněná**, ale mohla by si hledat další aktivity. Další dobrovolnice uvedla, že si netroufá odhadnout, kam až by mohlo naplnění jít (rozvolňování úzkostnosti), jelikož si **nestanovuje hranice**, kdy je cíl naplněn, vždy dítě překvapí, že dokáže samo posunout hranici dál. Objevil se také jeden z **naplněných cílů**, který si dobrovolnice určila sama, a to najít si k sobě cestu a fungovat spolu. To je naplněný cíl, se kterým je spokojená.

Naplňenost zakázky je pozorovatelná z **reakcí dítěte** na situace a dobrovolníka, **zpětné vazbě od dítěte** a **projevech důvěry** formou svěřování, společného smíchu.

„Z jejích reakcí, to jakým způsobem bere situace, nějaký věci. Kdy na začátku byla vyjukaná, hra má pravidla a přes to nejede vlak a měla to tak že to jinak nejde. A teď i sama přicházela s nějakýma alternativama.“ (DO²)

V tomto hledisku dobrovolníci naplňují zejména roli kamaráda, případně naplňují vlastní cíle **sblížení se**, nebo **ukazování jiných možností chování**.

Prostředky, které dobrovolníci používají k naplňování svého cíle, jsou kromě **aktivit** a **povídání**, které jsou podrobněji popsány níže, zejména **jednání rovného s rovným**, nechat vztah **volně plynout**, nenápadně **působit svým názorem** a **úprava organizace schůzek** podle potřeb dítěte.

„Vidím na ní, že se chce držet stranou lidí, protože dřív jsme se scházeli na andělu, na knížecí protože to má blíž z domova. Vidím na ní, že jí není příjemný stát u metra, kde proudí davy lidí. Takže jsem tomu přizpůsobila i výběr schůzek, že chodíme na klidnější místa, procházkový.“ (DO⁶)

Stěžejním prostředkem, jakým dobrovolníci stanovené cíle naplňují, jsou právě zmíněné aktivity a povídaní, které jsou jednak přizpůsobené přáním dítěte a také jsou dané aktuální situací, například nemocí, kvůli které musí být doma. Děti s dobrovolníky absolvovaly **návštěvy zařízení** (technické muzeum, kino) nebo **sportovali** na hřišti, na koloběžce apod. Dále chodily na **procházky**, například na oblíbená místa obou.

„...když jsme se potkali tak jsme byli venku. Je hodně venkovní, něco jsem jí ukázala já, svoje oblíbený místo, něco zase ona.“ (DO⁶)

V případě, že se schůzka odehrávala doma, bylo to z důvodu úvodní schůzky, kdy si dobrovolníky oťukávali rodiče, dále nemoci, nebo pohodlnosti dítěte, kdy se mu nechtělo ven. Schůzky v tomto případě byly **naplněny hraním**. Témata k povídání se pohybují na rovině **obecnější**, i na úrovni **osobnější** (výběr školy, moje rodina, šikana ve škole, co je normální). Často také děti vyprávějí o svých **zájmech**.

„...ptám se ho, co zrovna dělá, co ho baví, ptá se mě, jestli jsem nějaký věci měla taky tak když jsem byla malá... porovnává co je normální.“ (DO¹)

V průběhu rozhovorů vyplynulo téma povídání s dítětem o rodinné situaci. Děti **neprojevovaly zájem** povídat si s dobrovolníky o své rodinné situace buď vůbec, nebo pověděly **příběh** o tom, jak si jej rodiče osvojili. V případě pěstounství u prarodičů, jedno z dětí dobrovolnici informuje o aktuálním stavu v rodině.

„Tak mě o tom poinformoval. I o mamce, že si podala žádost o předběžný propuštění, že to nevyšlo a je z toho smutnej. Je to spíš společenská komunikace já mám takovouhle rodinu a já takovouhle.“ (DO⁷)

V dalším příkladu má dítě **zmatek ve své rodině**, ví, že žije u pěstounky babičky, ale říká jí maminko, a podle dobrovolnice má problematický vztah ke svému rodství.

Dobrovolníci samozřejmě musí mít ve svém působení jisté hranice. Objevily se dvě oblasti hranic dobrovolníka ve vztahu k dítěti a rodině. První oblast je hranice, kterou by dobrovolník neměl překročit směrem k rodině. Objevilo se několik témat, ve kterých je to rizikové a to: **měnit rodinnou situaci, řešit školu, chování prarodiče** a vychovávání dítěte. Další oblastí byla směrem od dítěte k dobrovolníkovi, jako je **žádost na sociální síti, brání si domů, intimní rozhovory**. Tuto hranici však popisují jako intuitivní a individuální podle dobrovolníka i dítěte.

„Mě ze začátku přistála žádost na facebook a to jsem nepřijala, ani to nehodlám, nebo si jí brát domů.“ (DO⁶)

Konkrétní přínosy vidí dobrovolníci na jedné straně v pokrocích ve vztahu s dítětem a na druhé straně u dítěte samotného. Jedná se o **přirozenější chování ve vztahu**, kdy si dítě víc dovolí, z čehož ale dobrovolníci vznikl další cíl a to, ukázat dítěti, že „si nemusí hrát na drsnáka“, dítě se více otevírá a zdolává problémy s navázáním. Dále ve zvýšení **sebevědomí**, že si dítě uvědomuje, že „je to v pohodě, že je chytřej“¹. Dítě získalo **stabilitu** člověka, který za ním chodí, má **menší strach** se odchýlit od komfortní zóny a **poznává věci**, které by jinak nepoznal.

„...že se začíná chovat přirozeně, že se na začátku hrál na slušnějšího a že byl stydlivější a hodnější, Takže teď je přirozenější ale i divočejší...“ (DO¹)

„...tak s ním můžu chodit, kam máma nemůže. Na vánoce jsme se byli podívat na staromáku kde oni ještě nebyli, protože jim to nevyšlo, aspoň ten rok co říkal. Že není omezovanej tím, že má mladší sestru.“ (DO³)

Rodiče:

Rolí, kterou hrají dobrovolnice v životě dítěte, popsali rodiče jako **kamarádka** nebo **starší sestra**, kdy sesterský vztah popisovali u dvou dětí, kteří jsou jedináčci. V jednom případě, se objevila důležitá informace směrem k dítěti, že je služba bezplatná a vztah tím v očích dítěte vyrostl. Rolí dobrovolníka by nemělo být, což náleží jen rodině. Dobrovolník by měl **znát specifickou potřebu dítěte**, například chválit a být **otevřený v komunikaci**.

„měl by k němu být otevřený, říct dopředu, hele, pokud se ti nebude líbit, co děláme tak to řekni, nic se neděje, mě to říct můžeš, já jsem tvůj kamarád.“ (R⁵)

Kromě jednoho případu vidí rodiče zakázku jako **naplněnou**, jeden rodič jako **částečně** naplněnou kdy důvodem jsou nezrealizované aktivity, které se ještě nepodařilo zorganizovat a dobrovolnice se už aktuálně s dítětem neschází. Rodiče, kteří vidí zakázku, jako **naplněnou**, popisují jako ukazatele zejména těšení dítěte, „sedli si spolu“, vlastní nadšení z pestrého programu adekvátního věku dítěte.

„Na 100%, s dobrovolnicí na 100%. ona se strašlivě na dobrovolnici těší, a myslím si, že to tak jako docvaklo, tak jako secvaklo tak jak mělo jako. Tak jako dcera je z ní úplně prostě nadšená já jako taky, s ní je úžasná domluva, ten program, která, teda kterej jako, ona připravuje, tak jako je adekvátní věku, že vždy přijde s něčím novým prostě...“ (R²)

Většina rodičů uvedla, že **není pozorovatelný** posun v chování dítěte. Změna nastala **ve vztahu dobrovolník – dítě** zejména v osmělení, ztrátě ostychu, těšení i v tom, že dítě má dobrovolnici rádo. Jeden posun, který se týkal osoby dítěte, bylo zlepšení důvěry v lidi, v čemž dítě dřív „tápalo“.

Na otázku, zda byl program užitečný i rodině, všichni rodiče uvedli, že jim to bylo **velice užitečné**, jelikož měli čas pro sebe, vlastní aktivity, dalšího sourozence, na práci a aby měli klid. Jeden rodič popsal jako důležitou pocit záruky bezpečí.

„No mě to je užitečný hodně, chvíli mám dítě z domu. Já jsem ráda, že může něco zažívat. Protože já když jdu s nima ven tak jdem na hřiště, já si sednu s mladší dcerou na pískoviště a co on tam, takže pro nás to určitě má obrovskéj smysl. On si může vybrat, co chce dělat, kam chce jít a může trávit čas podle toho, co si přeje a ne být se mnou někde na pískovišti. (R³)

Děti:

Plán, který si děti spolu s dobrovolnicemi vytvořily, popsaly v jednom případě naplněný **na více než 100%**, ve dvou případech **částečně**, kdy se nějaká aktivita podařila zrealizovat, některá ne a ve dvou případech se **nepodařilo zrealizovat nic** ze společného plánu. Nejvíce k tomu dětem schází domluva s dobrovolníkem na konkrétní den a v jednom případě naprosto vymizelo setkávání s dobrovolnicí, přesto že by se dítě rádo scházelo.

Ohledně aktivit, kterými jsou naplňované zakázky dětí, týkající se právě aktivit a kamarádění, měly děti možnost buď v rozhovoru odpovídat rovnou na otázku, nebo v případě využití pracovních listů vybírat z nabídky a případně doplnit vlastní, na které si vzpomněly. Některé děti si také rozšířily odpověď o kategorii, co by ještě chtěly s dobrovolníkem zažít. Nejvíce děti uváděly realizované aktivity v kategoriích **venkovní, domácí, návštěvy zařízení a povídání**. Ohledně venkovních aktivit se nejvíce procházejí nebo sportují. Ohledně domácích zejména ukazování hraček a navštívili spolu akce nebo cukrárnu. Povídání se týká především toho, kdo co dělá, o tom co by spolu chtěli zažít, o chování nebo se dítě ptá dobrovolníka na školu. V kategorii co by chtěly s dobrovolníkem zažít, byly uvedeny běžné aktivity jako vaření nebo plavání.

„No, chodíme spolu na nějaký akce, na procházky, někdy jsme jenom doma a povídáme si.“ (D1¹)

„Třeba se mě zeptá, jak se ti vede škola, třeba, co budeš dělat o víkendu, jaký máš projekty a takový věci.“ (D1⁵)

Konkrétní přínosy pro sebe vidí děti v tom, že **mají kamaráda**, což poznali tak že jsou často spolu, povídají si. Dále děti popsaly své **zlepšení v konkrétních dovednostech** jako je běh, jízda na bruslích nebo český jazyk. Všechny děti se shodly na tom, že v jejich rodině pomáhá program tím, že maminka nebo babička **mají čas pro sebe**. Mohou si odpočinout nebo pracovat a nemusí se bát, že je dítě doma samo.

„Jo pomohlo, aspoň jí nebudu otravovat... Bude mít chvílku na sebe“ (D1¹)

Vedoucí programu:

Dobrovolník by měl být pro dítě v roli **staršího kamaráda**, kdy se role bude dál formovat. Dobrovolník by při svém fungování **měl respektovat přístup rodiče** a jeho potřebu mít dítě v bezpečí. Tato potřeba pramení z principu jejich náhradního rodičovství, kdy se stále objevuje nejistota.

Cíle programu považuje vedoucí za **naplněné**, s tím, že se hodně věcí ještě ukáže. Zejména role dobrovolníka k rodičům a jak na ní dobrovolníka připravovat. Rizika, která mohou ohrozit naplňování cíle programu, byly identifikovány pro dítě jako **neukončený vztah**, nebo dřívější končení. Tomu je předcházeno pozitivní motivací dobrovolníků a setkáváním s nimi včetně organizace závěrečné schůzky na rozloučení a předání fotoknihy dítěti na památku.

Pro dobrovolníky je riziko nedodržení zodpovědnosti a závazku, z čehož může vzniknout i **pocit vlastního selhání**. Pocitu selhání program předchází pozitivní zpětnou vazbou i v případě, že něco proběhlo špatně a vydělením negativní události, která se ani nemusela stát jeho vinou, od osobnosti dobrovolníka. Také po neúspěšném jednom vztahu může být dobrovolníkovi nabídnuto pokračovat v programu s jiným dítětem.

Pro rodinu vzniká riziko **narušení vazby rodič – dítě** nebo zpochybnění respektu rodiče, na což jsou dobrovolníci připravováni v rámci školení, zejména na respektování hodnot rodiny a vymezení hranic, za které se dobrovolník nemá pouštět

„Pro tu rodinu myslím, že je riziko, že dobrovolník to může narušit nějakou vazbu, nebo zpochybnit respekt toho rodiče. My jsme se to snažili předcházet tím, že jsme dobrovolníky připravovali, že to není jejich role, že je potřeba ty rodiče respektovat. Myslím, že i některý maminky do toho šly s nějakou pochybností nebo úzkostí, že dobrovolník pro ně nebyl silnej partner nebo hráč. Tím že to jsou to rodiče, který nejsou pravý, biologický, tak myslím, že jsou víc zpochybněný a mají strach.“ (V)

Otázka č. 3: Jakým způsobem probíhá informování o programu, příprava a vedení vztahu?

Dobrovolníci:

Prvním krokem byl pro všechny dobrovolníky **rozhovor s koordinátorkou**, kde byl představen smysl a organizace projektu, jaké děti jsou zapojeny, jakým způsobem bude probíhat výcvik včetně očekávání a motivace dobrovolníka a časových možností. Následovala **schůzka s psycholožkou**, jejíž náplní byla psychodiagnostika účastníka pomocí testů „ruce a dotazník“ a rozhovoru o dětství, vztahu, očekávání, motivace a plánů.

Další krok uvedly jen dvě dobrovolnice a to **úvodní seminář**, kde se promítala videa o pěstounské péči. Následovalo **víkendové školení**, na kterém probíhaly aktivity jako koláže a doprovodné otázky na tělo, což jedna dobrovolnice vnímala jako pozitivní. Dále nuance jakým se program liší od ostatních mentoringových programů, odhalení obav a řešení krizových situací, práce s očekáváními mimo jiné i prostřednictvím kreslení ideálního dítěte, informování o roli kamaráda a kazuistiky konkrétních dětí.

„Hezky zacílili na naše slabší místečka, což mi přišlo dobrý, protože ty děti se na ty citlivý místečka bez problému zeptaj, takže když to člověk nemá zpracovaný, tak může před dítětem reagovat zvláštním způsobem.“ (DO²)

Jako další krok byla v jednom případě uvedena **doškolovací schůzka**, kde proběhlo víc informací o dětech formou kazuistik. Dalším krokem byla pro někoho **první supervize**. Ještě před samotným seznámením s dítětem, byly **děti dobrovolníkům představeny** formou telefonátu nebo osobní schůzky s koordinátorkou, kde jim byly sděleny většinou jen základní údaje jako jméno, věk a zájmy dítěte, v jaké je formě péče a upozornění na rizika. V jednom případě se dobrovolnice kromě jména nedozvěděla nic navíc.

„volala, že mi přidělili dítě a pak jsme tam jeli za ním na tu první schůzku. Takže pár věcí jsem věděla, ještě než jsem byla přiřazená a pár věcí když jsme tam jeli, mi vedoucí říkala další detaily, co věděla o tý rodině. Takže trochu jsem věděla, do čeho jdu.“ (DO¹)

Dobrovolnice si z přípravy nejvíce pamatují zdůraznění **hranic** jako je zasahování do rodiny, frekvence vídání nebo nesetkávat se s dalšími lidmi během schůzky. Další důležitou složkou je **jak přemýšlet** o chování dětí, jejich prostředí a zážitcích. A nakonec také **práce s obavami** a **modelové situace** a jak v nich reagovat. Nedostatečně věnovaný čas vidí

dobrovolnice tématům **role rodičů**, a jak s nimi komunikovat. A také **co rodič a dítě ví** o jejich roli.

„Nebyla jsem připravená na vztah s pěstounama, jako co si k nim můžu dovolit, jak komunikovat, i když komunikovat s nima moc nemáme.“ (DO⁴)

Velkým zlomem v průběhu programu je **první schůzka**, které se účastní koordinátor, dobrovolník, rodič a dítě a dochází k prvnímu seznámení. První schůzka proběhla buď v kanceláři organizace, což bylo popsáno i slovy „v kanceláři to přeci jenom nebylo přirozený“ (DO⁶), nebo u dítěte doma, kde může mít dítě s dobrovolníkem chvilku času pro sebe, když dítě ukazuje například pokojíček nebo oblíbené hračky.

Jako oporu v průběhu vztahu dobrovolnice vnímají **supervize, koordinátorky a ostatní dobrovolníky**. V rámci supervize popisovaly charakteristiky jako otevřenost, získávání nových náhledů ostatních, formování obrazů a „nacítění na dítě“, nebo ujasňování si vlastní role. Koordinátorky podporují dobrovolníky formou volání a sms po uskutečněných schůzkách zejména v začátcích vztahu, kdy se po čase obě strany domluvily na kontaktu „jen když se bude něco dít“. Dobrovolníci je mohou bez problému kontaktovat a sejít se, cítí v nich velkou oporu. Potřebu zesílené podpory vidí jedna z dobrovolnic v tom, že se jedná o pilotní program a cílovou skupinu nestabilních dětí v náhradních rodinách.

„Věděla jsem, že se vždycky můžu opřít o koordinátorku. Vždycky můžu zavolat, já to nestíhám ten konkrétní datum a vypisuju potom e-maily. Vždycky jsem jí napsala a ona mi hned odpověděla, že tam byla vidět hned ta reakce.“ (DO⁶)

Rodiče:

Jako první setkání s informací o programu uvedli rodiče **pracovníky ze svých organizací**, ať jsou to doprovázející neziskové organizace nebo OSPOD. Dalším kontaktem byl **telefonát s vedoucí programu**, kdy dále proběhla **schůzka vedoucí s rodičem** ať už v organizaci, nebo doma. Někteří rodiče uvedli rozdělení schůzek, kdy si nejdříve povídali s vedoucí samí, potom následovala **schůzka s dítětem**, případně při návštěvě doma se jednalo o povídání nejdřív s rodičem a potom s dítětem např. v pokoji. A dále se uskutečnila **první schůzka**, kdy se odehrála opět buď u dítěte doma, nebo v kanceláři organizace, jako důvod jeden rodič uvedl setkání „na neutrální půdě“. Rodiče uvedli, že informování vnímají jako dostačující, pokud něco potřebovali vědět, zeptali se jako například na způsob prověření dobrovolníka. V jednom případě si rodič není jistý, zda nemá scházení ještě vyšší cíle než

trávit volný čas. Dále zaznělo, že by rodič ocenil, pokud by byl zahrnut ještě krok, kdy spolu všichni tři něco podniknou, aby rodič zjistili vzájemná očekávání a potřeby

„Možná bysme mohli si bývali udělali společnej výlet všichni tři. Že bysme něco podnikli společně, abych já víc viděla co to je za člověka, ne ve špatným, ale co můžu očekávat, abych si to očekávání mohla přizpůsobit. A taky aby si ona uměla představit, jak člověk na něj musí jít.“ (R⁶)

Informování o programu provedli nejdříve **rodiče**, kdy vztah popsali dítěti jako kamarádský, případně sourozenecký, „jako Big Brothers Big Sisters“, případně, že je možné najít i babičku. Jedna maminka uvedla, že sourozenecký vztah je moc silné pojmenování. Jeden z popisů zněl jako dospělý, ale mladý kamarád, který je mimo rodinu, ale kterému rodič důvěřuje. Dále dítěti program vysvětlovala **pracovnice programu**, kdy se s dítětem bavila na rovinu.

„...hodně to vysvětlili samozřejmě i paní, hodně nám pak v tomhleto pomohla jo, jako že i bavila s dítětem na rovinu a myslím si že ona jakoby vyrostla, jakože i ona si může říct, koho chce. Jo jakože s ní to bylo konzultováno, takže ten přístup Hestie se mi strašlivě strašlivě líbil.“ (R²)

S rodiči jsme se zastavili také nad několika tématy, která nebyla zahrnuta do původních otázek a to téma komunikace, finance a končení vztahu. Rodiče popsali, že frekvence komunikace s organizací jim **vyhovuje**, po dobu setkávání proběhlo 2x-3x volání s vedoucí, pokud by rodičům něco nevyhovovalo, cítí možnost ozvat se. Rodiče popsali, že **domluva s dobrovolníkem funguje**, až na dvě výjimky, kdy se dobrovolnice **3 týdny neozvala** a poté setkání odsouvala, což proběhlo 2x, pak se rodič přestal ozývat úplně a o dobrovolnici neslyšel. Aktuálně toto řeší s vedením programu. Další rodič byl nespokojen, že dobrovolnice **nedodržela domluvu** a nepřišla, ani nezavolala, takže na ní čekali zbytečně, ve scházení byly výpadky.

„Když jsem to počítala tak to byly 3 týdny, tak jsem se jí ptala, jestli tento týden přijde a říkala, ne ještě ne, další týden jsem psala a tento týden taky ne a pak už nepišu. Takže od té doby co byla v Hestii tak ne a to už je větší pauza, několik měsíců. Takže tu pauzu jsme neočekávali. Což je trošičku škoda.“ (R⁶)

Jako pozitivní vnímají rodiče, že dobrovolník **může v organizaci řešit nějaké otázky**, které nelze řešit s rodičem a také to, že mají **možnost vyjasnit** si něco s dobrovolníkem

přímo, kdy například může dojít rodič poznání, proč dobrovolník dělá právě to, co dělá a na základě toho dojít vzájemnému pochopení.

Ohledně financí bylo zaznamenáno několik odlišných přístupů a to, důraz na chození na **aktivity zdarma**, s tím, že dítě má u sebe vždy obnos podle potřeby kolem 50,-, 100,- nebo i 200,- a dobrovolník i dítě platí za sebe. Další přístup je, když **aktivity hradí organizace**, což probíhá proplácením účtenek. Nebo také situace, kdy **vše platí rodič**, jelikož mu to tak připadá správné, a z organizace nezazněly informace, jak to má být. Dále rodič popsal, že by platili vše, jelikož to člověk dělá dobrovolně, a alespoň se snaží revanšovat.

„Tam to bylo nastavený tak, že to platí organizaci. Když šli do kina tak jsem jim dala peníze oběma na lístky a dobrovolnice to pak proplácela.“ (R⁵)

Otázka, zda a jakým způsobem by měl vztah dítěte a dobrovolníka končit, je velmi aktuální, jelikož je vztah formálně nastaven na 10 měsíců. Pouze jednou zaznělo, že je tato informace jasná hned od začátku i dítěti a **počítá se s tím**, dítě to pravděpodobně „vezme v pohodě“ a je třeba se učit končení vztahů. Ve dvou případech rodiče uvedli, že **už je to pryč**, dlouho se neviděli a jeden dokonce ani o znovu nastartování vztahu nestojí, druhý by ocenil ještě 1 nebo 2 schůzky na rozloučení. Dále rodiče uvedli, že bude třeba **na končení děti připravit**.

„Je to o povaze, ale úplně šťastný to není. Je tady nastavený že se hodně intenzivně viděj a některý děti s citlivější povahou to pro ně bude oříšek, že to jednou skončí.“ (R³)

Jako nejjednodušší způsob rodiče uvádí povědět pravdu, proč to končí a jak to bude dál. Dále navrhují postupně rozvolňovat vztah a vídat se jednou za 14 dní a postupně 1x za měsíc, jelikož je potom na rodiči vysvětlovat dítěti proč vztah skončil, pokud není vhodně ukončen ještě v rámci fungování. Jako vhodné také rodiče uvedli, pokud by dobrovolník dítěti po skončení vztahu „alespoň 1x za rok napsal pohled“, nebo se setkali, což by mohlo dítěti pomoci to zvládnout. Zároveň se nebrání formálnímu ukončení smlouvy a neformálnímu pokračování podle možností obou.

Děti:

Při vzpomínání, jak jim byl program představován, bylo často těžké najít něco konkrétního. Třem dětem popisovala nejdřív program **maminka** nebo babička, jednomu z dětí **paní z organizace** a jedno dítě si nevzpomnělo **vůbec**. Z informací si pamatovaly to, že

budou mít kamarádku, někoho s kým budou moct někam jít na akce, jedno z dětí popsalo roli jako „*kamarádku, abych nezlobil*“ (DI⁴).

Vedoucí programu:

Pro dobrovolníky proces začíná kontaktem s organizací, kdy je na **první schůzce** stručně popsán program, cílová skupina a povinnosti dobrovolníka a povídání o dobrovolníkovi, pokud chtějí něco ujasnit, může proběhnout další schůzka. Součástí přípravy dobrovolníka byla i **příprava v tématu NRP**. Rodičům nejdříve program **představovali jejich organizace** a zároveň vytipovávaly rodiny do programu vhodné, na které předaly kontakt vedoucí programu. Zejména se jednalo o rodiny „*...kde to dítě je nějak stabilizovaný, že tam není čerstvě v rodině, že neřešej nějaké akutní problém, aby byl zatížen.*“ (V)

Následovala **schůzka s rodičem**, kde proběhly informace podrobně o roli dobrovolníka i o situaci v jejich rodině. Dále proběhla **schůzka s dítětem**, kdy se ho vedoucí ptala, co by ho bavilo, co rád dělá a jak by si představoval staršího kamaráda. Role dobrovolníka byla představována jako **kamarád, se kterým tráví dítě volný čas**, neměl by ho učit a domlouvat by se měli mezi sebou a rodič nemá moc zasahovat.

Dalším krokem pro dobrovolníky byla **psychodiagnostika a školení**, kdy by měl být kladen největší důraz na zjištění motivace dobrovolníka, což se v průběhu programu ukázalo v některých případech jako podceněné. Jako nejdůležitější rys dobrovolníka vidí vedoucí v úrovni emoční zralosti, kterou se snaží zjistit během diagnostiky i chování dobrovolníka během školení. Dalším krokem bylo **sestavování dvojic** v konzultaci s psycholožkou, kdy je nejdůležitější vyhnout se střetům.

„...že by tam byla nějaká priorita myslím, že ne, že to bylo individuální. Asi kdyby se očividně ukázalo, že mají společný zájem tak bysme po tom šli, ale spíš jsme šli po těch osobnostních charakteristikách.“ (V)

Následovalo **představení dítěte** dobrovolníkům, což probíhalo z velké části na školení, kde byly kazuistiky konkrétních dětí a následně vedoucí dobrovolníkům volala, které dítě jim vybrali, a dala možnost se doptávat. Uzavření smlouvy probíhá na **první schůzce**, které je přítomna vedoucí nebo koordinátorka, rodič, dítě a dobrovolník. Je prostor i na seznámení dítěte s dobrovolníkem o samotě.

Vedení vztahu probíhá s dobrovolníky nejdříve **po každé schůzce telefonicky**, čímž se vedoucí inspirovala v dobrovolnickém programu HomeStart, což bylo přibližně po čtyřech

telefonátech přesunuto do roviny individuálního přístupu. Například s dobrovolnicí, která byla nejistá, probíhalo volání po celou dobu jejího fungování. Většinou probíhalo **volání jednou za měsíc**, což se ukázalo jako zbytečné, pokud se dobrovolníci účastnili **supervizí**. Supervize jsou největší část poskytované podpory dobrovolníkům, kromě možnosti se kdykoli **ozvat koordinátorce**.

S rodiči probíhalo **telefonování jednou za dva měsíce**, s výzvou, aby se ozývali, kdyby se něco dělo, což mohlo znamenat i to, kdyby chtěli něco probrat nebo si jen popovídat. S dětmi po dobu fungování **v kontaktu nebyli**. Ohledně financí uvedla vedoucí, že rodiny byly informovány o tom, že je ideální dávat **dětem 50,- na schůzku**, což je vhodné si strádat. Dobrovolníkům byli nabízeny z projektu vyčleněné peníze, což někdo pochopil jako nabídku pro sebe, někdo i pro dítě.

Otázka č. 4: Jakou roli hraje přítomnost náhradních rodičů ve vztahu dobrovolník-dítě?

Dobrovolníci:

Dobrovolnice popisovaly kontakt s rodiči na několika úrovních. První z nich je nejméně intenzivní, kdy s rodiči **není kontakt vůbec** a to z důvodu, že děti chodí na schůzku sami, nebo si je dobrovolnice vyzvedávají před domem. Další úroveň je **domlouvání místa a času schůzek**, kdy rodič funguje jako organizační partner, když je dítě ještě malé. O něco intenzivnější úrovní je **kontakt na prvních několika schůzkách**, kdy rodič schůzku částečně kontroloval buď svou přítomností v místnosti při hraní her, nebo donesením občerstvení. Nejintenzivnější úrovní je potkávání dobrovolníka s rodiči v okamžicích **popovídání na chvíli**. Několikrát se dobrovolníkovi stalo, že mu rodič vyprávěl o dítěti, nechával na něj dítě čekat a postupně začal být kontakt neúnosný.

„...dítě drzej moc zkrátka a furt si na něj stěžujou, což není to, co bych potřebovala poslouchat. Nemyslím si, že by to ovlivnilo názor, ale nechci se tomu riziku vystavovat, on by se měl prezentovat sám za sebe, ne to co mi řekne babička. Navíc to pro něj musí být ponižující, když mi říkají, co provedl. Snažím se do toho rodinu nezatahovat. Bráním se i tomu, abych s ním byla doma, kdyby měl zaracha na dýl.“ (DO⁷)

Nejčastěji dobrovolnice uváděly **negativní dopady** na průběh schůzky, například, že rodič dítě okřikuje nebo se dítě tolik neuvolní. Dále hodnotí přítomnost rodiče **neutrálně**, že na schůzce kde byl i rodič se nic nezměnilo. Jedna z dobrovolnic uvedla, že v tomto programu považuje za důležité udržet kontakt s rodiči.

„Myslím, že jemu to nepřijde nepříjemný, i tím jak jsou spolu pořád. Všimla jsem si, když ona tam přijde a klasicky se zeptá, jestli nemáme hlad tak on jí říká: jdi, jdi. Jako asi by to chtěl víc oddělit a zároveň je mu doma pohodlně, ale chce mít soukromí od té maminky. To mi říkala i potom maminka, že on mi vždycky říká, že si s váma nemám povídat, takže to vnímá.“ (DO¹)

Rodiče:

Dva rodiče uvedli, že na **prvních schůzkách** byla dvojice doma, ale na schůzce jako takové s nimi **nebyl žádný rodič**. Zajišťují zejména komunikaci, jedna maminka hledala místa, kam můžou na schůzku jít, případně donesli občerstvení do pokoje. Jeden rodič uvedl, že když měl tendenci zasáhnout do průběhu schůzky zdůrazněním předchozí domluvy, dítě se dokonce **vymezilo**. Na otázku, zda se chtěli angažovat ve vztahu, všichni uvedli, že **ne**, nejčastěji protože nemají důvod a chtějí si odpočinout.

„Já jsem si chtěla spíš odpočinout, já ho mám furt. To není lehký, nemyslete si. On je strašně hyperaktivní.“ (R⁴)

Děti:

Jedno z dětí popsalo, že s nimi na schůzce **nikdo nebyl**, s dvěma dětmi byl na schůzce **kamarád**. Rodič se objevil ve dvou případech, dobrovolnice si nejdřív **povídala chvíli s rodičem**, potom šla za dítětem do pokojíčku a povídali si. U toho byl i rodič. Dále ještě s jednou dvojicí byl na schůzce **mladší sourozenec**. V jednom případě si dítě vzpomnělo ještě na situaci, kdy s nimi na první schůzce byla **paní z organizace**.

„Ona k nám přišla a nejdřív si povídala s mámou a pak si sedla tady na postel vedle mě a povídali jsme si. A byla u toho máma, aby viděla, o čem si povídáme.“ (D¹)

Jako **narušující** vidělo jedno z dětí účast kamarádů na schůzce, jelikož se soustředilo na kamarády a nemohlo být tolik s dobrovolnicí. Dále byla účast někoho dalšího vnímána **neutrálně**, že „to bylo stejný“ a v jednom případě to dokonce bylo **lepší**, protože byla větší legrace.

Vedoucí programu:

Rodiče mají ve vztahu zásadní roli a to **vztah umožnit** a dále tomu **nechat volný průběh**, a pokud by byl nějaký problém tak ho **komunikovat s vedením programu**. V jednom případě se stalo, že rodič dal dobrovolníkovi přímou negativní zpětnou vazbu a

dále nebylo možné sladit očekávání rodiče s cíli programu, nakonec se dobrovolník rozhodl ve vztahu s dítětem nepokračovat.

„...ta babička dala dobrovolníkovi nějakou zpětnou vazbu a on si ji vyložil hodně osobně. To myslím že v tuhle chvíli nebyli spokojeni s výběrem dobrovolníka. Možná měli jiný očekávání, to jsme se snažili ty očekávání sladit, ale to se nepovedlo.“ (V)

Stejně tak dobrovolník by měl svou nespokojenost řešit a konzultovat s vedením programu ne ihned s rodičem. Nemělo by docházet k **povídání mezi dobrovolníkem a rodičem**, což může probíhat v rovině faktických sděleních organizace schůzek nebo zdraví dítěte, ale ne v rovině osobní, to může být pro dobrovolníka zátěž. Vedoucí nevnímala, že by k tomu ve vztazích docházelo.

Otázka č. 5: V jakých oblastech má program potenciál pro rozvoj?

Dobrovolníci:

Tuto část jsem pojala částečně jako motivační, zejména pro samotné dotazované i pojmenování silných a slabých míst a okamžiků programu. Jako nejsilnější moment většina dobrovolnic popsala **pozitivní zážitek** sblížení, otevření se. Dvě dobrovolnice popsaly **náročnější zkušenost**, kdy jim docházely v určitou situaci síly nebo je dítě „vytočilo“ vtípkem.

„Ze začátku mi říkal ty věci ty jsi milá hezká, teď mi řek že mám hnusný boty, to je přerod. A teďko mě poprvé chytnul za ruku, když jsme šli do schodů. A pak mi mimoděk řek během hry, já tě mám rád. Tak to byl hezkej moment. A vlastně i ty hnusný boty byl hezkej moment, že se mi to nebojí říct, tak to mi přijde taky hezký.“ (DO¹)

Jako nejtěžší ve vztahu popsaly dobrovolnice jednak **práci na sobě**, například zpracování závazku, nebo vytváření si problémů jen v sobě. Ale také **obavy ve vztahu**, aby byla navázáno kamarádství a důvěra co dělat, když se dítě „zasekne“, jak bude reagovat na návrhy aktivit apod. Dvě dobrovolnice popsaly i **praktické záležitosti** jako vyplňování formulářů reportů ze schůzek, kdy je obtížnější pojmenovat posuny ve vztahu ale také hlídání času během schůzky. Oblasti, ve kterých program dobrovolnice obohatil, byly ve většině případů **dobrá pocit, vytržení ze stereotypu** jako je zkušenost jiné role, jiného pohledu, nabití energií, tolerance ale také samotné **aktivity**.

V rámci samotných podnětů, na kterých může program zapracovat, byly identifikovány oblasti propracovat **roli rodičů/pěstounů a vztah s nimi, informování dobrovolníků o očekáváních rodičů** a jejich představě a jakým způsobem je **představována role dobrovolníka** dítěti. Jedna z dobrovolnic má pocit, že možná proběhlo **málo informací směrem k rodičům** ohledně reálných očekávání, která je dobré od dobrovolníka mít. Dále zazněla nespokojenost s **podobou supervize**, jednak v otevřenosti, aby mohli volně reagovat i dobrovolníci, ne jen supervizor. Další výzva byla také upravit den supervizí například na pátek, aby se mohli po supervizi dobrovolníci neformálně sejit, což je věc, která podle nich v programu chybí. Stejně tak **společné akce**, na kterých by se viděli s dalšími dvojicemi. Dalším tématem bylo věnování **více času modelovým situacím** během výcviku a pocit **nedostatečné informace o dítěti**, zejména o jeho projevech.

„...co oni očekávají od nás, že budeme dělat, třeba se s nima 5 minut vidět a vyjasnit si to, teď už to asi nepůjde, ale na začátku by bylo užitečný.“ (DO⁴)

„V komunikaci s rodičema, věděla bych jak usměrňovat jejich přestavy. Ne jen vycházet vstříc ale i čemu vstříc nevycházet a jestli k tomu mít nějaký komentář. Nevím, do jaký míry oni vědí, že máme být kamarádi a ne vychovatelé. Když mu maminka říká, jdi si umejt ruce, on neumeju a ona no tak mu něco řekněte. To je typická situace.“ (DO¹)

„Já akce nestíhám, ale pro ostatní by mohlo být dobrý, že by se potkaly i ty děti. V pětipěčku je dobrý účinek akcí. Mohlo by to pro ně být přínosný, že potkají někoho kdo je na tom podobně“ (DO⁷)

„Aby víc fungovala komunikace mezi dobrovolníkama, vidat se častěji i mimo supervize. Ty jsou vedený hodně supervizorem, bylo by lepší moct na sebe volně reagovat, což lze někde v čajovně líp“ (DO⁵)

S několika dobrovolnicemi jsme se pozastavily nad dalšími podněty, které je v průběhu rozhovoru napadaly. Jedním z nich jsou nápady na formu vztahu dobrovolníka směrem k rodině. Dobrovolník může být v některých situacích **prostředníkem mezi rodičem a dítětem**, jelikož vidí obě strany – dítě, které s ním tráví mnoho času, i rodiče ve chvílích, kdy si s ním rodič povídá.

„Myslím, že jako malilinkatej vedlejšák, jakože dítě si začne stěžovat na to, že musí uklízet, tak dobrovolník mu může pomoci v tom vztahu s tou rodinou a zároveň zkusit spíš

nenápadně to zasunout do rozhovoru, třeba a nemyslíte, že mu můžete s tím úklidem třeba pomoci. Tak nenápadně navrhnout. On vidí na obě strany a může pomoci tomu vztahu... i ten dobrovolník tím, že by do ní viděl, by mohl říct, když dítě se bojí, že ho vyhodí tak říct, hele ta tě naprosto zbožňuje, když o tobě mluví tak tě vychvaluje, to vůbec neřeš.“ (DO⁷)

Dále jsme s některými dobrovolnicemi narazily na specifikaci cílové skupiny, kdy byla uvedena optimální hranice **8-13 let**, kdy jsou děti schopny fungovat na schůzce samostatně, i ohledně dojíždění, a zároveň mohou být v pubertálním věku.

„...myslím, že víc problémů přichází právě kolem puberty a mohou mít člověka, který není jeho rodič a může s ním ty věci víc probírat.“ (DO⁶)

Naopak děti, které by v programu být neměly, jsou děti v **nestabilních situacích**, jako je například hrozící umístění v psychiatrické léčebně, pokud na situaci dobrovolník nebyl v průběhu školení připraven.

Rodiče:

Rodiče popsali **pozitivní silný zážitek** z průběhu fungování vztahu, ať už se jednalo o dojemné loučení dítěte s dobrovolnicí, nebo první kontakt. Dále také samotné vytvoření přátelského vztahu, který si ostýchavé dítě vytvořilo už po 2-3 návštěvách dobrovolnice. Dále zazněla **negativní zkušenost**, kdy nebylo dobře, že si dítě začalo zvat na schůzky kamarády i to, že se dvojici nepodařilo naplnit společný plán aktivit. Rodiče s negativní zkušeností uvedli obtíže ve scházení dobrovolnice s dítětem, kdy se dobrovolnice už nějaký čas neobjevila.

„To první setkání, to prvotní setkání jako takový, to prvotní setkání. Asi ten první okamžik ... a ona se jako tetelila úplně, takže ten první okamžik, no. Protože tam to asi fakt jako zacvaklo úplně.“ (R²)

V otázce směřující na oblasti pro rozvoj programu odpověděli rodiče převážně tak, že není třeba, **vše funguje** a tak nad tím nemají důvod přemýšlet. Přesto se podařilo zformulovat několik témat. Nejvíce vyzdvihované bylo téma většího **zapojení dobrovolníků mužů a setkávání se s dalšími dvojicemi** v rámci schůzek, aby tak byl program obohacen o setkávání s vrstevníky. Dále byl zmíněn podnět ke **končení vztahu**, kdy by mělo být pozvolnější, měla by být zachována možnost na setkání dítěte a dobrovolníka alespoň jednou za rok i po skončení vidět, nebo případné zaslání pozdravu nebo pohledu. Jeden z rodičů si posteskyl směrem k nespolehlivému **fungování dobrovolnice**. V jednom případě zazněla

nespokojenost s hodnocením supervizora situace v rodině, kdy dobrovolníka nabádal „že ne všechno, co se jeví jako ideální taky ideální je“ (R⁵)

Jako charakteristiku ideální dobrovolnické služby, která jim schází, popsali zejména **odlehčovací službu**, do které je zahrnuto i hlídání a doprovázení dětí např. na kroužky. A dále také služby **doučování**, pokud by byly nenápadně vsunuty do běžné schůzky, jako například konverzace v angličtině. Jako ideální by také bylo, pokud by byl dobrovolníkem člověk, který **sám prošel osvojením** a má s touto situací zkušenost.

„Co mě nejvíc pomůže, jsou odlehčovací služby a takovýhle, že s dítětem někdo tráví volnej čas jinej než já... tak jsem si dovolila dobrovolnici využít a jak měli sraz (dítě v klubu, pozn. autorky) tak jsem říkala, jestli by ho tam mohla odvést, takže ho tam odvezla... Takže mně osobně mně tyhle věci pomáhaj nejvíc.“ (R³)

Děti:

Z nejsilnějších zážitků popsaly děti **speciální zážitky** na bobové dráze, vyzkoušení hoverboard, jumpark, ale také návštěvu hřiště a kina o zvířatech.

Na otázku, zda by mělo být něco v programu jinak, nejdříve všechny děti odpověděly, že **nic**. Postupně jsme se však dobrali několika námětů na rozvoj a to **vídat se častěji**, klidně i **o víkendu**, pokud nejsou jiné plány, a také **vědět dopředu, co budeme dělat** na další schůzce. Dokonce zazněla **pochvala**. Jedno z dětí mělo ještě tendenci vyzdvihnout to, že dobrovolnice je skvělá, že si porozuměli díky tomu, že se chová podobně jako ono a objevili u sebe například zájem o akční aktivity.

„Myslím si, že by mělo bejt všechno tak jak je. Nic mi nevadí, je to absolutně v pořádku...jedině to, že je skvělá.“ (DI¹)

Vedoucí programu:

Jako silné momenty programu popsala vedoucí **posuny ve vztazích mezi dětmi a dobrovolníky**, jako jsou uvolnění úzkosti a navázání vztahu po delší odmlce během vánočních prázdnin, jakoby se nepřerušil.

Vedoucí by nyní postupovala jinak v konkrétních případech, týkajících se **důslednosti plnění povinností** dobrovolnice a **rychlejšího průběhu řešení konfliktu** mezi dobrovolníkem a rodičem. Uvedla, že pokud by časové rozmezí projektu dovolilo, vyčlenila by **více času na párování** dvojic, kdy došlo i na otázku, zda by tato dvojice vznikla, pokud by bylo více možností. Dále by zavedla více **vzdělávání pro dobrovolníky**, minimálně dvakrát ročně. Jedna z nejistot je **hranice ve vztahu program-rodič**, kdy byl v několika případech

cítit tlak pocházející od třetí strany (OSPOD), která se snažila rodinu v programu udržet i přes to, že to nebylo v souladu s cíli programu. Program se tak snažil zachraňovat něco, co bylo nad jeho síly a rodič se snažil vyhovět nárokům OSPOD.

Zastavily jsme se nad tématem **rozdílu v přístupu** adoptivních rodin a příbuzenských pěstounů.

„Jestli by měl být přístup jinej, nevím, možná jo. Možná by mohl hrát trošku jinou roli. V těchto rodinách by měl být dobrovolník víc oddělen od té rodiny, od těch pěstounů, protože potom ta náročnost padá i na něj a ty pěstouni si tam můžou promítat to, co potřebujou řešit na toho dobrovolníka. A to už jeho role není.“ (V)

4.4 Interpretace dat a vyhodnocení empirického výzkumu

Otázka č. 1:

Pět dobrovolnic na začátku neznalo zakázku rodiny, svou funkci v životě dítěte si hledaly samy, prostřednictvím poznávání rodiny, nebo s pomocí koordinátorek a supervizí. Jako převažující zaznívaly zakázky jako nové zážitky a odlehčení rodičům. Stejně důvody, proč vstoupit do programu, formulovali i rodiče a to zejména ulehčení rodiči v jeho situaci. Dvě konkrétní uvedené zakázky rodičem byly získat kamaráda, kterému se dítě může svěřit a vyhnout se trávení času v nežádoucí partě. Velké místo však v odpovědích zaujímá role dalšího dospělého člověka v životě dítěte, na které jsou navázané další dílčí zakázky jako sdílení a trávení volného času, vytvoření vztahu, svěřování, vzor, ukázání věcí z dalšího úhlu a učení se komunikovat. Kromě konkrétních aktivit uvedly děti jako důvod těšení se, že budou mít kamaráda, jedno z dětí popsalo přímo, že bude mít sestru.

Ukazuje se tedy, že více než konkrétní zakázky a cíle, na kterých je třeba pracovat, je pro rodiče a dítě důležitý kamarádský vztah s dospělou osobou, která skrze svou roli v životě dítěte může naplňovat další potřeby, jako právě nové zážitky, komunikace, budování vztahu a trávení času podle svého přání. Dobrovolníci naopak vidí těžiště právě v nových zážitcích a odlehčení rodičům, z čehož může být cítit tendence vycházet rodičům vstříc při větších nárocích, jako je trávení delšího času s dítětem, doprovázení na jiné aktivity apod. A také je možný tlak na hledání nových zajímavých zážitků, které může dobrovolník dítěti zprostředkovat. Nutno podotknout, že z uváděných aktivit, na které se děti těšily, zaznívaly běžné činnosti jako hřiště, park, plavání, pout' nebo zažít legraci.

Z odpovědí vedoucí je patrné, že program cílí především na vytvoření vztahu mezi dobrovolníkem a dítětem, což koresponduje se zakázkami rodičů. Navíc je uváděn cíl učit se

kvalitně ukončit vztah, což se v odpovědích dobrovolníků ani rodičů neobjevilo. Je možné, že na způsoby ukončení vztahu tak, aby byl naplněn cíl programu, nebyl zatím v jednotlivých vztazích kladen větší důraz. Původně zamýšlená role kamaráda v životě dítěte se v odpovědích potvrzuje.

Otázka č. 2:

Dobrovolnice svou roli v životě dítěte popsaly jako kamarádkou, která mu zprostředkovává další možnosti jako svěřit se, uniknout, parták na volný čas apod. Rodiče vidí roli dobrovolnic také jako kamarádkou nebo sesterskou. Stejně tak děti, jako kamarádku nebo sestru. Jako sestru vnímají dobrovolníci jedináčci a stejně tak rodiče jedináčků. Je poznat, že pro tyto děti, je role dobrovolníka v jeho životě silnější, než pouhé označení kamarád. Což může vést k většímu navázání v průběhu vztahu a především k nezbytné větší pozornosti a ošetření při jeho formálním ukončení.

Ohledně naplněnosti zakázky dobrovolnice převážně popsaly, že zakázka je naplněná částečně, pouze v jednom případě je zakázka zcela naplněná a v jednom případě ji není možné naplnit. Jako naplněnou vidí zakázku všichni rodiče kromě jednoho, který ji vnímá jako trochu ano a trochu ne, kvůli svému nezrealizovanému očekávání, což jsou běžnější aktivity. Děti vidí naplněnost částečnou nebo vůbec, kvůli nezrealizovaným aktivitám, jako naplněné vidí kamarádství. Z uvedeného je poznat, že pro rodiče jsou naplněny právě zakázky jako získání pro dítě dospělého kamaráda plnicího svou roli mentora. Pocit dobrovolníků, že zakázka není naplněna, může plynout zejména ze zakázek, které si stanovili sami. Zejména naplnění volného času novými aktivitami, kterým se snaží dostat, což s sebou může nést pocit frustrace. Často ale může být nenaplněnost způsobena krátkou dobou vztahu, kdy k naplnění teprve dojde. Zde je vidět právě rozdíl, kdy rodiče kladou větší důraz na osobu dospělého v životě dítěte a dobrovolníci naopak na vztah a aktivity.

Konkrétní posuny jsou podle dobrovolnic poznat v reakcích dítěte, projevech důvěry a sbližování. Jedná se o posuny ve vztahu ale i v osobnosti dítěte, jako je zvýšení sebevědomí, pocit stability a menší strach z nových věcí. Ve dvou případech rodiče popsali, že není pozorovatelný posun u dítěte. Pozorovatelné jsou změny ve vztahu k dobrovolnici, a to v osmělení, kdy má dítě dobrovolnici rád. Dále také v jednom případě v osobnostní rovině a to zlepšení důvěry v lidi. Děti popsaly přínosy pro sebe v tom, že mají kamaráda a dále ve zlepšení konkrétních dovedností sportovních a jazykových.

Velmi konkrétně dokázali odpovědět na otázku ohledně přínosů pro rodinu jak rodiče a děti, tak i dobrovolnice, zejména ve vyzorovaných funkcích svého fungování v rodině.

Všichni rodiče a děti se shodli, že program pomáhá rodičům i sourozencům, jelikož má rodič čas pro sebe a pro dalšího sourozence a cítí jistotu, že dítě je s někým, s kým je scházení bezpečné. Zajímavé je zjištění, že ač ve většině případů rodiče nepopisují pozorovatelné pokroky u dítěte, svou zakázku a očekávání vidí jako naplněnou. Což může být naplnění, ať už na začátku vztahu formulované nebo neformulované potřeby odpočinku, kterou v rozhovoru uvedli všichni rodiče.

Dobrovolnice naplňují své cíle prostřednictvím aktivit a povídání. Odpovědi na otázku aktivit se nikoli překvapivě shodovaly na sportovních aktivitách a návštěvách zařízení, kdy děti v menší míře uváděly aktivity jako Jumpark nebo kino a více hřiště, běhání, procházky apod. Ohledně povídání bylo zajímavé zjištění, že děti nevykazují potřebu povídat si s dobrovolníkem o rodinné situaci. V některých případech pouze sdělují aktuality, případně vypráví dobrovolnici příběh, který mají s rodičem ohledně svého osvojení. Jeden z rodičů uvedl, že téma biologických rodičů by dobrovolník neměl řešit, že to náleží pouze rodině. Další hranice byly zmíněny v oblastech řešení školy, vztahu dítě-rodič a vychovávání.

Vedoucí vidí cíle programu jako naplněné s identifikovanými riziky, které se shodují zejména s hranicemi ve vztazích a to ve vztazích dobrovolníka k rodině, kdy by měl respektovat její hodnoty. Také pro dobrovolníky přináší jejich role rizika a to zejména pocit selhání, který může být o to intenzivnější, o co intenzivnější je vztah s dítětem. Ten je někdy pojmenován jako sesterský a nese s sebou větší závazky. Směrem k dítěti se jedná o riziko nedobrého ukončení vztahu, což je téma zahrnuté do otázky č. 3.

Otázka č. 3:

Proces přípravy na fungování v programu popsaly dobrovolnice jako sled několika kroků, kdy byly v interakci s organizací. Prvním krokem byla pro všechny schůzka s koordinátorkou, následovala schůzka s psychologkou a školení, které mělo buď úvodní nebo následný seminář o problematice NRP. V rámci víkendového školení probíhaly aktivity jako koláže a otázky na tělo, specifikace jednotlivých mentoringových programů, diskuze nad obavami a řešením krizových situací a také informace o konkrétních dětech zapojených do programu. Informace o dítěti, se kterým se bude dobrovolník vídat, se dozvěděl většinou z telefonátu s koordinátorkou, kdy v některých případech dítě bylo blíže představeno, nebo nebylo a dobrovolník si informace pamatoval ze školení.

Rodiče si jako první kontakt s programem vybavují nabídku od své doprovázející organizace nebo OSPOD, kdy jim byl program představen a předán kontakt na vedoucí programu. Následovala osobní schůzka u rodiny nebo v kanceláři, kdy pracovnice hovořily

nejdříve s rodičem a poté s dítětem o jeho představách. Dítě se s prvními informacemi setkala většinou u rodičů, v jednom případě u vedoucího programu. Pro dítě byly zásadní informace, že bude mít kamaráda, s kterým bude moci chodit na akce. Dobrovolnice si z přípravy nejvíce pamatují zdůraznění hranic, naučily se jak přemýšlet o dítěti v kontextu NRP a také rozptýlení obav a modelové krizové situace.

V přípravě je silně poznat rozdíl věnovaný času přípravy dobrovolníka, což je u dobrovolnického programu velmi podstatné, a čas věnovaný informování a přípravě rodičů a dětí, které navíc dostávaly prvotní informace většinou zprostředkovaně od rodičů. Jeden rodič uvedl jako svou chybu, že na začátku roli dobrovolníka dítěti vysvětloval jako starší sestru. Osobní setkání dítěte s vedoucí programu rodiče ocenili.

Dobrovolníkům v přípravě chybělo rozpracování role rodičů ve vztahu a jak k ní přistupovat, a dále jakým způsobem byli rodiče informováni o jejich roli. Rodiče jako nedostatečnou uváděli informaci, zda nejsou v programu nějaké vyšší cíle, než jen volný čas a také jim chyběla možnost strávit nějaký čas s dobrovolníkem, například na schůzce ve třech. Je patrná nejistota ohledně znalosti informací druhé strany, jakým způsobem je program druhé straně představován a také jasné cíle programu.

Vedoucí programu uvedla totožné posloupné kroky, tedy se podařilo uskutečnit to, co bylo dopředu plánované. Avšak minimálně v jednom případě se nepodařilo poskytnout dítěti a dobrovolnici prostor o samotě na seznámení v rámci první společné schůzky.

V průběhu vztahu dobrovolnice jako podporu zmínily supervize, komunikaci s koordinátorkami a ostatní dobrovolníky. Podporu cítí všichni jako dostatečnou. Po intenzivnějším začátku, kdy si s koordinátorkou volaly po každé schůzce, se nakonec podpora překlopila do komunikace „pokud se bude něco dít“. Supervize probíhají každý měsíc a dobrovolnice oceňují zejména otevřenost, nové náhledy, zkušenosti ostatních a ujasňování vlastní role. Na supervizi probíhá také jediný kontakt s ostatními dobrovolníky, které dobrovolnice považují za důležitou podporu. Za užitečné považují zdůraznění funkce supervize pro ujasnění si své role, jelikož právě zakázku a cíle, které mají dobrovolnice u dětí naplňovat, neznala na začátku vztahu většina z nich. Upevňování role dobrovolníka je důležité i z důvodu nedostatečné připravenosti na kontakt s rodiči, což lze pouze jistotou své role, a jejich hranic, kompenzovat. Jeví se jako nutné v průběhu vztahu pracovat právě na posílení dobrovolníka v jeho kompetencích a ujasňování hranic ve vztahu k dítěti i k rodiči.

Rodiče uváděli svou spokojenost s komunikací s pracovníky programu, vyjádřili i připravenost se ozvat, pokud by bylo potřeba. Dva rodiče uvedli problémy v komunikaci s dobrovolníkem, kdy po domluvě proběhla pauza ve scházení na omezenou dobu, ale poté

schůzky obnoveny nebyly a dobrovolnice pouze slibovala a neplnila. Ve druhém případě rodič vyjádřil nesouhlas s přístupem dobrovolnice ke scházení, kdy se například předem neomluvila, že nedorazí a dítě na ni zbytečně čekalo. Rodiče popsali, že jsou připraveni si případné výtky projednat s dobrovolníkem osobně, což může přinést vzájemné pochopení.

Rozpory byly zaznamenány v oblasti zacházení s financemi, kdy byly popsány tři odlišné postupy. V průběhu rozhovoru jeden z rodičů naznačil, že dává dítěti domluvenou padesátikorunu, což chápu tak, že otázka financí byla v jejich případě vyjasněná. Vidím jako matoucí odlišný způsob zacházení s penězi v jednotlivých případech. Ve vyhrocených situacích mohou tyto nejasnosti zapříčinit nepříjemnosti zejména ve vztahu rodič-dobrovolník. Vedoucí programu uvedla, že rodiče byli o způsobu zacházení s penězi dopředu informováni, těžko odhadnout, zda došlo k nepochopení systému rodičem nebo dobrovolníkem nebo větší finanční náročností aktivit, na které bylo třeba více než 50,-.

Jelikož je, podle vedoucí programu, jeden z formulovaných cílů nejen navázání a průběh vztahu, ale i jeho ukončení, s rodiči jsem se nad touto otázkou pozastavila. Jeden z rodičů uvedl, že je to jasné od začátku a dítě s tím počítá, dva rodiče už považují vztah za ukončený kvůli neaktivitě dobrovolníka, jeden už o znovunavázání vztahu nestojí, druhý ho stále považuje za možný. Jako ulehčení ukončení pro dítě považují mluvit s ním na rovinu, říci mu pravdu a také postupné ukončení, kdy by se scházení odehrávalo v delších intervalech. Dále považuje za důležitý následný kontakt alespoň 1x za rok z iniciativy dobrovolníka, aby dítě vidělo, že na něj dobrovolník nezapomněl. Po skončení vztahu je právě na rodičích snášet stýskání dětí, pokud se jej nepodařilo ukončit k všestranné spokojenosti. Rodič, který stojí o dlouhodobé scházení, se nebrání ani neformálnímu fungování mimo program, kdy by se dítě scházelo s dobrovolnicí podle možností obou. Pro úspěšné ukončení je podle vedoucí nutná motivace dobrovolníka dodržet závazek a uskutečnit závěrečnou rozlučovací schůzku. Jako bonusový bod pro závěrečnou schůzku je předání fotoknihy jako památky na vztah s dobrovolníkem dítěti.

Vcelku je poznat důležitost osoby konkrétního dobrovolníka, na kterého se dítě navázalo, spíše než formální fungování v programu a naplňování cílů jako takové. Rodiče vidí jako důležité, aby se nějakou formou vztah udržel a dítěti tak ze života nezmizel další člověk, kterého mělo rádo.

Otázka č. 4:

Ukázalo se, že podle dobrovolnic, se několik rodičů částečně do vztahu dobrovolníka a dítěte zapojovalo, ať už nepřímou účastí na schůzce, která probíhala doma, například

donesením občerstvení, nebo přítomností v místnosti. Přímo se rodiče zapojovali v případě, kdy dobrovolnice čekala na dítě, například při oblékání, a rodič si s ní začal povídat, přičemž ve většině případů si na dítě stěžovat, případně ho okřikovat nebo poučovat. Většina dobrovolnic toto uvedla jako negativní dopad na průběh schůzky a pohodu dítěte.

Rodiče svůj vliv vnímali mnohem méně, žádný z nich se podle svých slov schůzky přímo neúčastnil, pouze nepřímo, pokud se schůzka odehrála doma. Necítili nutkání se zapojovat, neboť vše fungovalo jak má a cítili záruku bezpečí. Děti popsaly, že s nimi na schůzce nebyl buď nikdo, poprvé rodič, kamarád nebo sourozenec. Jedno z dětí označilo účast kamarádů jako narušující, jednou se objevilo neutrální hodnocení, že se nic nezměnilo, když nebyli na schůzce sami a v jednom případě byla účast kamaráda uvedena jako lepší, jelikož byla větší zábava.

Z odpovědí je patrné, že jako problematické vidí zapojení rodičů do vztahu především dobrovolníci, jelikož je na ně kladeno břemeno ustát svou roli kamaráda i pod nátlakem negativních projevů rodičů. Zároveň je obtížné kontakt s rodiči naprosto odstínit, proto také dobrovolníci uváděli potřebu chybějících informací o roli rodičů v přípravě. Tento problematický kontakt dobrovolník-rodič byl zaznamenán výlučně u dětí z příbuzenské pěstounské péče, kde v roli náhradních rodičů jsou prarodiče dítěte.

Podle vedoucí programu by kontakt s rodičem neměl být součástí vztahu vůbec. Jakékoli vzájemné požadavky by měly být konzultovány s vedením programu. Je patrné, že tyto hranice nebyly pravděpodobně dostatečně podány rodičům, zejména příbuzenským pěstounům, tak, aby byli schopní je dodržovat.

Otázka č. 5:

Nedostatky podle dobrovolníků jasně odkazují k nedostatečné připravenosti na kontakt s rodiči, zejména prarodiči-pěstouny, kdy si nejsou ani jistí svými hranicemi, nakolik silný má být vztah s nimi. Jaká jsou očekávání rodičů, neznal na začátku téměř nikdo a zakázky a své cíle si hledali buď sami, nebo s pomocí pracovníků programu. Rodiče tyto nedostatky nevnímají, z toho je možné usoudit, že se ve své roli v programu cítí jistější než dobrovolníci. Je to samozřejmé, jelikož pro ně se role nezměnila, na rozdíl od dobrovolníků, kteří jsou v mnoha situacích nováčky.

Je vidět, že program směrem k rodičům a dětem funguje dobře a naplňuje jejich potřeby. Dobrovolníci hodnotili program vesměs kladně a upozornili na několik nedostatků, jejichž odstraněním by se mohlo předejít konfliktům a nejistotám a zajistit spokojenost ve vztahu i jim. Touha rodičů zajistit dětem kontakt s vrstevníky, právě z důvodu, že s ním mají

často problém v jejich vrstevnických skupinách, je úkol, který se neslučuje s cíli programu. Byl by pouze jakousi nadstavbou, kterou ale podle popisu většiny rodičů nahrazují nabídky skupinových setkání a táborů v rámci doprovázejících organizací.

Jako velký nedostatek v nabídce služeb pro náhradní rodiče, vnímají rodiče odlehčovací služby, zejména s možností doprovázení dětí například na kroužky a hlídání. Dále jsou to služby doučování pro děti, což je ale služba, kterou nabízejí některé doprovázející organizace. Jako ideál vidí jeden rodič v tom, pokud by byl dobrovolníkem v tomto programu člověk, který sám prošel NRP. Poptávka po odlehčovacích službách je zjevná zejména ze zakázek a konkrétních přínosů programu rodině. Rodiče mají jedno odpoledne v týdnu volno na vlastní aktivity, práci nebo dalšího sourozence dítěte.

Mezi pozitivními zážitky z programu byly popsány zejména chvíle posunu vztahu na vyšší úroveň, ať už větší důvěra, ztráta ostychu či uvolnění dítěte. Negativní zážitky byly popsány zejména rodiči, kteří s dobrovolníkem nebyli spokojeni, což mohlo ovlivnit jejich náhled na vztah a potřebu zdůraznit negativní zážitek. Jako náročné se dobrovolníkům jeví práce na sobě a svých očekáváních a závazcích, ale také obavy ve vztahu s dítětem, jako je navázání nebo řešení náročných situací. Je patrné, že v těchto oblastech cítí dobrovolníci největší nejistoty a je třeba s nimi pracovat jednak v přípravě, ale také v průběhu vedení vztahu.

Jsou zřejmé rozdíly v práci s rodiči, kteří mají děti v osvojení a příbuzenskými pěstouny, bude tedy třeba najít společné charakteristiky, na které se program zaměří, nebo vyjasnění způsobů práce, které budou odpovídat potřebám jednotlivým skupinám rodičů, případně dětí.

Celkové vyhodnocení:

Z uvedeného vyplývá, že program je pro rodiče úspěšný ve chvíli, kdy dítě považuje dobrovolníka za kamaráda, rodič má v dobrovolníka důvěru a získá tak čas pro sebe. Pro děti je důležité zejména získat pro sebe kamaráda a trávit s ním volný čas formou aktivit a povídání. Tyto potřeby aktuální nastavení programu splňuje. Zároveň původně zamýšlené způsoby práce a cíle, ke kterým vedou, jsou nastaveny na mnohem prostší úrovni. A to učení se vztahu, kde jeden z cílů, a to kvalitní ukončení vztahu, je třeba dopracovat, jelikož ne ve všech případech se jednalo o bezproblémový vztah vedoucí k pozitivnímu konci podle původní představy.

Většina dobrovolníků v programu vidí vyšší cíle, než pouze trávení volného času, což vyplývá z jejich role mentora, na kterou byli připravováni. V tomto případě je vidět částečný

rozpor mezi rolí kamaráda, jakou vystupují směrem k dítěti a rolí mentora pro dítě i pro rodinu, jakou vstřebávají v rámci přípravy na fungování, kdy tuto roli mají na paměti. Z toho také mohou vyplývat rozpory ve vztahu s rodiči dítěte, kdy jako pouzí kamarádi by neměli kontakt s rodičem udržovat žádný, ale aby mentoři přítomnost rodiče ve vztahu s dítětem cítili. Ať už z pozice, že jsou informovaní o aktuální situaci dítěte nebo mají přehled o vztahu mezi dítětem a rodičem, aby mohli dítě vhodně podporovat a vést. Z této pozice by také mohli tíhnout k tomu být prostředníkem mezi rodičem a dítětem, a tím tak napomáhat zlepšení jejich vztahu v souladu se zájmem dítěte, celkově jim však chybí konkrétní vodítka, jakým se řídit. Pravděpodobně by nalezení vhodné rovnováhy a konkrétní náplně své role, která by byla transparentní také dětem i rodičům, a v závěsu i formulovanou podobu kontaktu s rodičem, pomohlo najít dobrovolníkovi pevné místo v životě dítěte i rodiny.

4.5 SWOT analýza a doporučení k rozvoji programu

Pro jasnější formulaci doporučení, jsem se rozhodla zvolit přehlednou analytickou metodu, a to SWOT analýzu výsledků výzkumu. Postupně jsem se zaměřila na silné stránky programu (Strengths), jeho slabé stránky (Weaknesses) a dále jaké existují příležitosti k rozvoji programu (Opportunities) a jaká ohrožení mohou nastat (Threats). Na rozdíl od původní teorie SWOT analýzy v příležitostech uvádím také vnitřní příležitosti rozvoje programu, které částečně korespondují s formulováním opatření na zlepšení slabých stránek. V analýze jsou uvedena vzhledem k tomu, že přímo vyplývají z výzkumu, kdežto formulovaná doporučení na výsledky výzkumu reagují.

<p><u>SILNÉ STRÁNKY:</u> Naplnění potřeb dětí, kompenzace znevýhodnění (NRP, vyčlenění z kolektivu...):</p> <ul style="list-style-type: none"> - Intenzivní individuální zájem dospělého - Kamarádský pozitivní vztah - Pozitivní vzor v životě dítěte - Dlouhodobé stabilní fungování - Ukotvování identity dítěte – ujištění, že co dělají a jak se cítí, je normální - Empatický přístup k potřebám dětí - Respektování názoru dítěte při vstupu do programu – říct si koho chce, spokojenost - Nové aktivity - Rozšíření perspektiv – zejména trávení volného času - Možnost podílet se na plánování schůzek, vyjádřit svůj názor - „Střední generace“ pro děti v péči prarodičů – jiné hodnoty, možnosti - Rozvoj osobnostních a sociálních kompetencí dětí – růst sebevědomí, důvěra v lidi, 	<p><u>SLABÉ STRÁNKY:</u> Naplnění potřeb dětí:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Nepochopení role dobrovolníka dětmi a rodiči - Nereálná očekávání – např. začlenění do kolektivu - Nerealizované aktivity podle přání dítěte - Zprostředkování informací o programu skrze rodiče – nepřesné pochopení role - Není pevný režim a aktivity – dítě potřebuje vědět dopředu - Kontakt dobrovolníka s rodiči - Nedodržení domluvy/smlouvy dobrovolníkem - Účast jiných osob v průběhu schůzky - Nepříjemné ukončení vztahu – opuštění <p>Organizační:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Nedostatečné představení informací o dítěti dobrovolníkovi - Nejasná pravidla pro rodiče – role, finance - Nejasná role a cíl působení dobrovolník-kamarád-mentor
---	---

<p>rozvolnění úzkosti</p> <ul style="list-style-type: none"> - Zlepšení dovedností – sportovní, jazykové atd. <p>Organizační:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Rozsáhlá příprava dobrovolníků, důraz na hranice a jak přemýšlet o chování dětí - Psychodiagnostika zájemců - Každoměsíční supervize - 1. schůzka lze uskutečnit doma, alternativa na neutrální půdě - Úzká spolupráce dobrovolníků a koordinátorů - Předání fotoknihy na památku dítěti - Jasná pravidla spolupráce dobrovolníka a programu <p>Přínosy rodičům a dobrovolníkům:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Odlehčení rodiči - Rodič může pozorovat pozitivní reakce u dětí, jejich radost - Pocit bezpečnosti, důvěra od rodičů - Dobrý pocit být užitečný u dobrovolníka - Nové zkušenosti a dovednosti dobrovolníků 	<ul style="list-style-type: none"> - Chybí Komunikační mapa (hranice ve vztahu program – rodič – OSPOD, dobrovolník – rodič) - Kontakt s dobrovolníky v průběhu vztahu (kromě začátku) jen na supervizích a v krizích z iniciativy dobrovolníků - Žádný kontakt s dětmi po dobu trvání vztahu koordinátorkami - Nejednotné zacházení s penězi - Není přesný postup na ukončení vztahu - Chybí evaluační nástroj - Chybí definovat ukazatele úspěšné realizace - Kdy dítě zapojit, než se začne něco dít - Cíle programu stanovit - Pomalý průběh řešení konfliktu <p>Nedostatky směrem k dobrovolníkům:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Neznalost zakázky rodiny – na čem s dítětem pracovat = nelze ji realizovat - Navazování kontaktu s rodiči - Neznalost, jak v kontaktu s rodičem reagovat - Neví, jak byla jeho role představována rodiči a dítěti
<p>PŘÍLEŽITOSTI:</p> <p>Vnitřní:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Vydělit cílové skupiny podle specifických potřeb – např. děti v osvojení a v příbuzenské PP, vhodné formy programu - Umožnit kontakt rodiče a dobrovolníka před začátkem – lepší pochopení stran - Rozšíření vzdělávání dobrovolníků v praktických oblastech – pravidla, nácviky - Postupné rozvolňování vztahu před ukončením - Občasný kontakt dobrovolníka s dítětem po ukončení smlouvy - Akce, kde se mohou potkat dobrovolníci i děti - S prohlubováním vztahu, případně vzrůstajícím věkem, možné povídání si o rodinné situaci <p>Vnější:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Vydělit jako odlehčovací službu – získání financí, ukotvení programu - Nabízet doprovázení dětí - volnočasové aktivity pro děti – Junák, pionýr - více dobrovolníků mužů - dobrovolník s vlastní zkušeností z NRP 	<p>OHROŽENÍ:</p> <p>Vztahové:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Dublování role odborníka dobrovolníkem - Zasahování dobrovolníka do chodu rodiny - Zasahování rodičů nebo OSPODu do kompetencí dobrovolníka - Pocit selhání při nedobré ukončení vztahu u dobrovolníka - Prohloubení pocitu opuštění při nedobré ukončení vztahu u dítěte - Na základě neúspěšnosti vztahu rodič získá nedůvěru k programu a službám - Nezajištěný soukromý bezpečný prostor pro seznámení dítěte a dobrovolníka na první schůzce - Podcenění času na sestavování dvojic <p>Organizační:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Zapojení rodiny v době krize - Nedostatek vhodných dobrovolníků - Nedostatek finančních zdrojů

Tabulka č. 2: SWOT analýza výsledků výzkumu (Zdroj: vlastní výzkum, konzultace s vedoucí MDP)

Jak je patrné, z výsledku výzkumu jasně vyplývá, že program má více silných stránek v oblasti vztahové a naplňování potřeb zapojených dětí, než slabých. Což hodnotím velmi pozitivně. Naopak v oblasti organizačního zajištění programu vyplývá více slabých stránek, než silných. Nutno podotknout, že část uvedených bodů byla v rámci rozhovorů s respondenty zmíněna ojedinele, přesto je třeba je brát v úvahu, jelikož se jednalo o vzorek většiny v programu zapojených dobrovolníků a klientů.

Nejnápadněji se jeví rozpor v práci s cíli programu, kdy jej každá ze stran vidí v něčem jiném. Z výzkumu vyplývají dvě cesty a možnosti naplnění konkrétních potřeb. V prvním případě, jsou cíle programu naplňovány **konkrétní zakázkou**, nebo alespoň formulovanou potřebou rodiny nebo jen dítěte, jako je například uvedené vyhýbání se trávení času v partě. V tomto případě navrhuji zapojit rodinu i dítě do klasické podoby mentoringového programu, jako je právě program Pět P, který má svou metodiku a pravidla připravená právě pro tyto případy. Není výjimkou zapojení i rodin z NRP, ale vždy s konkrétním důvodem a cílem, proč jej do programu zapojit. Pokud se zakázka rodiny týká specifického odborného tématu NRP, jako je například zlepšení vztahu mezi dítětem a rodičem, jedná se o zakázku určenou právě pro odbornou službu, nikoli dobrovolníka.

Druhým případem cíle, je **odlehčit rodiči**, který je často na výchovu dítěte sám a také **odlehčit dítěti** a umožnit mu zažít něco jiného, než doma. Potřebnost cílové skupiny vyplývá z podstaty NRP, nejmarkantnější je u příbuzenských pěstounů, kteří mají často s dětmi konflikty, vyplývající mimo jiné i z jejich smíšených rolí rodiče a například prarodiče, včetně všech nejistot ať už vazebných či jiných. Pro takovýto program navrhuji vytvořit samostatná pravidla, neboť se svou náplní a cílem liší od aktuálně dostupných služeb v Praze. Tento směr vidím jako užitečnou cestu pro směřování hodnoceného programu Ty a já. Neměly by však vymizet základní charakteristiky popsané v kategorii silné stránky, jako je například empatický přístup a pozitivní vzor v životě dítěte, ale náročnost úkolu dobrovolníka by byla snížena na úroveň **flexibilní pomoci s trávením volného času s plnohodnotnou rolí mentora** jako bonusem. Tato služba by si měla zachovat jistou **pravidelnost**, vyplývající z potřeb rodiny, a předem s dobrovolníkem diskutovanou. Přesto se jako ideální jeví frekvence 1x týdně alespoň v začátku fungování dvojice, častější kontakt by neměl nastat, v zájmu zachování vhodných hranic rolí. Zároveň navrhuji zachovat minimální dobu, po kterou je vhodné scházení zachovat, aby bylo zabráněno střídání osob v životě dítěte, a tak dosaženo jisté předvídatelné stability, těmito dětmi tak žádoucí. Jako neoptimálnější se jeví alespoň **jeden školní rok**, čítající 10 měsíců, kdy je největší pravděpodobnost vhodného zahrnutí času dítěte stráveného s dobrovolníkem do rodinného plánu aktivit. Doba scházení by měla být dopředu vymezena, a po uplynutí této doby, v případě zájmu obou stran o pokračování, znovu stanovena, vše v zájmu zajištění stability dítěti a minimalizaci negativních pocitů plynoucích z ukončení vztahu. Ukončení smlouvy navrhuji, po vzoru Amalthea, provést formou společného **rituálního zakončení** prostřednictvím oslavy nebo společného zážitku. Přestože by všechny strany byly dopředu obeznámeny s **termínem ukončení**, bylo by vhodné dostatečně dopředu situaci řešit ať už ve prospěch pokračování a

prodloužení smlouvy, nebo postupného rozvolňování, což může být zprostředkováno například nápady, jak dítě využije čas, který už nebude s dobrovolníkem. Jednalo by se tak o **zplnomocňování dětí v plánování jejich volného času**. Je vhodné směřovat děti v případě zájmu na **kolektivní volnočasové aktivity** a tak hledání nových kamarádů na běžně dostupné služby jako jsou například Skaut nebo Pionýr. Programy tento potenciál mají už z povahy své činnosti a zároveň by tak bylo umožněno zapojení dětí do běžné vrstevnické skupiny. Učit se bezpečnému ukončení vztahů je cíl, který byl na začátku stanoven při vývoji programu, přesto prozatím nebyl v realizaci aplikován.

Nejsilnější potřeba odstranění slabých stránek, je v oblasti vzájemného vyjasnění rolí a to jak v oblasti naplňování potřeb dětí, tak i směrem k dobrovolníkům a rodičům. V tomto případě je nezbytné věnovat **velký prostor práce s rodiči a dětmi** na vyjasnění pravidel programu, včetně přesného popisu hranic role dobrovolníka v životě dítěte. Dětem by měl roli dobrovolníka **představovat koordinátor**, spíše než nechat zprostředkování informací na rodičích dítěte. Role dobrovolníka je obecně pojmenována jako kamarád, přesto konkrétní činnosti, kterými dobrovolník svou roli naplňuje, nebyly popsány. Ve většině případů nebyl dobrovolník seznámen se zakázkami a potřebami rodin, na které mohl vhodně reagovat, což vyústilo ve hledání si vlastních cílů, na kterých pracovat, což mohou někteří rodiče vnímat jako překročení hranic role dobrovolníka. Také se ukázalo, že rodiny často nemají žádné požadavky na činnost dobrovolníka, pouze chtějí mít pro dítě dospělého člověka, který jim ulehčí jejich práci. V tomto případě je velmi důležité roli dobrovolníka vymezit, aby sám neměl potřebu hledat v tom víc.

Pokud se týká role rodiče ve vztahu dítěte a dobrovolníka, byla identifikována jako problematická. Navrhovaným opatřením je, **kontakt dobrovolníka s rodičem omezit** v zájmu zachování role kamaráda pro dítě. Není vhodné k němu dobrovolníka povzbuzovat. Dobrovolníci nejsou na kontakt s rodičem připraveni a tento kontakt může, zejména v pěstounských rodinách, kdy dítě žije u prarodiče, způsobovat konflikty. Z pravidel programu by mělo vyplývat, že **rozsah kontaktu s rodičem je pouze na úrovni organizace schůzek**, pokud si toto nemůže zajistit dítě. Vyplývá to také z potřeby rodiče, odlehčit své situaci a snaze se do vztahu nezapojovat.

V případě, že má rodič nereálná očekávání od programu, neměl by jim být vystaven dobrovolník, ale měla by být už na začátku (v průběhu úvodního rozhovoru) koordinátorem **ukotvena v reálných možnostech** programu. Velkým pomocníkem může být také inspirace v programu Pět P, kdy na první společné schůzce, tzv. kontraktu dochází k vyplnění **Individuálního plánu**, který slouží jako úvodní dokument dvojice, který je dále aktualizován.

Při jeho vyplňování jsou přítomné všechny strany, tedy rodič, dítě, dobrovolník a koordinátor a vzájemně sdílejí svá očekávání od scházení a společně formulují jeho cíl. Tento krok velmi napomáhá vzájemnému pochopení stran, které je navíc podtrženo společným zopakováním pravidel a popisu náplně scházení. Prostor úvodní schůzky by měl být využit k vymezení způsobu zacházení s penězi, kdy doporučuji osvědčených 50,- na schůzku pro dítě, což je pro všechny strany jasné a pravděpodobně dostupné. Z hlediska dobrovolníků, je důležité mít formulovaná **jasná pravidla**, jakými se má v průběhu scházení s dítětem dobrovolník řídit, včetně konkrétního vymezení kompetencí.

V rámci představení dítěte dobrovolníkovi, by měl být upozorněn nejen na rizika, ale také o situaci rodiny, přáních dítěte ohledně aktivit i představ o dobrovolníkovi, a pokud je to možné, měl by dostat informace, konkrétnější vymezení své role. Z výzkumu vyplynuly často odlišné rodinné situace, ve kterých se dítě nachází a dobrovolník by měl před vstupem do vztahu s dítětem být **individuálně** na tuto situaci **připraven**. Dobrovolník by měl **reflektovat přání** dítěte při plánování schůzek a umožnit mu se na nich svými nápady podílet. V očích dítěte mohou mít nenaplněné plány vliv na celkovou spokojenost nebo nespokojenost se vztahem, jelikož aktivity a kamarádství jsou jediný smysl, který pro ně program má. Zároveň ze zvýšené potřeby jistoty v životě dítěte vyplývají nároky na plánování času a náplně schůzek. Dítě potřebuje pravidelné scházení, které je nastaveno na 1x týdně, také plán aktivit, na které se může dopředu připravit. Navrhovaným opatřením tak je, dodržovat pravidelnost 1x týdně ideálně ve stejný den a v případě delšího výpadku dobrovolníka, např. z důvodu nemoci nebo studijních povinností by měl být rodič **informován o změně vedením programu**, nejen dobrovolníkem. Samozřejmě takovéto změny vyžadují pravidelný kontakt s dobrovolníkem, ne jen pokud bude potřeba. Lze jej zajistit kromě supervizí i **pravidelnými zápisy ze schůzek**, z čehož bude patrná frekvence scházení, náplň schůzek, případné problémy k řešení. Pokud se dobrovolník nezúčastní supervize, je nezbytná náhrada v podobě **individuální schůzky** s koordinátorem, nebo alespoň telefonický kontakt.

Jako nedostatečný se jeví kontakt koordinátorů s dětmi a tedy nemožnost zjistit spokojenost dítěte s programem. Navrhovaná opatření by mohla být dvě a to zjištění spokojenosti **prostřednictvím evaluační techniky** přiměřené věku a schopnostem dítěte. Nebo organizovaná **společná akce**, postačí jedna ročně, kde by měl koordinátor možnost se s dětmi setkat a případně pozorovat jejich interakci s dobrovolníkem, což je nástroj spíše intuitivní ale pro vhodné vedení dvojice užitečný. Naplnila by se tak i potřeba dobrovolníků setkávat se s ostatními, včetně vzájemného poznání se dětí.

4.5 Diskuze výsledků

Při analýze a zhodnocení nového dobrovolnického mentoringového programu Ty a já se ukázalo, že se svým aktuálním nastavením velmi přibližuje charakteristikám již fungujícího programu Pět P. Podle mého názoru je důležité specifikovat konkrétní potřeby cílové skupiny dětí a rodin zapojených v systému NRP a je vítané těmto potřebám „ušít na míru“ program, který je bude naplňovat. I přes charakteristiku programu, kdy se nebrání kontaktu dobrovolníka s rodičem a dobrovolník je tak blíže situaci rodiny, se nejeví jako realizovatelná podoba programu, ve které by dobrovolník byl jakýsi prostředník, který by hájil zájmy dítěte ať už před rodinou, nebo veřejně, podobně jako je tomu například v programu CASA. Jedná se o službu, která by napomohla při procesu svěřením dítěte do péče, i vzhledem k tomu, že dítě nemá během své cesty jednoho stálého člověka, který by byl dítěti oporou. Bohužel současný systém na tuto inovativní formu dobrovolnictví pro děti v NRP není prozatím připraven, ani se v dosud existujících programech Česká republika neblíží naplňování této potřeby.

Může být uklidňující, že hypotetický úkol dobrovolníka, posilovat vzájemné vazby dětí a rodičů a být prostředníkem ve vyjasňování potřeb a jejich naplňování, včetně silného slova při hájení zájmů dítěte, náleží odborníkovi z doprovázející organizace. Tyto charakteristiky role odborníka v životě rodiny přímo vyplývají z metodiky doprovázení a jsou tak hranicí, za kterou by se dobrovolník neměl pouštět. Bohužel však nenaplnuje potřebu jedné stabilní osoby, která by dítě provedla systémem NRP, jelikož se zapojuje až při umístění dítěte do PP.

Mentoringový program Ty a já plní svou funkci uspokojování některých potřeb dětí. Pravidla programu neumožňují naplňování všech svých cílů, zejména jistoty kamarádkého vztahu, bez rizika zasahování dobrovolníka do rodiny a učení dobrým koncům promyšleným naplánovaným způsobem. Podkladem pro tvrzení, že není dosahováno stanoveného cíle programu v otázce dobrých konců, je zkušenost dvou rodičů, kdy se dobrovolnice přestaly ozývat a na schůzky docházet a postupně tak vymizely ze života dítěte bez hlubšího porozumění těmto důvodům. Je pravděpodobné, že se nakonec podařilo vztahy ukončit s co nejmenšími dopady na dítě, což jsou ale informace, které v době průběhu výzkumu nebyly známy.

Výzkum potvrdil východiska uvedená v teoretické části zejména v oblasti potřeb dětí a možností jejich naplnění prostřednictvím dobrovolnického programu. Dobrovolník svou rolí pozitivního vzoru může napomáhat nápravě důsledků deprivace psychických potřeb dítěte a to zejména v dodání pocitu sebevědomí a pozitivního formování identity. Celkově tedy naplňuje cíle a prostředky mentoringového vztahu dobrovolníka a dítěte. Právě zvýšení

sebevědomí je oblast objevující se i ve výsledcích jiných výzkumů týkající se dobrovolnictví a NRP jako například v uvedených výsledcích závěrečných prací Šteflové a Štefkové v českém prostředí a výzkumem BBBS v americkém prostředí. Je příjemným překvapením, že dochází i k takovýmto přínosům, které nebyly součástí původních cílů programu.

Limity provedeného výzkumu jsou především v zapojení pouze části cílové skupiny respondentů, což bylo dáno náročnými aktuálními situacemi, ve kterých se vztahy nacházely. Jako doporučení k odstranění tohoto limitu v dalším podobně zaměřeném výzkumu navrhuji delší časový horizont nezbytný pro sběr dat. Dalším limitem, který může být spatřován, je autorčina osobní zkušenost z mentoringového dobrovolnického programu pro děti. Přesto mohu konstatovat, že tato zkušenost nevedla k narušení objektivitu výzkumu. Jako limitující vidím také omezení validity výsledků výzkumu pouze pro část rodin spadajících do oblasti NRP a to pro rodiny osvojitelské a příbuzenské pěstounské (což je kategorie PP vyčleněná v teoretické části za účelem postihnoutí rozdílů od klasické PP). Bohužel se nejedná o data platná pro děti a rodiny nepříbuzensky pěstounské a rodiny s dítětem svěřeným do péče jiné osoby, což je vhodná cílová skupina právě pro tento typ programu. Rodiny se svěřeným dítětem do péče jiné osoby mají ještě méně možností, než například příbuzenští pěstouni nebo osvojitelé dosáhnout na dostupné služby nabízené doprovázejícími organizacemi. Těmto rodinám často chybí zejména vzdělání podobné přípravě pěstounů i kontinuální doprovázení, zajišťované částečně ze strany OSPOD, přesto převážně formou kontroly. Bohužel se tyto rodiny neobjevili ani mezi klienty zkoumaného dobrovolnického programu, přestože by mohl částečně suplovat alespoň podporu pro dítě a bylo by přínosné zjistit, zda jsou potřeby těchto rodin srovnatelné s rodinami pěstounskými.

Jako další oblast výzkumu v této oblasti bych vytyčila vytvoření a pilotáž evaluační techniky dobrovolnického programu, která by ukázala, jaké potřeby dětí a rodičů program naplňuje a do jaké míry a zároveň zda jsou naplňovány také stanovené cíle programu. Za tímto účelem doporučuji formulovat samotné cíle včetně rozklíčování měřitelných indikátorů úspěšnosti. Další oblastí jsou potřeby rodin s dítětem svěřeným do péče jiné osoby a také specifické nároky rodin nepříbuzensky pěstounských a efektivní uspokojování těchto nároků.

5 Závěr

Závěrem lze konstatovat, že stanovený cíl práce: *Zjistit, jaké existují možnosti naplňování specifických potřeb dětí, které se ocitly v systému náhradní rodinné péče prostřednictvím dobrovolnictví* byl naplněn prostřednictvím zpracované teoretické i empirické části.

Cíl teoretické části byl *Nastínit teoretická východiska, na základě kterých jsou vytvářeny specifické služby pro děti v náhradní rodině*. Tohoto cíle se podařilo dosáhnout prostřednictvím charakteristik jednotlivých oblastí a to náhradní rodinné péče a dobrovolnictví, v rámci kterého se pozornost soustředila na možnosti naplnění potřeb dětí prostřednictvím různých typů programů ať už volnočasových, doučovacích, mentoringových aj. Zároveň byly vyčleněny také možnosti podpory dítěte v NRP v rámci pedagogických a jiných disciplín. V tématu NRP byl popsán současný legislativní rámec včetně konkrétního popisu cesty dítěte do náhradní rodiny, který je v českém prostředí provázen častým střídáním prostředí a zainteresovaných osob. Specificky byly vyčleněny programy zabývající se podporou cílové skupiny dětí v NRP a to jak v ČR, tak v zahraničí. Konkrétní programy CASA – Court Appointed Service Advocate for Children a dobrovolnické programy v Amalthea byly charakterizovány a analyzovány v samostatných podkapitolách věnujících se konkrétním příkladům realizovaných programů.

Cílem empirické části bylo *Zhodnotit nastavené fungování pilotního dobrovolnického programu pro děti v NRP a formulovat doporučení k jeho dalšímu rozvoji*. Stanoveného cíle bylo dosaženo. Stalo se tak prostřednictvím analýzy a syntézy odpovědí respondentů v rámci kvalitativního šetření. Respondenty výzkumu byli zapojení rodiče, děti a dobrovolníci a také vedoucí programu, která stála u jeho zrodu. Výzkum měl stanoveny 5 výzkumných otázek, které vedly k celkovému zhodnocení výzkumu. Jednalo se o tyto otázky:

- 1) Zda a jakým způsobem má program formulovanou zakázku, co je jeho cílem?
- 2) Jaké jsou aktuální přínosy pro děti a zapojené rodiny, jaké jsou další potřeby a možnosti naplnění?
- 3) Jakým způsobem probíhá informování o programu, příprava a vedení vztahu?
- 4) Jakou roli hraje přítomnost náhradních rodičů ve vztahu dobrovolník-dítě?
- 5) V jakých oblastech má program potenciál pro rozvoj?

V zájmu přehlednosti výsledků a konkrétní formulace doporučení byla použita také SWOT analýza, která mapovala nejen silné a slabé stránky programu ale také jeho příležitosti a případná ohrožení. Z výsledků lze konstatovat, že program vhodně naplňuje potřeby dětí a rodin i přes nejasně formulovanou zakázku ve většině případů. Potřeby jsou naplňovány

zejména působením mentora v podobě proškoleného dobrovolníka, který naplňuje znaky pro mentoring typické jako je empatický přístup a pozitivní vzor chování. Silnou stránkou programu je také rozsáhlá příprava dobrovolníků na jejich činnost včetně psychologického screeningu. Naopak slabou stránkou programu je definování konkrétní role dobrovolníka v životě dítěte a rodiny a nejasnost role rodiče ve vztahu dítěte a dobrovolníka a nepřipravenost dobrovolníka na ní. Výraznější role rodiče se jeví jako problematická, přestože právě možnost kontaktu dobrovolníků s rodiči je specifikum, které není v jiných mentoringových programech typické a mělo přispět k naplňování potřeby pocitu bezpečí zejména rodičů dětí. Z výzkumu však vyplynulo, že ani rodiče o výraznější roli ve vztahu nestojí, naopak velmi vítají možnost odpočinout si a odlehčit v péči o dítě. Právě povaha odlehčení je doporučovaný směr dalšího rozvoje programu, jelikož v sobě spojuje poptávku rodiče po volném čase a dítěte po získání kamaráda a rozmanitých aktivit trávení volného času. Pro dobrovolníka je navíc tato role jasně uchopitelná a akcentuje v sobě možnost soustředit se na potřeby dítěte a omezit kontakt s rodičem pouze na nutné organizační záležitosti.

Zejména nedostatky v organizaci programu byly identifikovány jako slabé stránky a bylo k nim formulováno několik doporučení inspirovaných zejména programem Pět P. Jako výrazné ohrožení vztahu bylo odhaleno nevhodné ukončení vztahu, které s sebou může pro dítě nést další životní zklamání a prohlubování pocitu nejistoty a opuštění. Nezbytné je nastavit pravidla programu tak, aby v sobě nesla možnosti naplnění původně zamýšleného cíle učit děti vhodnému bezpečnému končení vztahů. Ohledně konkrétních přínosů pro děti byly rozpoznány zejména nové aktivity a zážitky a také zvýšení sebevědomí, což je charakteristika vyplývající i z dalších výzkumů zaměřených na programy pro děti v NRP.

6 Soupis bibliografických citací

AMALTHEA, o.s. *Metodika doprovázení. Podpora, vzdělávání a kontrola při výkonu náhradní rodinné péče.* ©2013.

BAKOŠOVÁ, Zlatica. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc.* 3., rozš. a aktualiz. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava, Filozofická fakulta, 2008. ISBN 978-80-969944-0-3.

Balů a Mauglí, aneb, "Můžeme být dítěti kamarádem?". Praha: NIDM - Národní institut dětí a mládeže, 2010. ISBN 9788086784892.

BÁRTÍK, Pavel, MIOVSKÝ, Michal (ed.). *Primární prevence rizikového chování ve školství: monografie.* Vyd. 1. Praha: Sdružení SCAN, c2010. ISBN 9788087258477.

BOWLBY, John. *Vazba: teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem.* Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-670-4.

BRUMOVSKÁ, Tereza a Gabriela MÁLKOVÁ. *Mentoring: výchova k profesionálnímu dobrovolnictví.* Praha: Portál, 2010, 150 s. ISBN 978-807-3677-725.

ERIKSON, Erik H. *Životní cyklus rozšířený a dokončený: doplněné vydání o devátém stupni vývoje od Joan M. Eriksonové.* Vyd. 2., přeprac., V Portálu 1. Překlad Jiří Šimek. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999. Psychologie P. ISBN 80-710-6291-X.

FRIČ, Pavol, POSPÍŠILOVÁ Tereza a kol. *Vzorce a hodnoty dobrovolnictví v české společnosti na začátku 21. století.* Praha: Hestia, 2010, 263 s. ISBN 978-809-0369-689.

LANGMEIER, Josef a Zdeněk MATĚJČEK. *Psychická deprivace v dětství.* Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1983-5.

MAREŠ, Jiří a kol. *Sociální opora u dětí a dospívajících I.* 2. vyd. Hradec Králové: Nucleus, 2001. ISBN 8086225194.

MAREŠ, Jiří a kol. *Sociální opora u dětí a dospívajících II*. Hradec Králové: Nucleus, 2002. ISBN 8086225364.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Co děti nejvíc potřebují: Eseje z dětské psychologie*. Praha: Portál, 1994. Rádci pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-717-8006-5.

MATĚJČEK, Zdeněk a kol. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-717-8304-8.

RHODES, Jean E. *Stand by me: the risks and rewards of mentoring today's youth*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2002. Family and public policy. ISBN 9780674016118.

ROZUM A CIT. *Pěstouni mají právo na služby: Praktický průvodce pro náhradní rodinnou péči*. Praha, 2007.

SYCHROVÁ, Adriana. *Pedagogické aspekty ve výzkumu problematiky náhradní rodinné péče*. Praha, UK, 2012. Disertační práce. UK v Praze, Pedagogická fakulta, Oddělení pro vědeckou činnost.

ŠANTORA, Roma a Jiří ZAJÍC. *Jakou máme šanci u dnešních dětí*. In: *Dobrovolníci, vzdělávání a výchova ve škole i mimo školu: Sborník konference Kroměříž město památek UNESCO 17. a 18. května 2004*. Praha, 2004, s. 13.

ŠIMKOVÁ, Svatava (ed.). *Dobrovolníci mění svět: sborník příkladů dobré praxe: Evropský rok dobrovolnictví*. Praha: Národní institut dětí a mládeže MŠMT, 2011. ISBN 978-80-87449-15-8.

ŠTEFKOVÁ, Andrea. *Přínos dobrovolnictví v náhradní rodinné péči*. Hradec Králové, 2016. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Ústav sociální práce.

ŠTEFLOVÁ, Jana. *Posouzení nastavení programu Pět P pro děti z náhradní rodinné péče*. Brno, 2014. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií.

ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

TOŠNER, Jiří. *Studie o dobrovolnictví: Koncepce politiky vlády vůči nestátním neziskovým organizacím do roku 2020*. Praha, 2014.

TOŠNER, Jiří a Olga SOZANSKÁ. *Dobrovolníci a metodika práce s nimi v organizacích*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7117-8514-8.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2012. ISBN 978-80-87455-14-2.

VYSKOČIL, Filip. *Právní úprava náhradní rodinné péče v České republice*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2014.

ZEZUZLOVÁ, Dagmar a Eliška NIKLOVÁ, *Cesta dítěte systémem náhradní rodinné péče. Vzdělávací seminář pro osoby pověřené k výkonu sociálně-právní ochrany dětí*. [přednáška]. Praha: MPSV, 5. února 2015.

Soupis elektronických zdrojů

Amalthea, z.s. [online]. 2016 [cit. 2016-06-17]. Dostupné z: <http://www.amalthea.cz>

Big Brothers Big Sisters' Youth Outcomes Report [online]. Philadelphia, 2012 [cit. 2016-04-08]. Dostupné z: http://www.bbbs.org/atf/cf/%7B8778D05C-7CCB-4DEE-9D6E-70F27C016CC9%7D/012412_YOS_executive.pdf

CLARY, E. Gil a Mark SNYDER. The Motivations to Volunteer: Theoretical and Practical Considerations. *Current Directions in Psychological Science (Wiley-Blackwell)* [online]. 1999, 8(5), 156-159 [cit. 2016-03-12]. ISSN 09637214. Dostupné z: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&an=4518955&scope=site>

Databáze satelitního účtu neziskových institucí. *Český statistický úřad* [online]. Praha: Český statistický úřad, 2016 [cit. 2016-03-11]. Dostupné z: http://apl.czso.cz/pll/rocnka/rocnka.indexnu_sat

Dobrovolníci. *APLA Praha* [online]. Praha, 2011 [cit. 2016-04-25]. Dostupné z: <http://www.praha.apla.cz/jak-pomoci-15.html>

General comment No. 14: on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration [online]. 2013 [cit. 2016-06-17]. Dostupné z: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fC%2fGC%2f14_&Lang=en

Hledáme. *Adorea – dobrovolnické centrum, Vsetín, z. s.* [online]. Vsetín, 2016 [cit. 2016-04-25]. Dostupné z: <http://www.adorea.cz/hledame>

MECH, Edmund V. a Elizabeth L. LEONARD. Volunteers as Resources in Preparing Foster Adolescents for Self-Sufficiency. *Child Welfare* [online]. 1988, 67(6), 595-608 [cit. 2016-02-20]. ISSN 00094021. Dostupné z: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=sih&an=24622525&scope=site>

National CASA Association [online]. Seattle, 2015 [cit. 2016-02-20]. Dostupné z: <http://www.casaforchildren.org/site/c.mtJSJ7MPIsE/b.5301295/k.BE9A/Home.htm>

National CASA Association: Annual report 2013 [online]. 2014 [cit. 2016-04-08]. Dostupné z: <http://nc.casaforchildren.org/apps/annualreport2013/index.html>

National Court-Appointed Special Advocate Program: Audit Report 07-04 [online]. U.S. Department of Justice Office of the Inspector General, 2006 [cit. 2016-02-20]. Dostupné z: <https://oig.justice.gov/reports/OJP/a0704/final.pdf>

Nespecifická primární prevence. *Prevence-info.cz* [online]. 2016 [cit. 2016-04-25]. Dostupné z: <http://www.prevence-info.cz/p-prevence/nespecificka-primarni-prevence>

Občanské sdružení Malíček [online]. Praha, 2015 [cit. 2016-04-25]. Dostupné z: <http://www.osmalicek.cz>

Občanský zákoník, předpis č. 89/2012 Sb. [online]. 2012 [cit. 2016-04-08]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>

Odlehčovací služby Stopy čápa. *Salinger.* [online]. [cit. 2016-06-17]. Dostupné z: http://www.salinger.cz/sluzby/stopa-cap/letak_odlehcovaci_sluzby.pdf

Podpora vzdělávání v rodinách. *Člověk v tísni, o.p.s.* [online]. Praha, 2016 [cit. 2016-04-24]. Dostupné z: <https://www.clovekvtsni.cz/cs/clanky/podpora-vzdelavani-v-rodinach?src=7>

Rodinné konference. *Právo na dětství* [online]. MPSV, 2013 [cit. 2016-06-17]. Dostupné z: <http://www.pravonadetstvi.cz/projekty/systemova-podpora-procesu-transformace-systemu-pece-o-ohrozene-deti/klicove-aktivity-1/rodinne-konference/>

SCANNAPIECO, Maria a Kirstin R. PAINTER. Barriers to Implementing a Mentoring Program for Youth in Foster Care: Implications for Practice and Policy Innovation. *Child and Adolescent Social Work Journal* [online]. 2014, **31**(2), 163-180 [cit. 2016-02-20]. DOI: 10.1007/s10560-013-0315-3. ISSN 0738-0151. Dostupné z: <http://link.springer.com/10.1007/s10560-013-0315-3>

Úmluva o právech dítěte [online]. New York, 1989 [cit. 2016-06-17]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/umluva-o-pravech-ditete.pdf>

Volunteer. *Foster and Adoptive Care Coalition* [online]. St. Louis, 2016 [cit. 2016-04-08]. Dostupné z: <http://www.foster-adopt.org/for-donors-volunteers/volunteer-opportunities/>

Volunteer Manual: The National CASA Association Volunteer Training Curriculum [online]. Seattle, 2007 [cit. 2016-04-08]. Dostupné z: http://nc.casaforchildren.org/files/public/community/programs/training/VolMan_Preview.pdf

Zákon o dobrovolnické službě, předpis č. 198/2002 Sb. [online]. 2002 [cit. 2016-04-09]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-198>

Zákon o sociálně právní ochraně dětí, předpis č. 359/1999 Sb. [online]. 1999 [cit. 2016-04-08]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>

7 Přílohy

Příloha č. 1 Seznam kódů respondentů

Příloha č. 2 Informovaný souhlas respondent

Příloha č. 3 Informovaný souhlas rodič

Příloha č. 4 Osnova rozhovoru dobrovolník

Příloha č. 5 Přepis rozhovor dobrovolník

Příloha č. 6 Osnova rozhovoru rodič

Příloha č. 7 Přepis rozhovor rodič

Příloha č. 8 Osnova rozhovoru dítě

Příloha č. 9 Přepis rozhovor dítě

Příloha č. 10 Vyplněné pracovní listy dítě

Příloha č. 11 Ukázka kódování – seznam kódů rozhovorů s dobrovolníky